معلم محی الدین قربانعلییف.

۲نچی جزء

دنیا

ابتدائی عوام مکتبلری اوچون ترتیب ایدلمش

جغرافیا رساله‌سی

٤نچی طبع

ناشری

«معارف» کتبخانه‌سی

قزانده.

قزان. «معارف» مطبعه‌سی ۱۹۱۷ یل.

Казань, тип. „Маарифъ“

1917 Г.

عثمان

یاۋروپا قطعه‌سنده روسیه‌گه کورشی مملکتلر.

شۋیتسییه کارولغی.

(ییری ۸۲۰۰ مربع میل هم خلقی ٦ میلیون)

شۋیتسیه کارولغی اسکاندیناویا یارم آتاوینک جنوب شرقی طرفندا تۆزۆلمشدر. اسکاندیناۋییا یایلاسی شۋیتسیه‌نک غربی چیگنان ته‌بەنه‌که‌نه‌هم بالطیق دیگزینه‌ییته‌ر آلدندان بییک کیک او واغانه‌یل‌نه. بو او واجنوبکه‌تا باهمان ته‌بەنه‌که‌نه‌باروب، شۋیتسیه‌نک ۋیننیر (Веннеръ)، ۋیتتیر (Веттеръ) هم‌میلار (Меларъ) اسملی زور کول‌لەری حاصل بولوغا سبب بولادر.

شۋیتسیه‌ده یلغالار کوب بولسالاردا، اچلەرنده «بوساغا»لاری، یولغانلقدان (یعنی باسقچ باسقچ بولوب تۆرا تۆرغان تاشلار) پاراخودلار یۆرۆرگه بیك اوڭغایسز. بو یلغالاردا باری، آغاچ آغزوغنا اوڭغایی. بو یلغالارنڭ مشهورلەری تورنییو (Торнео) مووانییو (Муоніо) دال (Далъ)، کلار (Кларъ) هم غوتا (Гота). هواسی دیگزبویلارندا یۆمشاق، یایلالارندا سالقن. ییرینڭ اوستکی قاتلاوی قزل بالچقای هم تاشلی. اورمانلدا بولا تۆرغان اوسملکلەر هر ییرنده دیرلك بار، حتی مملکتنڭ شمالی چیکلەرینه قدر تارالغانلار. خلقی نیمچلرگه قەرندەش بولغان شۋیدلەر بولوب، دینلەری پروتیستان مذهبیدر.

ایگن ایگو، حیوان آسراو اورمانچیلق، معدەنچیلك، فابریك وزاۋدچیلق خلقینڭ مهم کسبلەرندەن ساناالماقدادر.

بو مملکتنڭ شمالی طرفندا آرپا چەچەلەر هم‌بەرەنگی اوسدرەلەر، اما جنوبی‌طرفندا آلاردان باشقا بغدای هم چۆگوندۆرده چەچەلەر. شمال یاغاسندەغی اورمانلارندا نارات، چرشی هم قاین آغاچلاری اوسەلەر،

جنوبدەگی اورمانلارندا آلاردان باشقا ایمەن هم بوك آغاچلارئ‌دا اۇسمەکدەدر، معدەنچیلك، یعنی باقر وتیمر چغارو کسبی بلەن دال یلغامئ تجماعتنده شغللەنەلەر. فابریك وزاۋودلارندادا تیمر هم باقر أشلیلەر، شرپئ هم اۇستەل واورندق کبی نەرسەلەر یاسیلار، یۆن ومامقدان کییملکلەر أشلیلەر.

شۋیتسیەنك پایتختی استوکهولم شهریدر.

نورۋیگییه کارولّغی.

(یېری ٥٩٠٠ مربع میل هم خلقی ایکی میلیون یارم).

نورۋیگییه کارولّغی أسکاندیناۋییه یارم آتاوینك ایك بییك بولغان اۇلۇشی غربی طرفندادر. أسکاندیناۋییه یارم آتاوینك بوطرفندا تیرەن چۆقۆرلار بلەن کیسلگەن بیك کوب یایلالار بار؛ بو یایلالارنك اۇستونده باشلارئ، مەنگیلك قارلار بلەن قابلانغان تاولار بار. بو یایلالار غرب طرفندا کینەت کنه تەبەنەکلەنه باشلیلار. بو مملکتده یاکُغرلار بیك کوب یاوا. شونك اۇچون آندایلغالاردا بیك کوب، لکن آلار بیك قسقا هم اۇزەکلەرنده باسقچ ـ باسقچ بولوب تاش«بوساغالار» یاتالار: شوکار کورە پاراخودلار بلەن مال یۆرتو اۇچون آلارنك، فائدەلەرئ بیك آزدر. ییرنك اۇستەکی قاتلاوئ بو اطرافده یاکه قزل بالچقلئ یاکه تاشلقئ دیگز بویلارندا هواسئ یۆمشاق، امایایلالارندا سالقن. یایلالارندا مۆك هم واق‌قو واقلارغنا اۇسه؛ اورمانلار بارئ تەبەنەك وادیلارنداغنا اۇچریلار.

بو مملکتنك کشیلەرئ نیمچلەرگه قەرندەش بولغان نورۋیگلەدر؛ آلارنك دینلرئ پروتیستان منهبیدر. نورۋیگیەنك شمالی طرفندا لوپارلاردایەشیلەر؛ آلار بارئ بولان آسراب هم بالق تۆتوب قناکون کورەلەر.

نورۋیگیه خلقلارینك مهم کسبلەرئ بالق تۆتو، حیوان آسراو، اورمانچیلق هم ایگن ایگودر. نورۋیگیەنك شمالی غربی ساحللەرنده سیلودکه هم تریسکه دیگەن بالقلاردا بیك کوب بولا؛ شوکار کوره

نورۋیگیه‌نڭ بالق سوداسی اوشبو اورنده بیگره‌ك آلغا کیتکه‌ن. تاو اینه‌کله‌رنده هم یایلالارندا تۇروچیلار حیوان آسراب کۆن کوره‌له‌ر؛ وادیلارندا تۇروچیلار ایگن ایگه‌له‌ر. بو اطرافده توپراق ایگن ایگه‌ر اۇچۇن فائده‌لی بولماغانلقدان، اوزله‌رینڭ، آشلقلاری یل بویی رزقلانورغا یتمی. آلار اوزله‌رینه یتمه‌گه‌ن آشلقلارنی چیت مملکتله‌رده‌ن آلوب، آلارغا آغاچ هم بالق چغاروب ساتالار. نورۋیگیه‌نڭ پایتختی خریستیانیه شهریدر.

گیرمانیه (آلمانیه) ایمپیراطورلغی.

(ییری ۱۰۰۰۰ مربع میل هم خلقی ٦۹ میلیون)

گیرمانیه ۲۵ واق پادشاهلقلارنڭ برله‌شوله‌رنده‌ن بولغان زور هم قوتلی بر مملکتدر. بو پادشاهلقلار اوزله‌رینڭ زورلقلارینڭ کوبلگینه قاراغانده بر برسنده‌ن بۇ تونله‌ی آیرلالار؛ پادشاهلقلارنڭ قایسی برله‌رینڭ ییری ایکی مربع میل چاقلی غنا بولوب، باشقالارنقی مڭ یارم میل قدردر، قایسیلارینڭ خلقی بر نیچه‌گنه مڭ بولوب، باشقالارینڭ خلقی اونار میلیونلاب سانالماقدادر. بو پادشاهلقلارنڭ هر برسی اوزله‌رینڭ خصوصی أشله‌رنده ایرکلی؛ هر برسینڭ اوز کارولی اوز کنه‌زی، یا که اوز ینڭ هرسگی (شاهزاده‌سی) بار. لکن بولار سوغش کبی عمومی أشله‌ر بولغاندا باریسی دا برله‌شب بر قانون استینا جییلالار. آنڭ سۆڭرا آلار اوز آرا معامله قیلو اوڭغای بولسون اۇچۇن بر تۆرلی اولچه‌و، بر تۆرلی آقچا هم بر تۆرلی بیك کوب قانونلار چغاروب قبول ایتکه‌نلر. عمومی أشله‌رنی اداره قیلو نیمچ پادشاهلقلارینڭ ایڭ زورسی بولغان پروسیه کارولی ایمپیراطورغا تابشرلغان؛ لکن آنڭ اداره أشنده‌گی حقوقلاری پارلامینت هم ایمپیرسکی ساۋیت طرفندان چیکله‌نگه‌ن. پارلامینت اعضالاری بۆتۆن ایمپیریه خلقی طرفندان سایلانالار، اما ایمپیرسکی ساۋیت اعضالاری برله‌شکه‌ن پادشاهلقلارنڭ حکومتله‌ری طرفندان غنا قویلالار.

گیرمانیه ایمپیراطورلغی یاۋروپانڭ اورتاسندا، دیرلك، تۇرادر. آنڭ شمالی یاغاسی تیگز یر بولوب، جنوبی یاغاسی یایلا و تاولقلاردان عبارت. رەین (Рейнъ)، ۋیزیر (Везеръ)، ئەلبا (Эльба)، اودیر (Одеръ)، ۋیسلا (Виела) هم دونای (Дунай) گیرمانیەنڭ مهم یلغالارنداندر. بولارنڭ ۋیزیر اسمالیسی گنه بوتونلەی گیرمانیه ایمپیراطرلغندا بولوب، قالغانلارینڭ باریسی دا بوتەن مملکتلەردەن باشلانالار. گیرمانیەنڭ هواسی اورتاچا (معتدل) هم هر بر بیرندە، یعنی شمالندەدە، جنوبندەدە بر تۆرلی؛ چونکه بو مملکتنڭ اۋستی جنوبکه تابا کوتەرنکی بولوب، جنوبی جیلەرگە یابق و شمالی جیلەرگە آچق تۇرادر. فقط گیرمانیەنڭ غربی طرفی بلەن شرقی طرفنداغی هواسینڭغنا بر آز آیرماسی بار. بحر محیط آتلاسیغا یاقن غربی طرفنداغی هواسی شرقی طرفنداغی هواسینا قاراغاندا یلیراق دا هم یۇوشرەكدە.

گیرمانیەنڭ بوتون خلقی نیمچەلەردەن عبارت، باری شرقی پروسیه‌دەگنه اۋچ میلیونلاب پولەكلەر، ساکسونیەدە بر آز صیربلار هم غربی گیرمانیەدە بر آز فرانسوزلار ویهودیلەرگنه بار. نیمچەلەر یاۋروپا خلقلارینڭ ایڭ ذهنلیلەردەن سانالوب، علم ومعرفت جهتندەن برنچی اورونی آلوب تۇرماقدادرلار. خلقینڭ اۋچدەن ایکی اۋلوشی نصاری دینینڭ پروتیستان مذهبندە بولوب، قالغانلاری کاتولیك مذهبندەدر. گیرمانیه خلقلاری بیك طغز اوطرغانلار: آلارنڭ یارتیسی ایگن ایگب کۆن کورەلەر: آرش، بغدای، آرپا، قارا بغدای، سۆلۆ، جیتن، کیندر اۆرلوغی وتەمەكی چەچەلەر هم بەرەنكی وچۆگوندر اوطرتالار. یرنی بیك یاخشی أشلیلەر، شوكار کوره آشلقلاری دا بیك اوكادر؛ شولای بولسادا یرلەری آز بولغانلقدان اوزلەرینڭ آشلقلاری اۋزلەرینه یل بویی رزقلانورغا یتمی: بیك کوب آشلق روسیەدەن کیترتەلەر. گیرمانیەدە حیوان آسراوچیلق دا بیك آلغا کیتكەن. بونڭ آلغا کیتووینه نیمچەلەرنڭ طرشلقلاردان باشقا بۇلونلارینڭ کوب بولووی دا زور سبب بولسا

کیرەك. آلار بیگرەك سارق، صیر هم دوڭغز آسریلار. گیرمانیه معدەن چغارو جهتندن یاۋروپادا برنچی اورننی آلوب تۇرماقدادر. آلار کوبرەك ییر کومری بلەن تیمر چغارالار هم بر آز قارا قورغاشن بلەن باقردا تابالار. گیرمانیەنڭ قایسی بر تاولقلی ییرلەرندەن بیك یاخشی معدەن چیشمەلری دە چغادر، گیرمانیەدە تیمر وقۇرۇچدان تۇرلی ماشینا وقۇراللار یاساو، یۇن، مامق هم چیتن سۇسندەن تۇرلی ماتیریەلار اشلەو هم چوگوندۇردەن شیکەر یاساو ایڭ آلغا کیتکەن صناعت وهنرلەردەن سانالماقدر. گیرمانیه سودا جهتندەن دە آنگلیه بلەن فرانسیەدەن باشقا یاۋروپادا بولغان بارچا مملکتلەردەن آلدادر.

پایتختی اوزینڭ زورلغی تیمزلگی وماتورلغی بلەن مشهور **بیرلین** شهریدر. **مونخین** (Мюнхенъ)، **دریزدەن** (Дрезденъ)، **اشتوتگارد** (Штутгардтъ)، **گامبورغ** (Гамбургъ) هم **بریمین** (Бременъ)، شهرلەری بو مملکتنڭ آتاقلی شهرلەرندەندر.

آفسترو ۋینگریه ایمپیراطرلغی.

(ییری ١١٣٠٠٠ مربع میل هم خلقی ٥٤ میلیون)

آفسترو ۋینگریه ایمپیراطرلغی بزنڭ روسیەنڭ غربی چیگندە، پروسیەدەن بر آز جنوبدەرەك بولغان مملکتدر. بو مملکت ایکی پادشاهلقدان تۇرا؛ برسی آفستریه ایمپیراطرلغی وایکنچیسی ۋینگریه کارولللغیدر. بولار هر ایکیسی بر پادشاه قول آستینا کرب بیرلەشکەنلەر. لکن اچکی اشلەرندە هر برسی مستقیل رەوشدە اداره قیلنالار.

آفسترو ۋینگریه مملکتینڭ اوستی تۇرلیچه: آندا تاولار وادیلار بلەن هم اووالار بیك یایلالار بلەن آلماشنوب تۇزۇلمشلەردر. ۋینگریه اوواسی ایڭ مشهورلەرندەندر. یایلالارنڭ زورلاری آلپ تاولارینڭ بو مملکتکه کرب تۇرغان اۇلۇشلەرندەن هم کارپات تاولارندان حاصل بولغانلار. آفسترو ۋینگریەنڭ گیرمانیه چیگندە بر نیچه یایلاسی

چۇلغاب آلغان تاولارئ بار. یلغالارئ کوب بولسالاردا پاراخودلار یۇرتو اۇچۇن اوڭغایلئ توگل؛ پاراخودلار یۇرتۇرگه اوڭغایلئ بولغان دونای، ئەلبا، اودیر هم ۋیسلا یلغالارئ بۇتۇن بویلارئ بلەن آفستریەگه کرمیلەر. آفسترو ۋینگریەنڭ هواسئ تۇرلیچە، شوڭار کوره آندا اۇسملکلەردە تۇرلیچەدر، جنوبدەگئ آدریاتیك دیڭگزئ ساحلندە آفلیسون، لیمون، زیتون آغاچئ، سالما یمشلەرئ، اوۋالارندا هم ایمپیریە اورتالغنداغئ یلغا وادیلارندا بغدای، کعبە بغدایئ، ۋینا گراد تەمەکئ هم ایمپیریەنڭ شمالندە آرش، قۇلماق، چوگوندۇر کبی یمش و آشلقلار اۇسمەکدەدر. تاولارئ بوك، آق چرشئ هم قارا چرشئ کبی آغاچلار اۇسە تۇرغان بیك زور و بیك ماتور اورمانلار بلەن قابلانغانلار، اما ۋینگریەنڭ اوواسئ اۇلەن اۇسە تۇرغان دالالاردان‌غنا عبارت.

آفسترو ۋینگریەنڭ خلقئ‌دا بیك کوب تۇرلیدر؛ بولارنڭ ایكئ کۇبئ اسلاۋانلەر، آندان قالا نمچلەر هم ایكئ آزئ ۋینگرلەر، یاکه مادیارلاردر.

نیمچلەر ایمپیریەنڭ غربی و شمالی اۇلۇشلەرندە، ۋینگرلەر ۋینگریە اوواسندا هم اسلاۋانلار ایمپیریەنڭ شمالی، جنوبی هم شرقی یاغالارندا تیرکلك ایتەلەر. یوغاریدا ئەیتلگەن خلقلاردان باشقا آفسترو ۋینگریەنڭ جنوب غربی طرفندا ایتالیانلار، جنوب شرقی طرفندا رومینلار، ۋینگریەدە چیگەنلەر، بوسنیەدە مسلمانلار هم مملکتنڭ تۇرلئ یرلەرندە یهودیلەر تۇرالار. خلقینڭ کوبرەگئ کاتولیك مذهبندەدر.

ایگنچیلك خلقینڭ مهم کسبلەرندەن سانالماقدادر. آلار کعبە بغدایئ هم تەمەکئ جەچەلەر؛ چوگوندۇر اوطرتالار، ۋینا گراد اۇسدرەلەر هم بزدە بولغان آشلقلارنڭ باریسن‌دا چەچەلەر. اۇزلەری بلملئ و طرش، هواسئ یلئ و توپراغئ یاخشئ بولغانلقدان آفسترو ۋینگریەدە آشلق هروقت بیك یاخشئ بولا هم آشلقلارئ کوبسنچە اۇزلەرندەن آرتادر. تاو وادیلارندا هم اوۋالارندا یاخشئ ۋاۋنلار کوب بولغانلقدان آند

حیوان آسراوچیلق‌دا بیك آلغا کیتکەن. آلار حیوانلاردان یاخشی نسللی آتلار، صیيرلار، سارقلار هم دوڭغزلار آسریلار. معدەنچیلك آلپ تاولاری هم کارپات تاولارینڭ غربی جنوبی یاغالارندا بیك آلغا کیتکەن. آلار تیمر، بیر کومری، توز، قارا قورغاشن، تری کوموش، کوموش هم آلطن چغارالار. فابریك وزاۋود صناعتی تیمرگه بای بولغان آلپ تاولاری تیرەسنده هم بیر کومرینه بای بولغان چیخیه وموراۋیه تیرەلەرنده بیك آلغا کیتکەن. آفسترو ۋینگریەدە تیمر وقورولچدان تورلی ماشینا وقورالار، یون ومامقدان تورلی ماتیریەلەر، یاخشی پیالالار، (بوگیمبه پیالاسی) بوگوب یاساغان میبلەر، موزیقا قوراللاری هم کوندەن بولغان آیاق کیيملەری اشلەنەدر. آفستریەنڭ پایتختی ۋینا هم ۋینگریەنڭ پایتختی پوداپیشت شهرلەریدر.

رومینیه کاروللغی.

(بیری ٢٤٠٠٠ مربع میل هم خلقی ٧،٦٠٠،٠٠٠ (یدی میلیون آلتی یوز مڭ)

روسیه بلەن چیکدەش بولوب دونای یلغاسی بویینا قورولغان کچکنه مملکت رومینیه کاروللغیدر. رومینیەنڭ طبیعی بایلقلاری بیك زور. آنڭ تیگز بیرلەری بیك قالن قارا توپراق بلەن قابلانغانلار؛ کارپات تاولارینڭ ایتەکلەرنده زور- زور اورمانلار اوسەلەر هم شول اوق تاولاردان توز هم نیفتدە چغادر. خلقینڭ اوندان توقز اولوشی رومینلەر؛ آلار پراۋاسلاۋیه مذهبنده بولوب، قالغانلاری مسلمانلار هم یهودیلەردر. بیرلەرینڭ توپراغی یاخشی بولغانلقدان خلقینڭ ایڭ مهم کسبی ایگن ایگو هم حیوان آسراودر. آلار آشلقلاردان بغدای هم کعبه بغدایی چەچەلەر؛ ۋیناگراد هم قارا بیمش اوسدرەلەر. ایگن ایگەر اوچون حیوانلاردان اوگزلەر نچکه یونلی سارقلار هم دوڭغزلار آسریلار. بو مملکتنڭ پایتختی بوخاریست (Бухарестъ)، (بیکرش) شهریدر. یاش (یاسسی) (Яссы)، هم قالاص (گالاتس) (Галацъ) آتاقلی شهرلەرندەندر.

بالقان یارم آتاوندەغی پادشاهلقلار.

بالقان یارم آتاوئ یاۋروپانڭ جنوبندە قارادیڭگز بلەن مرمره، آتاولار هم آدریاتیق دیڭگزلەرئ آراسندا تۆرماقدادر. آنڭ ساحللەرن دیڭگزلر یرغالاب بترگانلەر؛ شوڭار کوره آنڭ ساحللەرئ بیك کوب واق-واق یارم آتاولار رەۋشندە بولوب تۆرالار هم بو یرغاماقلارندا کاراپلار کرب تۆرو اۆچۆن بیك یاخشئ اورنلار بار

بو یارم آتاودا تۆرلئ طرفلارغا سوزلغان تاولار بیك کوب آنڭ شمال غربی طرفندا آدریاتیق دیڭگزینڭ ساحلئ بوینچا دینار تاولارئ سوزیلوب یاتالار؛ یارم آتاونڭ تار اۆلۆشندە جنوب طرفیناتابا سوزیلوب پیند تاولارئ هم کیڭ اۆلۆشینڭ شرقی یارتیسندا غرب طرفینا تابا سوزیلوب بالقان تاولارئ یاتالار. بو یارم آتاودا تاولار کۆب بولغانلقدان زور یلغالار یوق. یلغالارنڭ مشهورلەرئ فراکی اوواسن سوغارا تۆرغان ماریتسه (Марица)، ماکیدونیه اوواسن سوغاروب تۆرا تۆرغان ۋاردار (Вардаръ) هم أستریموں (Стримонъ) یلغالاریدر.

بالقان یارم اتاوینڭ هواسئ یلئ هم سلامتلك اۆچۆن بیك فائدەلیدر؛ توپراغئ بیك یاخشئ. آنڭ اورمانلارندا لاۋروۋی لیست هم کیپاریس آغاچلارئ اۆسەلەر؛ بۆلۆنلارندا قویئ وبییك بولوب تۆرلئ-تۆرلئ اۆلەنلەر اۆسەلەر؛ یمش وۋینا گراد باقچالارئ هم قاون وقاربۆز کبی یمشلەر اۆسدره تۆرغان قرلار یاسیلار.

حاضر بالقان یارم آتاوندا تۆرکیه (عثمانلی مملکتی)، گریتسیه (یونان مملکتی)، صیربیه، بلغاریه هم چورنا گوریا (قاراتاغ مملکتی) اسمندە بیش پادشاهلق یار.

١) تۆرکیه ایمپیراطرلغی (عثمانلی مملکتی).

(یاۋروپاداغی ییری ١٤٠٠٠ مربع چاقرم هم خلقی بر میلیون ییدی یۆز مڭ)

کۆبدەن توگل تۆرکیه مملکتینڭ یاۋروپادەغئ ییرئ بوسفوردان

آلوب آدریاتیق دیڭگزینه قدر سوزلغان ایدی، لکن ١٩١٣ انچی یلدا بولغان سوغشدان سوڭ آنڭ قولندا بالقان یارم آتاوینڭ ماریتسه یلغاسندان شرق طرفینا تابا سوزلغان بر کچکنه پۆچماغیغنا قالدی. بو پۆچماقنڭ طبیعتی فقیر: هواسی قۆری هم توپراغی تاشلقلی. تۆرکلەرنڭ مهم کسبلەری ایگن ایگوچیلك؛ آلار بغدای هم کعبه بغداییِ چەچەلەر، لکن بیرلەری ناچار بولغانلقدان بو آشلقلار آندا بیك اوکمی باری ماریتسیه یلغاسی بویندا‌غنا آلار بیك یاخشی باقچالار یاساب، آنداتوت آغاچی افسدرەلەر هم یفەك قۆرتلاری اورچیتەلەر.

آلارنڭ قول بلەن اشلەنگەن خەتفه پالاسلری هر یبرده مقبولدر؛ لکن فابریك وزاۋود اشلەری هم باشقا تۆرلی هنر وصناعتلەر بوندا برده آلغا کیتمەگەن.

خلقینڭ کوبرەگی تۆرکلەر بولوب، قالغانلاری صیربلار، بلغارلار، یونانلار هم آلبانلردر؛ رسمی تللەری تۆرك تلی هم رسمی دینلەری اسلام دینیدر. پایتختی استانبول، (Константинополь) شهریدر. استانبول دنیادا ایڭ یاخشی بولغان «آلطن مۆگز» اسملی لیمان ساحللەرینه سالنغان. آلطن مۆگز بو شهرنی ایکی اۆلۆشکه، یعنی جنوبی هم شمالی اۆلۆشلەرگه بۆلەدر. جنوبی اۆلۆشنده بیك زور وبیك ماتور بیش یۆزلەب مسجدلەری بار؛ آلارنڭ ایڭ مشهوری آیا صوفیه مسجدیدر. جنوبی اۆلۆشی بلەن شمالی اۆلۆشلەرن قوشو اۆچۆن یۆزۆب یۆری تۆرغان کۆپرلەر سالنغانلار؛ سودانڭ شەب اورنی شهرنڭ شمالی اۆلۆشندەدر. تۆرکیەنڭ ایکنچی مشهور شهری ادرنه (Адріанополь) در. تۆرکیەنڭ بیری یاۋروپا قطعەسنده کوب بولماسادا، آزیادا بیك کوبدر: کچك آزیا (آناتولی)، آرمینیه، سوریه (فلستین بلەن) میساپوتامیه هم غربی عربستان تۆرکیه یبرلەریدر. تۆرکیەنڭ بو یبرلەری یاۋروپاداغی یبرلەرندەن ١١١ مرتبه زور بولوب، خلقیدا یاۋروپاداغندان اون اۆلۆش آرتقدر.

گریتسیه کاروللغی (یونانستان).

(یبری ١٠٦ مڭ مربع چاقرم هم خلقی ٥ میلیون دورت یوز مڭ)

بالقان یارم آتاوینڭ ایڭ جنوبی اۇلۇشی و آکار یاقن بولغان موریه وباشقا آتاولار یونانستان بیرله‌ریدر. ١٩١٣نچی یلداغی بالقان سوغشندان سوڭ یونانلارغا کریت آتاوی بله‌ن ماکیدونیه‌نڭ جنوبی اۇلۇشی‌ده بیرلدی. بومملکتنڭ بیرله‌ری بییك وتاولقلی، اووالاری بیك آز. یلغالاری کوب بولسالاردا، آلاردادا پاراغودلار یۇرمیلر؛ آلار باری بیر سوغارو اۇچۇن گنه خدمت ایته‌لر.

یونانستان هر یاغندان دیڭگزله‌ر بله‌ن چولغانغان؛ بو دیڭگزله‌ر آنڭ ساحلله‌رینه یرب کرب، آندا بیك کوب یاخشی لیمانلار حاصل ایته‌لر.

بو مملکت اوّل زمانلاردا علم ومعارف بله‌ن بیك مشهور بولغان. ایسکی یونانیلار علم ومعارفکه کوب خدمت قیلغانلار هم آرالارندان بیك کوب حکیمله‌رده چقغانلار؛ آندان تۇرا بارا چیگنگه‌نله‌ر؛ دینله‌ری نصاریلارنڭ پراۋاسلاۋنی مذهبیدر.

کسبله‌ری بیگره‌ك آول خوجالغی بله‌ن شغلله‌نودر. آلار بغدای، کعبه بغدایی هم آرپا چچه‌له‌ر؛ ۋینا گراد وباشقا یمشله‌ر اوسدره‌له‌ر؛ هیوانلاردان که‌جه وسارق آسریلار، دیڭگزله‌رنده بالق تۇتالار، گوبکه (یوونا تۇرغان بۇلۇت) چغارالار هم لیمان وآتاولار کوب بولغانلقدن کاراب وکۇیمه‌له‌رده تورلی کسب وخدمت ایته‌لر.

بوندا حاضر اورمانلار برده قالماغان دیرلك؛ یبردن مرمره تاشی قارا قورغاشن هم کۇمۇش چغارالار. فابریکه‌لرنده یفه‌ك ماتیریه‌له‌ر اشلیله‌ر. بونداسوداده یاخشی اوق آلغا کیتکه‌ن. آلار باشقا مملکتله‌رگه ساتار اۇچون زیتون آغاچی هم زیتون مایی، یۇزۇم یمشی تمه‌کی هم یوونا تۇرغان بۇلۇتلار چغارالار؛ اوزله‌رینه باشقا مملکتله‌ردن آشلق، آغاچ، مانوفاکتور نه‌رسه‌له‌ری هم تورلی ماشینا وقوراللار سانوب

آلالار. اوزلەرینڭ مملکتلەرندە کۆن کورو ائچون رزق تابو آور بولغانلقدان آلارنڭ کوبیسی باشقا پادشاهلقلارغا کۆچب کیتەلەر.
پایتختلەری آفینە (Аѳины)- شهریدر.

۳) بلغاریە کارولّغی.

(یوری ٦٩ مڭ مربع چاقرم هم خلقی دورت میلیون بیش یوز مڭ)

بو مملکت یبرلەرینڭ بر آزی بالقان‌تاولارینڭ شمالی ایتەگندە بولوب، دونای یلغاسینا چاقلی سوزلغان هم باشقا یبرلەری اول تاولارنڭ جنوبی ایتەگندەدر. بومملکتدەگی تاولار آنڭ هواسیناهم‌اوسملکلەرینە زورتأثیر ایتەلەر. شمال طرفندا هواسی اورتاچا، قوری؛ جەیلەر أسسی وقشلار اوزون هم سالقن بولالار. جنوبی طرفندا هواسی یلی، جەی اوزون وقش قسقا بولا. بلغاریەنڭ توپراغی یاخشی بولغان شمالی طرفندا آشلقلار بیك اوکالار؛ شوکار کورە آنڭ بو طرفندا خلقیدا بیك طغز اوطرغان. وادیلارینڭ ایتەکلەری مانور اورمان ویمش آغاچلاری بلەن قابلانغانلار. یایلالارندا کعبە بغدایی، بغدای جیتن، کیندر اورلغی، تەمەکی چەچلگان قرلار جەیلب یاتالار. بالقان تاولاری ایمەن، بوك وألسلی آغاچلار اوسە تورغان قویی اورمانلار بلەن قابلانغانلار. بوتاولارنڭ جنوبی ایتەگندەکستانە وچیکلەوك آغاچلاری هم ۋینا گرادلار اوسەلەر؛ شول‌اوق جنوبی بلغاریەدە گول چەچەك اوسدرە تورغان قرلاردا یاساغانلار. بلغارلار یوواش. ذهنلی وأشلکلی خلق. آلارنڭ تللەری ۋیلیکا روس تلینە یاقن بولوب، دینلەری پراۋاسلاۋیە مذهبیدر.

بلغارلارنڭ تاولاردا تورو چیلاری حیوان آسراوچیلق بلەن کون کورەلەر؛ وادیلاردا تورو چیلاری ایگن ایگەلەر؛ یبرلەرینڭ کوبرەگینە کعبە بغدایی چەچب، قالغانینا بغدای چەچەلەر، تەمەکی ۋینا گراد وباشقا باقچا ییمشلەری چەچب اوسدرەلەر. بو مملکتدە یفەك قورتی

اۆ رچتب یفەك اُشلەوده بیك آلغا کیتکەن. فابریکچیلك وزاۆودچیلق صناعتیُ برده آلغا کیتمەگەن. بوندا باریُ تیمر نەرسەلەر، ساوت - سابا، آرزانلی ماتیریه وپالاسلار کبی اۆزلەرینه کیرەك بولغان نەرسەلەرگنه اُشلەنەدر.

پایتختیُ صوفیه (София) شهریدر.

٤) صیربیه کاروللغی.

(ییری ٧٦ مڭ مربع چاقرم هم خلقی دورت میلیون ایکی یۆز مڭ)

صیربیه کاروللغی، دونابنڭ اوڭ یاغاسندا هم آکار قۆیا تۆرغان مرراۋا (Морава) یلغاسیُ اطرافینا تۆزۆلگەن بر مملکتدر. بو مملکت ییرینڭ اۆستیُ کوبسنچه تاولقلیُ؛ بو تاولارنیُ بیك کوب وادیلار کیسب چغالار؛ وادیلارینڭ توپراغیُ بیك یاخشی بیك تاولار بولو سببلی جنوبی یلیُ جیللەر کیلب بیته آلماغانلقدان هم شمالی سالقن جیللەرگه ایسەر اۆچوُن اورن آچق بولغانلقدان، صیربیەنڭ هواسی اورتاچا هم قۆریدر. آندا جەیلەر اسسیُ وقشلار سالقن بولالار. شولای بولسادا، صیربیه اۆزینڭ طبیعتیُ جهتندەن یاۆرو پاداغیُ یاخشیُ وماتور مملکتلەردەن سانالادر؛ آنڭ وادیلاریُ یەم یەشل بۆلۆنلار وقرلار بلەن قابلانغانلار؛ زور تاو ایتەکلرندە هم کچکنه تاو باشلارندا زور - زور ایمەن وبوك آغاچلارینڭ اورمانلاریُ اۆسب تۆرالار؛ تاو آستلارندا ۋینا گراد، جیکلەوك هم قارایمش باقچالاریُ سوزیلوب یاتالار. آوللاریُ دا بۆتۆنلەی یەشللك اچندە بولوب کورینەلەر.

صیربلارنڭ دینلەریُ نصاری دینینڭ پراۋاسلاۋیه مذهبیدر؛ آلار بیك اُشچەن وبیك ساق خلقلار. آلارنڭ بۆتۆن کوُن کورشلەریُ آول خوجالغیُ ایتودەن عبارت: ایگنچیلك، باقچاچیلق، حیوان آسراوچیلق، اوەرتاچیلق هم بالق تۆتو آلارنڭ ایڭ مهم کسبلەرندەندر. فابریکچیلك

وزاؤ ودچیلق بو مملکتده حاضرگه برده آلغا کیتمه‌گه‌ن، پایتختی دونای یلغاسی بوینا سالنغان بیلگراد (БѢлградъ) شهریدر.

٥) قارا تاغ (چورنا گوریه) کنه‌زلگی.

(ییزی ١٣ مڭ مربع چاقرم هم خلقی ٤٨٠ مڭ)

چورنا گوریه کنه‌زلگی توُرکیه بله‌ن آفستریه مملکتله‌ری آراسندا بولوب، بالقان یارم آتاوینڭ ایڭ بییک اوُلوُشن آلوب توُرماقدادر. آنڭ غربی اوُلوُشی چاتناب توُرغان تاشلقلی یایلالار بولغانلقدان، آنده‌واق توُیه‌ك قوواقلاردان هم کوُتو یورتوُرده‌ی کچکنه گنه اوُله‌نلی یيرله‌رده‌ن باشقه اوسملکله‌ر برده یوق؛ بوندا یوُری توُرغان یوللار تاولارغا سالنغان سوقماقلاردان غنا عبارت. اما بو مملکتنڭ شرقی اوُلوُشنده یلغا وادیلاری‌دا، اورمانلاردا هم بوُلوُنلاردا بیك کوب. چورنا گوریه خلقی، وطنلارن توُرکله‌ر سوغشوب آلغاچ چیتکه قاچقان صیربلاردان جیلغان کشیله‌ردر. بوبر اوچ قدرگنه قهرمانلار سوغش وقتندا توُرکیه‌گه بیرلمی، مستقیل بولوب اوز ایرکله‌رنده قالغانلار. آلار اصلده صیربیه مملکتینڭ کشیله‌ری بولسالاردا، فه‌رنده‌شله‌ری صیربلاردان بایتاق آیریلالار؛ آلارنڭ بارچاسینڭ‌دا یوُزله‌ری قارا کُغی، بویلاری اوُزوُن هم اوُزله‌ری بیك تازالار. چورنا گوریه خلقی توُرکله‌رنڭ مه‌نگیلك دشمانلاری بولوب، آلار بله‌ن سوغشورغا هر وقت حاضر توُرالار هم قوُراللارن هیچ بر وقتدادا یانلارندان قالدرمیلار.

چورنا گوریه‌نڭ ییرله‌ری تاولق وتاشلق بولغانلقدن ایگن ایگه‌رگه صلاحیتسزدر. شولای بولسادا، خلقی بیك طرش بولغانلقدان اشله‌نمه‌گه‌ن ییرله‌ری برده یوق آلار تاو ایته‌کله‌رن، چوُقوُرلارنی هم وادیلارنی، طرشوب اشله‌ب قرو باقچالارغا ئه‌یله‌نده‌ره‌له‌ر. شولای بولسادا چورنا گوریه‌ده آشلقلار بیك اوکمی آلارنڭ چه‌چه توُرغان آشلقلاری کعبه بغدایی بله‌ن بوره‌نگیدر. آلار یلغالاردان بیك کوب بالق توُتالار هم حیوان آسریلار.

دینلەری پراۋاسلاۋیەمذهبیدر. چورناگوریەنڭپایتختی چیتینیه (تسیتینیه) (Цетинье) شهریدر.

یاۋروپا قطعەسندەگی باشقا مملکتلەر.

دانیه کاروللغی

(ییری ۳۵ مڭ مربع چاقرم هم خلقی ۲ میلیون توقز یوز مڭ)

دانیه مملکتی یوتلاندیه یارم آتاوینڭ شمالی طرفندا هم آکار یاقن بر نیچە آتاولارنی آلوب تورماقدادر. و آتاولارنڭ مشهورلەری زیلاندیه (Зилаодія) هم فیونیەدر (Фіонія). ییرینڭ اوستی تەپەنەك هم تیگزلگن شرقی ساحلن گنه برتۈرکوم واق تاولار بوتیگزلکنی بۈزۈب تۈرماقدادر. یلغالاری کچکنه هم آز هر یاقدان دیگیزلەر بلەن چولغانوب هم کیسلگەلەنب بتکەنلکدەن هواسی یۈمشاق هم یووش قش کۈنلەدە سووقلار بیك سیرەك بولالار، قار باری یاکی یل تیرەسندە گنه یاوا باشلیدر، توپراغی غربی طرفندن قۈملی یاکەساز بالچقلی، شرقی طرفندا قۈم بلەن قزل بالچق قاطش. غربی طرفندا قوییٔ اۈلەنلی بۈلۈنلار، شرقی طرفندا قر واورمانلار بیك کوب؛ تاو ایتەکلەری بۈتۈنلەی ایمەن هم بوك اورمانلاری بلەن قابلانمشلاردر.

خلقی نیمچلەرگە، بیگرەك دەنور ۋیگیە هم شۋیتسیه خلقلاری یناقەرندەش داتچانلاردر. آلارنڭ یارتیسندان کوبرەگی ابگنچیلك، حیوان آسراو چیلق هم بالق تۈتوچیلق بلەن کۈن کورەلەر، بو کسبلەرنڭ اۈلگی ایکیسی بیك آلغا کیتکەن، شوکار کوره آشلق، مای و ایت کبی نەرسەلەری اۈزلەرندەن آرطب چیت مملکتلەرگە چغارلماقدادر.

دانیادە یلغالار آز بولوب، ییر کومری دە بولماغانلقدان فابریکچیلق هم زاۋوچیلق صناعتی بردە آلغا کیتە آلماغان. بیلق جهتندەن دانیه خلقی یاۋروپا قطعەسندە برنچی اورن آلوب تۈرماقدادر. آندا فقیر کشیلەر بیك سیرەك اۈچریلار: آلاردا آفستریو ۋینگریەدەن یاکە

روسیەدەن قر اشی اشلەرگە دیب کیلگەن پەاەکلر گنەدر. دانیەخلقی معرفت جهتندەن بیك آلغا کیتکەن؛ آلاردا اوقی یازا بلمەگەن بر کشی دە یوق. آندا بالالارغا مخصوص سالنغان مکتبلەرندەن باشقا زورلار اوچون دەمکتبلەر بیك کوب. بو مکتبلەردەقشقی کیچلەردە کریستیانلار هم اشچیلەر اوقیلار. پایتختلەری کوپینگاگین(Купенгагенъ)،شهریدر.
یاۋروپادان شمال غربی گە نابا دیگز اچندەگی اسلاندیە

آتاوی دا دانیە ییریدر. بو آتاودە باشلاری مدنگیلك قارلار بلەن قابلانغان بیك بییك تاولار بیك کوبدر. بو تاولارنك آراسندا باشلارندان اوت چغوب تورا تورغانلاری دا بار، (شکل انچی) مثلا: گیکلا هم کرابلا تاولاری؛ آنك سوگندا بو، ایسلاندیە آتاوندا اسسی چیشمەلەردە بیك کوب. بو چیشمەلەرگە گەیزیر دیب ئەیتەلر.

گوللاندیه (ئلمنك) کاروللغی.

(یېری ۱۹ مڭ مربع چاقرم هم خلقی آلتی میلیون ایکی یوز مڭ)

بو مملکت شمالی دیڭگز ساحلنده رەین یلغاسینڭ «دەلتە» سنده بیك تەبەنەك اورنداەدر. بو مملکتنیُ دیڭگز تولقنلاری گوبدەن باسقان بولورلار ایدیُ، لکن گوللاندیه خلقی اوزلەرینڭ طرشلقلاری آرقاسندا ساحلندەگیُ کچکنه و کوچمه قۆم تاولاری بلەن فائدەلەنب، زور بویەلەر بویەب دیڭگز قریلارن بیك نغتقانلار. آلار یلغالارینڭ تەبەنەك ساحللەرندە شولای اوق بویەب کوتەرگەنلەر هم شول رەوشچه بیك کوب ساز و کوللەرنیُ قۆریتوب بترگەنلەر؛ پاراخودلار یۆرورلك هم آغاچلار آغزورلق قاناولار قازوب، آلارنی تۆرلیُ یاقغا بیبەرگەنلەر. تورف (سازلق تبرسی) بلەن قابلانغان یېرلەرنیُ اوستلەرندەن تورفلارن آلوب، یاکه یاندروب ایگنلککه ئەیلەندرگەنلەر.

بو مملکتده قۆریلق بردەبولمی، بوندا یلغا، قاناو، کول، سازلق، دیڭگز کبی صولار تولوب یاتالار. هواسی بیك یۆوش: بونداایلبناقرق غنا کۆن آیاز بولادر.

خلقی نیمچەلەر نسلندەندر. آلار کوب عصرلەردەن بیرلیُ دیڭگز بلەن کۆرەشب کیلگەنلکدەن هر بر آورلقغا توزوچەن و بیك طرش خلقلاردر. تۆرلیُ آورولارغا سبب بولا طۆرغان یۆوش هواسی خلقن تمیزلککەدە بیك اویرەتکەن. آلارنڭ اوی اچلەرندە هم ایدەنلەرندە بر تاب دا کورە آلمازسڭ. تەرەزە پیالالاری، یۆزاقلاری، هم ساوت سابالاری کۆزگیُ کبی یالتراب تۆرالار: هر بر نرسەلەریُ آغارتلغان و تازارتلغان. گوللاندیەنڭ قایسی بر آوللارندادا شۆما تاش یاکه تسیمینت جەیگەن اورامالار بار؛ آلار بو اورامالارن هر کۆننیُ یووب و تازارتوب تۆرالار. گوللاندیەدە بۆلۆنلار هم کۆتو یۆرتۆردەی اورنلار بیك کوب. شوڭار کورە حیوان آسراو چیلق خلقینڭ ایڭ زور کسبلەرندەن ساناالادر. بو

مملکتنکڭ غربی اۇلوشنده ایگنچیلکده بیك آلغا کیتکه‌ن. بونده آرش، قارا بغدای، گیندر اۇرلوغی، جیتن هم ته‌مه‌کی چه‌چه‌له‌ر؛ قۇلماق، ییمش آغاچلاری، یه‌شلچه‌له‌ر و چه‌چه‌کله‌ر اۇسدره‌له‌ر. آلار بالق تۇتوبله‌ن ده بیك فائده‌له‌نه‌له‌ر؛ بونده بیگره‌ك سیلودکه بالغن تۇتالار؛ سیلودکه بالقلارن تۇزلاونی اوّل گوللاندیه خلقلاری اویلاب چغارغانلار، آلاردا بو کسب بله‌ن شغلله‌نوچیله‌ر ئه‌لله نیچه‌شه‌ر مڭگه تولادر. گوللاندیه ساحلله‌رنده‌تۇتۇلوب، آنداغی طریقچه‌تۇزلانغان سیلودکه‌بالغی سودا گرله‌ر آراسنده ایڭ یاخشیلارندان سانالماقدادر.

فابریکچیلك وزاۋودچیلق صناعتی، ییر کومری، آغاچ هم تیمر معدنله‌ری ییتمه‌گه‌نلکده‌ن برده آلغا کیته آلماغان. بونده باری‌کۇیه یاساو، پالاس سوغو، مامق وجیتن جبله‌رنده‌ن تۇرلی ماتیریه‌له‌ر هم بازو کاغدله‌ری أشله‌و کبی صناعتله‌رگنه یاخشی اوق آلغا کیتکه‌ن. سوداچیلکده آلارنڭ مهم کسبله‌رنده‌ن سانالادر. دیڭگزنڭ یاقنلغی‌هم پاراخود وکۇیمه‌له‌ر یۇری تۇرغان بر نیچه یلغانڭ‌بولووی سودانڭ آلغا کیتووینه بیك زور سبب بولغان. آلارنڭ سوداله‌ری صیر (قۇرت) مای، کوفی، شیکه‌ر قامشی، دۇگی، مامق (پاختا) هم‌باشقاقطعه‌له‌رده‌ن کیترلگه‌ن بۇرۇچ، دارچین، قلنفر کبی نه‌رسه‌له‌رنی‌ساتودان‌عبارتدر.

پایتختله‌ری گا - آگا (Гаага) شهری‌بولوب، سوداجهتنده‌ن‌ایڭ آتاقلی شهرله‌ری آمستردام (Амстердамъ) در.

بیلگییه (بلچیقا) کارولغی.

(ییری ۲٦ مڭ مربع چاقرم هم خلقی ییدی میلیون، ییدی یۇز مڭ)

بیلگیه دیڭگز بویندا گوللاندیه کورشیسنده کچکنه‌گنه بر مملکتدر. لکن شولای بولسادا خلقینڭ طعز اوطروینا قاراغاندا یاۋروپا مملکتله‌ری آراسندا برنچی اورون آلوب‌تۇرماقدادر. بۇ مملکت طبیعتینه قاراب ایکی اۇلوشکه بۇلینه: شمالی هم جنوبی

اۆلوشلرگه. شمالی اۆلوشی تەبەنەك هـم توپراغی یاغشی؛ بوندا یپر بایلقلارندان تیمر هم ییر کومری بیك کوب چقادر.

جنوبی اۆلوشی بییك هم توپراغی بیك ناچار: قای بر اورنلارندا قـارا توپراقنڭ قالنلغی قوواقلار تـامرلانورلقدا یوق. بو مملکتنڭ سوغاریلووی یاغشی؛ مشهور یلغالاری شیلدا (Шельда) هم ما آس (Маасъ) در. هواسی یلی، جەیی اورتاچا هم قشی یلی وقارسز بولادر. جنوب شرقی طرفلارندان باشقا ییرلەرندە یاڭغرلار بیك کوب بولا.

بیلگیه خلقینڭ مهم کسبی ایگنچیلکدر. آلار هر تورلی آشلق وچیتن چەچودەن باشقا، چەچەك اۆسدرو بلەن دە بیك کوب شغللەنەلەر. بـو مملکتدە ییر کومری بلەن تیمر کوب بولغانلقدان فابـریـکچیلك وزاۋودچیلق صناعتیدە بیك آلغا کیتکەن. بیلگیەدەیفەك، مامق وچیتن جبلەرندەن اشلەنگەن مانیریەلەر، ریلسالار (چوین یول ۋاگونلارینڭ کوپچەگی یورورگـە سالینا تـورغان تیمرلەر)، ماشینالار، اینەلەر، ایگن قوراللاری هـم تورلی باشقا قوراللار بوتون دنیا بـازارلارندا یاغشیلارندان وایـك قیمتلیلەرنـدەن سانالمقدادر. سودا وصناعتلەری آلغا کیتکەن مملکت بولغانلقدان آنڭ خلقی بیك بایدر. آلار طرفندا یاسالغان طراموایلار هر بر مملکتدە بار دیلسەدە خطا بولماس. پایتختلەری بریوسیل (Брюссель) شهریدر.

آنـکلیه کاروللغی.

(ییری ۲۷۷مڭ مربع چاقرم هم خلقی ٤۷ میلیون)

بو مملکت یاۋرۋپانڭ غرب طرفندا بحر محیط آطلاسی بلەن شمال دیڭگزی آراسنداغی آتاولاردان عبارتدر. بو آتاولارنڭ بارینا بردەن بریتانیه آتـاولاری دیلەر. بریتانیه آتاولاری ایـکی زور آتاو هـم

آلار تیره‌سنده بولغان بر نیچه مك كچكنه آتاولاردان عبارتدر. ایکی زور آتاونك برسی بییك بریتانیه (Великобританія) وایکنچیسی ایرلاندیه آتاویدر. بو آتاولاردا اوّل آنگلیه، شاتلاندیه هم ایرلاندیه اسمنده آیرم - آیرم اوچ مملکت بولغان؛ سوڭرا آلار برگه قوشیلوب بییك بریتانیه بلەن ایرلاندیه‌نك قوشما کارولمغی، یاکه فقط آنگلیه دیب یورتله باشلاغانلار.

آنگلیه‌نی چولغاغان دیڭگزلەر، آنك ساحلەرینه‌یوروب کرب، بییك یاغشی لیمانلار حاصل ایته‌لەر. آنگلیه، اوستینك توزولوشینه قاراغاندا، جنوب شرقی طرفندا تەبەنەك بولوب، شمال غربی طرفندا تور کوم، تورکوم تاولاردان عبارتدر. آنداغی تاولار بییك بولماسلاردا، ییر کومری بلەن تیمرگه بیك بایلاردر. آنگلیەده تابلغان تیمر بلەن ییر کومری یاورویادا بولغان باشقا مملکتلەرده چغا تورغان تیمر بلەن ییر کومرندەن آرتغراقدر. بو معدنلەرنك کوب بولووی آرقاسندا آنگلیەده فابریك وزاوودچیلق صناعتی‌ده بیك آلغا کیتکەن. یلغالاری قسقا بولسالاردا، اوزلەری بیك تیرەن، سولاری کوب هم بیك آقرن آغالار؛ شوڭار کوره آلار زور پاراخود وکمیەلەر یورتو اوچون ده بیك اوڭایلیلاردر.

تیمزا (Темза) آنگلیەنك آتاقلی یلغالارندا اندر. هر طرفی دیڭگز بولغانلقدان هواسی یوموش وتومانلی بولسادا، سلامتلك اوچون ضررسزدر؛ جەی کونلەری اورتاچا بولوب، قش کونلەری یلی بولالار: بوندا آتاولارنك جنوب طرفندا لاوراوی‌لیست هم موسین آغاچلاری قش بویی اوسب تورماقدادرلار.

خلقی بیك طغز اوطرغان. آنگلیه بایلق جهتندەن دنیادا برنچی مملکتدر. آول‌خوجالغی آنگلیه‌ده بیك آلغا کیتکەن: قرلارینك بارچاسی‌دا بیك یاخشی اشلەنەدر هم آندا فائده کیترمەگەن ییر برده یوق. آندا

تۇرلى يەشلچەلەر هم ييمشەر بيك ياخشى اوسالار؛ ييرلەرى طبيعى ياخشى بولماسادا، اشلەنولەرى ياخشى بولغانلقدان آشلقلارى بر پۇتقا اون پۇت بولادر. كوبسنچە، صنعى رەوشدە اشلەنگەن بۇلۇنلارينك ديسەتينەسندەن بيشەر يۇز پۇت پچەن چغادر. آنگليەدە حيواننى بيك كوب آسريلار هم آلارنك حيوانلارى ايك ياخشى نسللەردەن بولادر. آندا، مثلا: كۇنينه اوچ چيلەك سۇت بيرە تۇرغان صيبرلار هم قزغار پۇت ايت چغا تۇرغان اوگزلەر بيك كوب.

لكن خلقى طغز اوطروب، كوب بولغانلقدان آنگليەنك اوز آشلغى اوز خلقن تويدرورغا ييتمى؛ شوكار كورە آنك يارتى خلقى، ديرلك، فابريكلەردە اشليلەر. فابريكلەرندە اشلەنگەن نەرسەلەرين چيت مملكتلەرگە چغاروب، آلاردان اوزلەرى آشلق آلالار. آندا تۇرلى فابريك وتۇرلى زاۋودلار چيكسزدە كوبدر.

آندا ياسالماغان هيچ نەرسە يوق هم اول نەرسەلارنك كوبيسى بۇتۇن دنيادا ياخشى اسمن تۇتماقدا درلار؛ مثلا: مامق ويۇن جبندەن اشلەنگەن ماتيريەلەر هم تيمر وقۇرۇچدان ياسالغان پچاق، يۇزاق، اينە، ماشينا، ايگن قۇراللارى وباشقا تۇرلى قۇراللار هم ريلسا كبى نەرسەلەر بۇتۇن دنيا بازارلارندا ياخشى اسمن كوتەروب يۇريلەر. بو فابريك وزاۋودلاردا اشلەتۇرگە كيرەك بولغان نەرسەلەرنى كيترو هم آندا ياسالغان نەرسەلەرنى آلوب كيتو اۇچۇن آندا يوللار بيك كوبدر. پاراخودلار يۇرتو اۇچۇن قاناولار قازوب، ياغالارنى بر برسينه تۇتاشدرغانلار؛ يلغالار بولماغان ييرلەرندە بيك كوب تيمر يوللار ياساغانلار؛ ديڭگزدە مال يۇرتو اۇچۇن ئەلله نيچە مڭلەر كارابلارى بار؛ آلار بو كارابلارى هم ماللارى آرقاسندا بۇتۇن دنيا بلەن معامله قيلالار؛ دنيادا آنگليچانلار بلەن سودا قيلماغان هيچ بر مملكت يوقدر. بارچە بيش قطعەدە آلارنك زور ــ زور ييرلەرى (مستملكاتى) بار.

آنگلیه‌بر مستملکات‌لرینک غلقینا اوزینک اشله‌نگه‌ن نه‌رسه‌له‌رین ساتوب، آلاردان یون، مامق، تیری، مای، آغاج، فیل‌تشی و باشقا شولار کبی اشله‌نمه‌گه‌ن نه‌رسه‌له‌ر آلادر. آلار بو نه‌رسه‌له‌رنی اوزله‌رینک فابریک وزاوودلارندا اشله‌ب، آلارنی تاغی بوتون دنیاغا تاراتالار. آنگلیه بزنک روسیه بله‌ن‌ده زور سودا قیلا؛ اول بزدن آشلق، مای، آغاج وباشقا تورلی اشله‌نمه‌گه‌ن نه‌رسه‌له‌ر آلا.

آنگلیه‌نک پایتختی یدی میلیون خلقی بولغان لوندون Лондонъ شهریدر. لوندون اوزینک زورلغی وسوداسینک کوبلگی جهتنده‌ن دنیادا برنچی شهرله‌رده‌ن سانالادر. مانچیستر (Манчестеръ) شهری اوزینک فابریکله‌رنده اشلنه تورغان مامق ماتیریه‌لری بله‌ن بیرمینگام (Бирмингамъ) شهری معدن اشلی تورغان زاوودلاری بله‌ن هم لیدس (Лидсъ) شهری یون وپوستاو فابریکه‌لری بله‌ن مشهورله‌ردر.

ایرلاندیه‌نک باش شهری دوبلین (Дублинъ) در.

فرانسیه جمهوریتی (Французская республика)

(یری ٤٧١ مک مربع چاقرم هم خلقی ۳۹ میلیون ٦٠٠ مک).

فرانسیه اورتا یاوروپانک غربی اولوشنده‌گی بر مملکتدر. اول اوچ یاقدان قوری یر بله‌ن اوچ یاقدان دیگز بله‌ن چیکله‌نگه‌ن. فرانسیه یرله‌ری اوستله‌ری توزلوشینه قاراب ایکی اولوشکه بولینه‌له‌ر: جنوب شرقیده بولغان تاولقلی اولوشکه. هم شمال غربیده بولغان ته‌بنه‌ک اولوشکه فرانسیه‌نک آتاقلی تاولاری ایسپانیه چیکنده پیره‌نه‌ی (Пиренеи) . ایتالیه چیکنده آلپ (Альпы)، گیرمانیه چیکنده اسلی اورمانلار بله‌ن قابلانغان ووگیزی (ووژ) (Вогезы) هم آلپ تاولارینا توازی بولوب سوزلغان سه‌وه‌ن (Совены) تاولاریدر. فرانسیه‌ده یلغالاردا بیک کوب؛ آلارنک مشهورله‌ری سینا (Сена)،

لو آرا (Луара)، گارونا (Гаронна) هم رونا (Рона) در. بو یلغالارنی باشلاری هم قوشمایلغالاری بلەن بر برسینە یاقن تۇرغانلقدان قاناولار بلەن تۇتاشدرغانلار؛ آلار تۇرلی یاقغا آقغانلقدان طشقی سودا اۇچون ده هم اچکی سودا اۇچون ده بیك فائدەلیدرلار.

فرانسیەنك هواسی گیرمانیەنقندان یلیراق: اورتا هم جنوبی فرانسیەدە ۋینا گراد، شفتالو (Абрикосъ) زردالو (Персикъ)، کستانە کبی قیمتلی یمشلەر اۇسەلەر؛ رونا یلغاسی وادییندا هم بحر سفید ساحلنك زیتون آغاچلاری، سالما (اینجیر) یمشی هم قای بر اورنلارندا آفلیسون ولیمون کبی یمشلەردە اۇسەکدەدر.

خلقینك باریسی دا فرانسوز قومندەن بولوب، کاتولیك مذهبندەدرلەر؛ تللاری فرانسوزچادر.

آلار شاد کوکللی، تابقر سوزلی (ظرافتلی) هم بیك طرش خلقلار. فرانسیەنك یارتی خلقی، دیہرلك، ایگنچیلك بلەن کون کورە. آلار بیگرەك بغدای چەچەلەر. تۇرلی یمشلەر، زیتون آغاچی، ۋینا گراد هم شیکەر چوگوندوری اۇسدرەلەر؛ یفەك اشلیلەر: یفەکنك کوبرەگن اۇزلەرینە تۇتۇب. قالغانون چیت مملکتلەرگە چغاروب ساتالار. فرانسیەدە ایك کوب اۇسدرگەن نەرسە ۋینا گرادەدر. آندا ۋینا گراد باقچالاری ٤٥٠ مربع میل قدر اورن آلوب تۇرالار. بۇتون یاۋروپادا بولغان خمرنك یارتیسون فرانسیە یاساب چغارادر.

فرانسیەنك فابریك وزاۋودلارندا اشلەنگەن نەرسەلەر اۇزلەرینك یاخشیلق وماتورلقلاری بلەن بۇتون دنیاغا مشهورلەردر. آندا یۇن، یفەك، جیتن سوسی ومامق جبندەن هر یلنی ئەللە نی چاقلی ماتیریەلەر اشلەنە فرانسیەنك صیتسی، خەتفە ویفەك ماتیریە کبی نەرسەلەری دنیادا ایك یاخشیلاردان سانالالار. آنك سوکندا فرانسیە برونزادان یاساغان واق نەرسەلەری، آق بالچقدان یاساغان ساوتلاری هم کوز گیلەری

بلەن‌دەبیك مشهوردر. فرانسیەطشقی سودا جهتندەن‌دەبیك آلغا کیتکەن. آنـكٔ أشلەنگەن نەرسەلەری هم خمرلەری دنیانكٔ بارچا طرفلاریندادا ساتلوب تورماقدادر. فرانسیه اوزی باشقا مملکتلەردەن باری آشلق، حیوان‌هم‌فابریکلەری‌اوچون‌قایسی‌بر أشلەنمەگەن‌نەرسەلەر گنه آلادر. شوکار کوره فرانسیەغه چیت مملکتلەردەن آقچا بیك کوب کره

فرانسیه پایتختی سینا یلغاسی قانتداغی نق کریپوستلاردان بولغان اوچ میلیون خلقلی وبیك ماتور پاریژ (Парижъ) شهریدر. لیون (Лiонъ) شهری‌اوزینكٔ‌حەتفەویفەك‌ماتیریەلەری‌بلەن‌آتاقلیدر. مارسیل (Марсиль) شهری زور سوداسی بلەن آتاقلی.

پیرەنەی یارم آتاوی.

یاوروپانكٔ ایكٔ غربی اولوشی پیرەنەی یارم آتاویدر. بو آتاو یاوروپادان پیرەنەی تاولاری بلەن آیریلوب، باشقا طرفلاردان بحر سفید هم بحر محیط اطلاسی سولاری بلەن چیکلەنمشدر. بو یارم آتاو هجرتنكٔ ۹۲ نچی یللارندا عربلەر طرفندان فتح اولنوب اندلس مملکتی دیب‌یورتولگەن. بو مملکتدە‌عربلەر کوب زمانلار حکومت سورگەنلەر هم‌یاوروپالیلارغه علوم وفنون اویرەتوب تاراتقانلار؛ لکن توراـبارا امیرلەر آراسندا اختلاف چغوب عرب حکومتلەری تمام بتکەنلەر هم آلار اورنینا اسپانیه وپارتوگالیه مملکتلەری قورولغان. بو یارم اتاونكٔ‌آلتیدان‌بیش‌اولوشی‌اسپانیەییری‌بولوب،قالغانی‌پارتوگالیەنقیدر.

بو یارم آتاو اوستینكٔ کوبرەك اولوشن کاستیل بایلاسی آلوب تورادر؛ بو بایلا شرق طرفندا آرراگون اوواسینا ئەیلەنب ایبر (Эбро) یلغاسی بلەن سوغاریلادر هم جنوب طرفندا آندالوز اوواسینا ئەیلەنب وادی الـکبیر (Гводалквивиръ) یلغاسی بلەن سوغاریلادر. وادی الکبیردەن باشقا یلغالارینكٔ سولاری آز آغملاری شەب

وأچله‌ری تولی بولاغادر؛ شوکار گوره یلغالارینك کوبیسینده پاراخود وکیمه‌لر یوری آلمیلار.

بو یارم آتاونك اورتاسیندا هواسی قوری، دیگز ساحلله‌رنده یلی ویووش هم‌جنوبنده أسسی‌در. کوبره‌ك ییری‌حیوان آسراواوچون اوڭغای بولغان دالالاردان عبارت؛ اورمانلار آز؛ بیك کوب ییرله‌ری ایگن ایگو اوچون بوتونله‌ی یاراقسز. شولای بولسادا خلقی ییرله‌رن اوزله‌ری سوغاروب بولسادا ایگنچیلك بله‌ن شغللنه‌له‌ر.

آلار یایلالارندا بغدای، آرپا، کعبه بغدایی چه‌چه‌لر هم‌به‌شلچه‌لر اوسدره‌لر؛ یلیراق ییرله‌رنده، مثلا یارم آتاونك جنوبی اولوشنده آفلیسون، لیمون، خرمه، یوزوم کبی‌یمشله‌رده اوسه‌لر؛ تاوایته‌کله‌رنده ایمه‌ن، بوك هم ألسلی آغاچلاردا اوسمکده‌در.

اسپانیه کارولغی.

(ییری ٤٣٧ مك مربع چاقرم هم خلقی ٢٠ میلیون)

خلقینك دینی کاتولیك مذهبی بولیب، مهم کسبله‌ری حیوان آسراوچیلق هم ایگنچیلکدر. حیوان آسراوچیلق سارق یورتورگه اوڭغای بولغان دالالارندا بیگره‌ك آلغا کیتکه‌ن؛ بوندا سارقلاردان باشقه قاچر، ایشه‌ك، صییر واوگز کبی حیوانلاردا آسریلار. ایگنچیلکنك آلغا کیتکه‌ن ییرله‌ری وادیلار هم دیگز ساحلله‌ریدر؛ جنوب طرفندا دوگی، بغدای، کعبه بغداین یلینا اوچ تابقرچه‌چب اورالار. ڤینا گراد باقچالاریدا بیك زور اورنلارن آلوب تورالار؛ تورلی یمشله‌رنی هم ڤینا گراددان یاسالغان خمرله‌رنی چیت مملکتله‌رگه چغاروب ساتالار. پروبکا ایمه‌نینك قایریسون توشروب بوکی یاساو هم آلفی اوله‌ن جیبوب سوسندن باو ایشوده خلقینك مهم کسبله‌رندن سانالادر جنوبنده توت آغاچی اوسدروب یفه‌ك قورتی آسریلار هم یفه‌ك أشلیله‌ر. بوندا

معدنچیلك صناعتی ده بیك آلغا کیتکه‌ن: اسپانیه اوزینك تیمر رودالاری بافر روداسی، تری کوموش، کوموش هم قاراقورغاشنلاری بلن بیك مشهوردر. فابریك وزاۋودچیلق بیك اوك آلغا کیتمه گه‌ن. اسپانیانك پایتختی مادرید (Мадридъ) شهری بولوب. مشهور لیمانی کادیکس (Кадиксъ) شهریدر.

پارتوگالیه کارولغی.

(بیری ۸۰ مك مربع چاقرم هم خلقی آلتی میلیون)

پارتوگالیه تاولاری اسپانیه تاولارندان ته‌به‌نه گره‌کدر. یلغالارینك باریسنداda، دیبراك، کویمه وپاراغودلار یوریله‌ر. هواسی اسپانیه‌نقینا قاراغاندا یوشره‌کدر. دینله‌ری کاتولیك منهبیدر. کسبلرینك مهمره‌گی ایگنچیلك بولوب، چه‌چکه‌ن آشلقلارینك‌دا کوبره‌گی کعبه بغدایی‌در. بو مملکتنك ایك مهم بایلغی ۋینا گراد هم جنوبی یمشله‌ر باقچاسندان عبارتدر.

حیوانلاردان که‌جه، سارق هم قاچر آسریلار. معدنچیلك وفابریکچیلق صناعتی بیك آز آلغا کیتکه‌ن. طشقی سوداله‌ری بونونله‌ی آنگلیچانلار قولنده‌در. باشقا مملکتله‌رگه چغاروب ساتا تورغان نه‌رسه‌له‌ری تورلی یمش، خمر، زیتون مایی هم پروبکا ایمه‌نینك قایری یسندان عبارتدر.

پایتختله‌ری لیسسابون (Лиссабонъ) (لیزبون) شهریدر.

ایتالیه کارولغی.

(بیری ۲۵۲ مك مربع چاقرم هم خلقی ۳۸ میلیون)

ایتالیا کارولغی لومباردیا (Ломбардія) اوواسینا وآقاقوشیلوب تورا تورغان آلپ تاولارینك ایته‌کله‌رینه، آپینین (Апеннинскій) یارم آتاوینا هم سجلیا (Сицилія) بلن ساردینیا آتاولارینا قورولمشدر.

لومباردیه اوواسی آلپ تاولاری بلەن آپینین تاولاری آراسندادر. بو اووا پو (По) یلغاسینڭ کوب سوای تجماغتی بلەن سوغاریلوب، هر یاغندان آلپ بۆلۆنلقلاری بلەن چۆلغانغاندر. آنی آلپ تاولاری شمالی جیللەردەن ساقلیلار؛ شوڭار کورە ایتالیەنڭ بو یرلەرندە، بغدای، کعبە بغدایی، دوگی کبی آشلقلار بیك اوڭا: قرلارینڭ اورتاسندا بیر میژالارندا کستانە وتوت آغاچلاری هم ژینا گرادلار اوسب تۆرماقدادر. بو مملکتنڭ یارم آتاودغی اۆلۆشن بویی بلەن آپینین تاولاری کیسب چغالار.

بو یارم آتاونڭ غربی ساحلندەگی تارغنا سازلقلی یرینڭ هواسی سلامتلك اوچون بیك ضررلیدر. بۆنداغی یلغالار بیك قسقا بولوب پاراخودوکویمە یورتو اوچون دە اهمیتلەری یوقدر. بولارنڭ ایڭ زورسی تیبر (Тибръ) یلغاسیدر.

طبیعی بایلق جهتندەن بو یارم آتاو لومباردیە اوواسینا قاراغاندا توبەن درجەدەدر. بونڭ سببی هواسینڭ قوری بولوب، سوغاریلوویڭ یتمەوی هم قای بر اورنلارندا توپراغینڭ ناچار بولوویدر. لکن توپراغی یاخشی بولوب سوغاریلوویڭ یتەرلك بولغان یرلەردەن آشلقلار بیك اوڭادر. تاولارینڭ جنوب غرب ایتەکلری ایڭ یاخشی یرلەردەن سانالادر؛ بوندا بغدای، کعبە بغدایی، آفلیسون، لیمون، میندال، آغاچلاری اوسمەکدەدر، یارم آتاونڭ جنوبی طرفندا هم سجلیا آتاوندا کاکتوس هم خرمە آغاچلاری اوسەلەر.

ایتالیە سیاحلەرنڭ ایڭ یاراتقان اورنلاریدر. بونڭ سببلەرینڭ بریسی هواسینڭ بیك یاخشی بولوویدر. آندا قار بیك سیرەك بولا؛ هواسی عادتدەن طش صاف؛ کوك یوزندە آیلار بوینچا بر بۆلۆت دا بولماغان چاقلار بیك کوب بولا. بولاردان باشقا ایتالیەنی، آنڭ طنچ وکوزگی کبی یالتراب تۆرا تۆرغان دیڭگزگە یاقن بولووی هم آنداغی

مهابتلو ۋیزوۋی ۋولقانیدا بیك ماتورلیلار؛ بو ۋۋاقان تۆتەبتۆرا هم وقتی بلەن باغانا- باغانا یالقنلی اوتلار چغاروب کوکنی ویەنەشە تیرەلەرنی یاقترتادر. ایتالیە ایسگی زمانلاردان بیرلی تۆرلی تۆرلی اُلوغ کشیلەر وحکیمەلەر وطنی بولغان: آندان مشهور مهندسلەر، رساملەر، نقاشلار (Ваятели) هم موزیکانتلار چققانلار؛ بو کشیلەر آنداتورلی بنالار، عجائب رسملەر وهیکللەر رەوشندە اوزلەرینك اُلوغ خدمتلەرن قالدرغانلار. بو نرسەلەر آنداغی هر بر شهردە باردر. شوکار کورە ایتالیەغا باشقا مملکتلەردەن دە بیك کوب خلق کیلەدر: قایسیلاری بو نەرسەلەرنی قارار اوچون گنە کیلەلەر، قایسیلاری آلارنی قاراب، آلاردان اورنەك آلو اوچون کیلەلەر.

ایتالیەنك خلقی بیك طغزاوطرغان. ایکنچیلك خلقینك هم کسبلەرندن دُگی، بغدای، کعبه بغدایی چەچەلەر هم جنوبی یمشلەر اوسدرەلەر. ایگنچیلکدەن باشقا آلار بوتەن کسبلەردە ایتەلەر. یفەك اشلیلەر، سالامدان اشلەپە وباشقا نەرسەلەر اوزەلەر: مرمرە تاشی چغاروب، آندان تۆرلی نەرسەلەر یاسیلار.

ایتالیەنك فابریکلەری کوب یوق، لکن آلاردا اشلەنگەن نەرسەلەر بیك یاخشی بولالار؛ مثلا خەتفە، یفەك ماتیریەلەر، تاسمالار، چلتەرلەر، جیتنسوسی جبندەن هم یونجبندەن سوقغان ماتیریەلەر موزیقاقوراللاری بیك یاخشی بولالار. ایتالیەنك پایتختی ریم (روما) شهریدر. بو شهردە کاروادەن باشقا روما- کاتولیك کلیسەلەرینك روحانی باشلقلاری پاپادا تۆرادر. باشقا شهرلەرینك مشهورلەری گینویا، (Генуя) فلورینسیە (Флоренція)، میلان (Миланъ)، نیاپول (Неаполь) هم ۋینیتسیە (Венеція) شهرلەریدر.

شۋیتساریە (اسۋیچرە) جمهوریتی.

(یری ۳۶ مك مربع چاقرم هم خلقی اوچ میلیون ۹۰۰ مك)

شۋیتساریە جمهوریتی زورلغینە قاراغاندا کچکنە مملکتلەردەن

ساناالسادا، دنیادا ایك ماتور اورننی آلوب توْرماقدادر. هر یاقدان آننی بییك آلب تاولاری چوْلغاب، بو یغادا، آرقلیغادا، یرغالاب بئرگه‌نله‌ر، بو تاولارنك باشلاری مه‌نگیلك قارلار بله‌ن، اما یانلاری هم وادیلاری یه‌م یه‌شل اوْسملكله‌ر بله‌ن قابلانغانلار؛ تاولارندان زور و كچكنه یلغالار هم چیشمه‌له‌ر شارلاب آغوب توْرالار؛ بولارنك یوللارندا وبكله‌نب توْرا توْرغان وبیك ماتور شارلاوقلار هم توبه‌ن تاو كآستلارندا طنچ‌قنا یالتراب یاتا توْرغان كولله‌ر حاصل بولالار. الحاصل بو مملكتنی یاؤرو پانك صیفیه (داچا)سی دیب ئه‌یترگه یاریدر. كوْرنشینك گوزه‌للگی آرقاسندا بوندا جه‌ی كوْنله‌رنده استراحت ایتو اوْچوْن چیت مملكتله‌رده‌ن بیك كوب سیاح ومسافرله‌ر كیله‌لر.

شوْیتساریه خلقی كوْرشی مملكتله‌رده‌ن جییلغان نیمچ، فرانسوز هم ایتالیانلاردان عبارتدر. خلقینك ایك مهم كسبی حیوان آسراوچیلقدر: تاو ایته‌كله‌ری سوای وتوقلقلی اوْله‌نله‌ر بله‌ن قابلانغان بولوب، حیوان كوْتو اوْچوْن ایك یاخشی اورنلاردر. یوْرت حیوانلاری شوْیتساریه خلقینك ایك زور بایلغیدر؛ آلار بو حیوانلارنك ایك یاخشی نسلله‌رن وبیك كوب ایتب آسریلار. وادیلارنداوْرنی - اورنی بله‌ن ایگنچیلكده ایته‌له‌ر؛ اما تاو آستلارندا ییمش هم ژینا گراد باقچالاری یاسیلار. آندا فابریكچیلكده یاخشی اوق آلغ كیتكه‌ن؛ آلار مامق هم یفه‌ك ماتیریه‌له‌ر، چلته‌رله‌ر اشلیله‌ر هم سالامدلین توْرلی نه‌رسه‌له‌ر اوْروله‌ر. بوندا اشله‌نگه‌ن یاخشی ساعتله‌ر هم هر توْرلی موزیقا یه‌شنیكله‌ری دنیانك بارچا طرفلارینادا تارالالار. شوْیتساریه خلقی اوْزنده اشله‌نگه‌ن نه‌رسه‌له‌رن هم سوْتده‌ن یاسالغان صیر (فوْرت) لارن چیت مملكتله‌رگه هر یلنی بیك كوب چغاروب ساتالار. پایتختله‌ری برن (Бернъ) شهری بولوب، ژینیوْا (Женева) شهری ایك گوزه‌ل هم اشله‌نگه‌ن ساعتله‌رینك یاخشیلغی بله‌ن ایك آتاقلی شهرله‌رنده‌ندر.

قسقاچا تکرار اوچون سواللەر.

خریطەدن غربی وجنوبی یاۋروپاداغی مملکتلەرنی هم آلارنڭ مهم شهرلەرن کورسەتگز. بو مملکتلەرنڭ قایسیلاری دیڭگز یانینە قورولغانلار؟ قایسیلارینڭ خلقلاری طغز وقایسیلارینڭ سیرەك اوطرغانلار؟ قایسی مملکت یيرلەرینڭ اوستی تاولقلی وقایسیلارینڭ تاوسز هم تەبەنەك؟ بو مملکتلەرنڭ قایسیلارینڭ هواسی یلیراق وقایسیلارینڭ سالقنراق؟ بو مملکتلەرنڭ قایسیلارندا ونیندی آشلقلارنی کوبرەك چەچب اوسدرەلەر؟ آلارنڭ قایسیلارندا بزنڭ روسیەدە اوسمی تورغان اوسملکلەر بار هم آلار نیندی اوسملکلەر؟ قایسی مملکتلەردە ونیندی یاخشی نسلدەن بولغان حیوانلار بار؟ فابریکچیلك وزاۋودچیلق صناعتی یاۋروپانڭ قایسی مملکتلەرندە بیگرەك آلغا کیتکەن؟ آنگلیە، فرانسیە گیرمانیە، بیلگیە، شۋیتساریە هم گوللاندیە مملکتلەری اوزلەرینڭ اشلەگەن نەرسەلەرینڭ نیندیلەری بلەن مشهورلەر؟ قایسی مملکتلەردە ۋینا گراددان ایڭ یاخشی خمرلەر اشلەنەلەر؟ روسیەدەن دیڭگز بلەن یاۋروپانڭ قایسی مملکتلەرینە بارورغا ممکن؟ نیندی دیڭگزلەر آرقلی بارورغا ممکن؟

آزیا قطعەسندە روسیەگە کورشی مملکتلەر.

آزیای عثمانی (تورکیە مملکتی).

توركیەنڭ یاۋروپا قطعەسندەن باشقا آزیا قطعەسندە ده یيرلەری باردر، کە آنی آزیای عثمانی دیب آتیلار. بو مملکت قارا دیڭگز، مرمرە دیڭگزی، آتاولار دیڭگزی، بحر سفید، بحر احمر، بصرە کورفزی هم قوریدان کافکازیە وایران مملکتی بلەن چیکلەنمشدر. کچك آزیا یاکە آناطولی ئەرمینیە، سوریە، کوردستان، الجزیرة فلسطین (Палестина) هم عربستاننڭ بر اولوشی آزیای عثمانی یيرلەریدر. آزیای عثمانی یيرلەرینڭ اوستی عموما بییك. آنڭ ئەرمینیەدەگی تاولاری ترتیبسز رەوشدە اویولوب، وسوریە بلەن کچکنە آزیاقریلارنداغی تاولاری رەتدەن تزیلب تورالار. اچکی یيرلەری قوماى صحرالەردەن یاکە اولەن اوسە تورغان یایلالاردان عبارت، اووالاری کوب یوق: آلارنڭ ایڭ زوری الجزیرە اوواسی، وایڭ تەبەنەگی اردن (وادی الشریعە Iорданъ) اوواسیدر. دجلە

(Тигръ) بلەن فرات (Евфратъ) اسمندە مشهور بولغان باری ایکی یلغا بار هواسی قوری مەیلی. طبیعتی تورلیچە ئەرمینیە بلەن سوریە تاولارینڭ باشنداغی قار بیش آیدان آلوب اون آیغا قدر یاتادر؛ اما بو تاولارنڭ طشقی ایتەکلەرندە هم وادیلارندا طبیعی یاکە صنعی صوغارو بیتەرلك بولغاندا لاۋراۋی لیست آغاچلاری، جنوبی یەمشلەر، توت هم زیتون آغاچلاری، گۆل چەچەکلەری ۋینا گرادلار اوسەلەر. الجزیرەنڭ جنوبی طرفندا خرمە آغاچلاری، عربستان ساحللەرندە کوفی آغاچی هم خوش ایسلی مرسین، لادن هم سمبح آغاچلاری اوسەلەر.

آزیای عثمانیدا تورۆك، ئەرمەن، گریك (یونان)، عرب، یهودی، کۆرد کبی تورلی خلقلار تورالار؛ بولاردان تورۆك، کۆرد هم عرب بلەر اسلام دینندە؛ ئەرمەن، گریك وسوریە عربلەرندەن بر آزی خریستیان (نصاری) دیننده‌در. گریك بلەن ئەرمەنلەری ایڭ اشلکلی خلقلاریدر؛ کچکنە آزیادەگی سودا بوتونلەی، دیرلك بولار قولندا. بوندا اوزینڭ سوداسی بلەن آتاقلی شهر ازمیر (Смирна) در. آزیانڭ حاضر تورۆکلەر قولندا بولغان یرلەری اوّل بیك بای بولوب ویك ایسکی زمانلاردان یرلی معلوم بولغانلار؛ بو یرلەردە دنیانڭ ایڭ اولگی خلقلاری تورا باشلاب، مدنی رەوشدە کون کورگەنلەر، حاضر بو یرلەر بیك فقیرلەنگەنلەر، خلقلاری آزایغان هم کوبیسی قوملق صحرالرگە ئەیلەنگەنلەر، شوکار کورە بوندا صناعت آلغا کیتمەگەن، باری ایگنچیلك بلەن حیوان آسراو چیلق غنابر آز آلغا کیتکەن. بوندا اوسدرە تورغان نەرسەلەرنڭ مشهورەکلەری تەمەکی، زیتون، ماموق، توت هم تورلی یمش آغاچلاریدر. کوچمە خلقلار، مثلا بدوی عربلەر سارق، کەجە، آت هم تەوە آسریلار.

بیروت، قدس شریف (Iерусалимъ) هم شام شریف (Дамаскъ) مشهور شهرلەریدر.

پیرسیه (ایران وعجمستان) شاهلغی.

پیرسیه بزنك كافكازیه بلهن چیكده‌ش بر مملكتدر. بو مملكت ایران یایلاسینك غربی طرفندا بولوب، هر یاغندان تاولار بلهن چولغانغاندر. شوكار كوره آنك اچنده‌گی هواسی قوری واسسی بولوب، یرله‌ری قوملق صحراله‌ردن، یاكه اوله‌نلی دالالاردان غنا عبارتدر. مملكتنك قریندا‌غی تاولی یرله‌ری یاخشیراق سوغاریلالار، شوكار كوره بوندا هوا اول چاقلی اوق قوری‌دا هم اسسی ده توگل. سوغاریلولاری ییته‌رلك بولغاندا بونداغی وادیلاردا بغدای، آرپا، زغفران، مامق آغاچی، جنوبی ییمش آغاچلاری، دوگی هم توت آغاچلاری اوسه‌له‌ر؛ شوكار كوره وادیلارندا توروچی خلقلارنك مهم كسبله‌ری ایگنچیلكدر. آلار بزده‌گی آشلقلاردان باشقا دوگی چه‌چه‌له‌ر، آفیون، مامق آغاچی، گول چه‌چه‌گی هم جنوبی ییمشله‌ر هم خرمه آغاچلاری اوسدره‌له‌ر، خیوانلاردان بیگره‌ك آت هم قاچر آسریلار. سوداگرلار كروان بلهن یوره‌ته‌له‌ر. سودا مالینك ایك مهمی اشله‌نمه‌گه‌ن یفه‌كدر. فابریك وزاوودلا اشله‌نه تورغان نه‌رسه‌له‌ر پیرسیه‌ده بیك آز؛ آلارنی انگلیه‌دن ساتوب آلالار. پیرسیه‌نك قای بر نه‌رسه‌له‌ری، مثلا: یول بلهن اشله‌نگه‌ن پالاسلاری هم شه‌لله‌ری بوتون دنیاغا مشهوردر.

بو ایران شاهلغی ایسكی زمانلاردا یاخشی غنا مدنیتلی بر مملكت بولغان. ایراننك توب خلقی بولغان فارسیلار نیچه مك یللاردان بیرلی مدنیتده یاشه‌گه‌نله‌ر؛ بولاردان شاقدی زور عالم وحكیمله‌ر چقغانلار؛ لكن سوگغا تابا یاكا فن ویاكا مدنیتدن محروم بولوب، بیك آرتدا قالغانلار. خلقی عموما مسلمانلاردر؛ آرالارندا خریستیان دینده بولغان كشیلرده بر آز بار. پیرسیه‌نك پایتختی طهران (Тегеранъ) شهریدر.

افغانستان خانلغی

افغانستان مملکتی ایران بایلاسینك شمال شرقی طرفندا بولوب، روسیه‌نك اورتا آزیاده‌گی بیرله‌ری آنگلیه‌نك هندده‌گی بیرله‌رنده‌ن آیروب توْرماقدادر. بو مملکتنك توْن وقوْیاش چغشی یاقلاری تاولق بولوب، کوْن وقوْیاش بایشی یاقلاری اوّل‌نلی دالالقدر. کوْن یاقلارینك هواسی بر آز اسسی بولسادا، توْن یاقلارینك هواسی اورتاچادر. خلقی آلتی میلیوندان آرطغراق بولوب، باریسی‌دا مسلمانلاردر. بو خانلق یا کاغنا آلغا تابا آیاق باسا باشلاغان بر مملکتدر. خلقینك ایك زور کسبی حیوان آسراودر.

افغانستان آرقلی روسیه‌ده‌ن هندگه سودا یولی سالنغان، پایتختی کابول (Кабулъ) شهریدر.

بلوجستان خانلغی (Белуджистанъ)

بلوجستان توْن یاغندان افغانستان، قوْیاش بایشندان پیرسیه (ایران)، کوْن یاغندان عمان (Заливъ Аравйскй) دیگزی هم قوْیاش چغشی یاغندان هندستان بله‌ن چیکله‌نگه‌ن بر مملکتدر. خلقی میلیون یارم بولوب، کوبره‌گی اسلام دینند‌ه‌در. بو خانلق آنگلیه حمایه‌سنده (قول آسطندا)در. پایتختی کلات (Келатъ) شهریدر.

حیوا خانلغی.

حیوا خانلغی قوْملق صحرالار اورتاسندا یاتا توْرغان یاخشی سولی ویاخشی یبرلی کچکنه گنه بر مملکتدر. بو خانلق آرال کوْلی یاندا امودریا یلغاسینك توبه‌ن آغومینا قوْرولغان خلقی توْرك نسلنده‌ن بولوب باری اوْچ ـ دورت یوز مك کشیده‌ن عبارتدر.

آلار بر نیچه قبیله‌گه بولینب، ایك کوبله‌ری اوزبه‌ك هم توْرکمه‌نله‌ردر.

اوزبه‌کله‌ر مدنی ره‌وشده کون کوره‌له‌ر؛ آلار ایگنچیلك هم تورلی هنر وسودا بله‌ن کسب ایته‌له‌ر. آلار قرلا‌ن بیك یاخشی اشله‌له‌ر؛ آلارنی قاناو قازوب یلغالاردان سو ییبه‌رب سوغارالار؛ ییمش باقچالاری یاسیلار، مامق آغاچلاری هم یفه‌ك قورتی اورچیتو اوچون توت آغاچلاری اوسدره‌له‌ر، سارق، ته‌وه وباشقایورت حیوانلاری آسریلار. آلار بزنك روسیه‌گه چغاروب یفه‌ك، مامق (پاختا) تیری، چاپان کبی نه‌رسه‌له‌ر ساتالار هم آلار اورنینا روسیه‌ده‌ن چوین ساوت، صیتسی مااللاری شیکه‌ر، تیمر وباشقا واق نه‌رسه‌له‌ر آلوب کیته‌له‌ر. تورکمه‌نله‌ر کوچمه حالده یه‌شیله‌ر. آلار حیوانك قرلارندا هم داالارندا اوزله‌رینك کوتوله‌ری بله‌ن برگه کوچب یوریله‌ر.

حیوا خانلغی روسیه قول آستندا بولوب، اوز خانی طرفندان اداره قیلنماقدادر. پایتختی **حیوا** (Хива) شهریدر.

بخارا خانلغی.

حیوا بله‌ن ره‌تدن اوك امودریا یاقاسینك اورتا آغومندا بخارا اسمنده ایکنچی خانلق بار. بو خانلقدا روسیه حمایه‌سنده بولوب، اوزینك حکمداری بولغان امیری طرفندان اداره قیلنماقدادر. بخارانك یلغالاری بیك آز وبیك کچکنه بولوب، توپراغی قوملی بولسادا، آلار یبرله‌رن قاناو قازوب یلغالارندان سوییبه‌رب بیك یاخشی سوغارالار؛ شوکار کوره آلارنك آشلق وییمشله‌ری بیك اوکادر. بخارا بله‌ن حیوانك اوسمله‌کله‌ری‌ده حیوانلاری‌دا بردر. بخاریلار بله‌ن حیوالیلار بر برسینه بیك اوخشاغانلار هم ترکلك ایتله‌ری‌ده‌بر ره‌وشده‌در؛ آلار باریسی‌دا اسلام دینده‌در. پایتختله‌ری **بخارا** (Бухара) شهریدر.

قتای (چین) ایمپیراطرلغی.

قتای دنیادا ایك بورونغی مملکتدر. بو مملکت سیبیریه‌ده‌ن

هندکه قدر هم بحر محیط کبیردەن آلوب روسیەنڭ اورتا ازیادەگىٔ یەرلەرینە قدر سوزلغاندر؛ اوا هنددەن هیمالای تاولارىٔ بلەن آیریلادر؛ انڭ یەری بوتون یاوروپا قطعەسندەن بر یارم مرتبە زورراقدر، هم خلقىٔ دا ٤٠٠ میلیوندر.

بو مملکتنڭ بحر محیط کبیرگە توتاشقان جنوب شرقی اولوشىٔ اصل قتای دیب یورتلە؛ شمال وغرب طرفنداغی تیبت، شرقی ترکستان، جونغاریە، مانغولیە هم مانجوریە آکار قوشلغان کچکنە مملکتلەردر، بولارنڭ هر بریسىٔ آیرم بر یایلا آلوب تورماقدادر هم ایڭ بییک یەرلیسىٔ تیبتدر.

اصل قتاینڭ تون یاغنداغی هم قویاش چغشنداغی یەرلەرىٔ تەبەنەك هم توپراغی بیك یاخشی، لکن کون یاغنداغی یەرلەرىٔ تاولی. آنڭ اوواسن خوانخە (хаунъ - хе) هم یانتسیز ی- تسزیان (Янъ-цзы- цзянъ) اسملىٔ مشهور یلغالار یروب چغالار؛ بولارنڭ سوگفیسی دنیاداغی یلغالارنڭ ایڭ کوب سوای وایك زورلاردان سانالماقدادر. هواسیٔ تون یاغندا اورتاچا؛ بوندا بغدای، کعبە بغدایی؛ میمج بورچاغی هم تاری چەچەلەر؛ کون یاغندا هواسیٔ یلی؛ بوندا شیکەر قامشی، دوگىٔ، جنوبی یمشلەر، مامق، چەی هم توت آغاچلارىٔ اوسدرەلەر.

قتاینڭ خلقی قرغز وبورەتلەر کبی ماغول یاکە ساری جنسندان در؛ بوخلقلارنڭ توسلەرىٔ ساری، ما ڭغایلاری کیڭ، یاڭاق سویەکلەرىٔ چغنقی، کوزلەرىٔ کچکنە هم قسق، بورونلاری یاسسی، ایرنلەرىٔ نالن. قتایلار بیك طرش خلقلار؛ آلار کوبرەك ایگنچیلك ایتەلەر: بغدای، تاری هم بیگرەك دە دوگىٔ چەچەلەر؛ مامق وچەی آغاچی اوسدرەلەر: آلارنڭ چەیلەرىٔ بوتون دنیاغا تارالغان! قرلارن بیك طرشوب وبیك یاخشی ایتب اشلیلەر. آلار یەرلەرینڭ هر بر کیسەگىٔ بلەن فائدەلانالار؛ آلار تاش تاولارغا هم سو اوستوندەگىٔ سالالارغا توپراق تاشوب آندا،

بیمش ویەشلچە باقچالاری یاسیلار. آلار قر آشلەرینك باریسن‌دا قوللاری بلەن گنە آشلیلەر، حیوان جیگب آشلەونیٔ بلمیلەر، دیبرلك؛ آشلقلارن بزنك کبك چەچمیلەر، بلکە قوللاری بلەن اوطرتالار. آلار آشلقلارن قرلارینا ایکیٔ - اوچ مرتبە چەچب واوروب آلسالاردا، بیرلەرن برده بوٗزمیلار، آلارنیٔ بیك قاریلار هم ممکن بولغان هر بر نەرسە بلەن تیرسلەب یاخشرتالار. شوکار کوره آلارنك آشلقلاری بیك اوکا هم بر اولوٗشکە یوز اولوٗش چغا. لکن آکا قاراب‌ییرلەرینك یاخشیلغی نیچە ملك یللاردان بیرلی برده کیمیمی. قتای خلقینك ایکنچیٔ مهم کسبیٔ بالق توٗتودر، آلار بالقنی هر بر سودا آسریلار هم بیك کوب خلقی بالق‌بلەن گنە رزقلانوب‌دا توٗرادر، یفەك قوٗرتی آسراودا قتایلارنك ایك مهم کسبلەرنده‌ن سانالادر. بو اش آندا بیك آلغا کیتکەن. آلار باشقا مملکتلەرگە چغاروب هر یلنی ئەللە نی‌چاقلی یفەك ساتالار. یفەك اشلەونی اوّل قتایلارغنا بلگەنلەر هم‌یفەك قورتلارن‌دا یاوٗروپاغا اوّل‌قتایدان‌چغارغانلار. هنر وصناعت‌آشلەرنده آلاریاوٗروپا خلقلارندان برده آرتدا توگللەر؛ آغاچ وفیل تشن نقشلەب آشلەوده آلاریاوٗروپا خلقلارندان‌دا آلدادرلار؛ آلار اوزوٗ هم لاکلەو آشلەرنده بیك آلدا توٗرالار. آق بالچقدان ساوت یاساو آشنده قتایلار یاوٗروپاخلقلارینك معلملەریدر.

لکن خلقی نی‌چاقلی دهنلیٔ ونی چاقلی طرش هم توپراقلاری نی چاقلی‌یاخشی بولسادا، اوزلەریٔ آرتق‌کوب‌بولغانلقدان مملکتلەرنك‌گی کسب وصناعت بلەن گنە باریسی‌دا توقلانوب توٗرا آلمیلار شوکار کوره قتایلارنك بیك کوبیسیٔ هر یلنی چیت‌مملکتلەرگە آشکە تارالالار قتایلار طشقی سودالەرندن یلغا بر میلیارد سوم آقچاحاصل ایتەلەر؛ بر روسیەگنە آلاردان یلغا ایللیٔ‌میلیون‌سوملق‌مال آلا؛ آلارنك‌روسیەگە ساتا توٗرغان نەرسەلەریٔ بیگروك چەی بلەن یفەکدر. پایتختلەریٔ بر میلیون آلتیٔ یوز ملك کشیلیٔ پیگین(пекинъ)، شهریدر.

مانجوریه.

مانجوریه قتای ایمپیراطرلغینڭ شمال شرقی طرفندادر؛ آنڭ خلقی سیگز میلیون بولوب، بیری یاۋروپای روسی ییرینڭ بیدیدەن بر اۋلوشی قدردر. اورنی تاولی بولسادا، توپراغی بیك یاغشی. خلقینڭ کوبرەگی قتایلار بولوب، ایگچیلك بلەن کۆن کورمەکدەدرلەر. آتاقلی ومشهور شهرلەری موکدین (мукденъ)، در.

قوریـه.

قوریه مملکتی تاولی یارم آتاودا تۆرۆلمشدر؛ خلقی قتایلار نسلندن بولوب، اون میلیون چاماسندادر. آلارنڭ مهم کسبلەری ایگنچیلکدر؛ یارم اتاونڭ تۆن یاغندا بغدای هم کۆن یاغندا دۆگی چەچەلەر. قوریەنی سەئول (сеулъ)، شهرنده تۆروچی ایمپراطر اداره قیلا. حاضر قوریه یاپونلار قول آسطندادر.

یاپونیه ایمپراطرلغی.

آزیانڭ ایك شرقی طرفندا بولغان مملکت یاپونیەدر. آنڭ ییرلەری دورت زور آتاو هم بیك کوب واق آتاولاردان عبارت. آتاولاری باریسیدا تاولی هم بیك کوب ۋولقانلاری بار. بو مملکت اورتا ییرلەرنده هواسی اورتاچا لکن کۆن یاغندا ایلی، حتی اسسیدە؛ شمال وشمال غربی طرفلارندا قش کۆنی قار بیك کوب یاوا. اورتاچا هم یلی هوالی ییرلەرنده دۆگی، چەی آغاچی، توت آغاچی، بامبوق آغاچی اوسه؛ جنوب طرفلارنداشیکەر قامشی، بانان، کامفارا آغاجلاری اوسەلەر.

خلقی طغز اوطروب، تاو اوستلەرنده قرلارغا ئەیلەندرگەنلکدەن یاپونیەدە وحشی حیوانلار بیك آز. خلقی ۴۸ میلیون بولوب، باریسیدا ساری جنسندەندر. آلارنڭ توس-بیت وعادتلەری قتایلارغا بیك اوخشاغان، لکن آلار قتایلاردان کوب ماتورلاردر. یاپونلار بیك مغرفتلی خلق.

آلار آراسندا اوقی ویازا بلمه‌گه‌ن کشی برده یوق. آنڭ اوستبنه آلار بیك طرشلار؛ آلاردا یاخشی وطرشوب اشله‌نمه‌گه‌ن بر ۋیرشوك ییرده تابا آلماسسڭ؛ شوگار کوره آلارنڭ ییرله‌رنده آشلق بیك اوگا هم‌یلغا ایکیشه‌ر مرتبه اولکره‌در. آلار بیگره‌ك دوگی، آرپا، بغدای، شیکه‌ر قامشی چه‌چه‌ك هم تمه‌کی، ماملق وچه‌ی آغاچی اوسدره‌له‌ر. یاپونیه‌ده چه‌ی آغاچی اوسدرو اوچون بیك زور قرلار یاسالغانلار، لکن آلارنڭ چه‌یله‌ری قتایلار نقندان ناچار بولا. آلارنڭ فابریك وزاۋودلارندا اشله‌نگه‌ن نه‌رسه‌له‌ر یاۋروپالیلار نقندان برده کیم بولمیلار؛ بروتزاهم آق بالچقدان یاساغان نه‌رسه‌له‌ری، یفه‌ك ماتیریه‌له‌ری هم‌یازو کاغدله‌ری بوتون دنیادا ایڭ یاخشی اسم کوته‌رب یورتلمکده‌در.

یاپونیه ایمپیراطرینڭ حقوقلاری پارلامینت (خلق وکیله‌رینڭ مجلسی) طرفندان چیکله‌نمشدر. پایتختله‌ری توکیو (ТОКІЮ) شهریدر

تکرار اوچون سؤاللر.

آزیا قطعه‌سنده بزنڭ روسیه بله‌ن چیکده‌ش بولغان مملکتله‌رنی خریطه‌دن کورسه‌تگز، آلارنڭ هر برسینڭ اورنلارن آیروب کورسه‌تگز، هر برسینڭ ییر اوستله‌رینڭ توزولشی سوغاریلووی، هواسی، خلقی هم آلارنڭ کسبله‌ری حقندا سویله‌گز. پایتختله‌رینڭ اسملرن ئه‌یتب کورسه‌تگز.

آزیا قطعه‌سنده‌گی باشقا مملکتله‌ر.

هندستان.

بو مملکت هندستان یارم آتاوندا بولوب، تون یاغندا هیمالای تاولاری بله‌ن چیکله‌نمشدر. هندستان یارم آتاوی بیك زور یایلادان عبارت. هندستان اوواسینڭ جنوب طرفی، هند یلغاسینڭ توبه‌ن آغومدا بولسادا یوشلگه برده توبمی، شوگار کوره آنڭ قای بر ییرله‌رنده اوله‌نلی دالالار بولوب، باشقا ییرله‌رنده قوملی صحراله‌رگنده‌در. بو اوواںڭ قالغان ییرله‌ری گانگ (Гангъ) یلغاسینڭ تجماعتنده‌در، هند بایلغی حقند بولغان حکایتله‌ر باریسیدا آنڭ بو ییرله‌ری

توغری یسندادر. آنڭ خلقی‌دا بیگره‌ك اوشبو ییرله‌رینه‌تو بلانوب اوطرغان. هواسی یفوش وأسسی، سوغاریلووی بیك یاخشی، تورلی معدنله‌ر وقیمتلی تاشلار بیك کوب، توپراغی بیك یاخشی، بوتون یل بویی یه‌شللك بله‌ن قابلانغان بولا هم بو ییرله‌رنده آشلق یلغا ایکی مرتبه اولگه‌در. بوندا جنوبی یاۋروپادا اوسه تورغان اوسملکله‌رده‌ن باشقا بیك کوب بوته‌ن تورلی آغاچلار، اوله‌نله‌ر هم چه‌چه‌کله‌رده اوسه‌له‌ر.

آلارنڭ ایڭ فائده‌لیله‌ری: بورۆچ، نیل (ОГИД НИ) بویاوینڭ آغاچی، قلنفر هم موسکات آغاچلاری، کوفی، بانان، بامبوق، تین (Смоковница) وتورلی خرمه آغاچلاریدر. هندستان حیوانلارینڭ تورله‌ری بیك کوب: آندا تورلی - تورلی مایمونلار، ایلك ماتور قوشلار، یالتراب تورا تورغان هواملار (Насѣкомыя) بیك زوریرتقچ کییکله‌ر، زور - زور آغولی حشارتله‌ر، یولبارسلار، کرکدانلار (Носороги) فیلله‌ر، تمساحلار هم آغولی جلانلار بار.

هندستانڭ بنار خلقی ۲۹۰ میلیون قدر بولوب، بیك کوب تورلیگه بولنمه‌کده‌در. آلارنڭ کوبره‌گی، توسله‌ری سارغلت بولسادا، آق جنسده‌ن بولغان هندلیله‌ردر. آلار بیك انصافلی، اخلاقلی وبیك طرشلار؛ آلارنڭ مهم کسبله‌ری ایگنچیلکدر؛ آلار بغدای، شیکه‌ر قامشی، مامق آغاچی، قهوه آغاچی، افیون، بورۆچ، قلنفر، دارچین هم دوگی اوسدره‌له‌ر؛ فابریکچیلك وزاۋودچیلق بله‌ن آلار آز شغلله‌نه‌له‌ر، چونکه آلارغا کیره‌ك بولغان نه‌رسه‌له‌رنی آنگلیه هر وقت کیتروب تورادر. شولای بولسه‌ده هندستاندا آشله‌نه تورغان یفه‌ك ومامق ماتبریه‌له‌ر، پالاسلار هم شه‌لله‌ر اوزله‌رینڭ نچکه‌لك وماتورلقلاری بله‌ن هر ییرده مشهورله‌ردر.

حاضر هندستان آنگلیه قول آستندادر. آنی آنگلیه‌نڭ ۋیتس- کارولی اداره قیلا؛ اول کارول هندستاننڭ پایتختی بولغان کالکوتا (Калькутта) شهرنده تورادر.

خلقینڭ ٧٠ میلیون قدریسی مسلمانلار، قالغانلاری بودده هم براهما مذهبلرنده‌در.

آنگلیچانلار هندلیلر آراسنده معرفت تاراتو اوچون بیك كوب مكتبلر، ایكی دارالفنون وبیك كوب چوین یوللار سالغانلار؛ خلقی آنگلیه‌گه بیك كوب سالم توله‌گه‌نلكدن بیك فقیر تورا.

عربستان.

ییر یوزنده ایڭ زور یارم آتاو عربستاندر. آنڭ بر آز ییری توركیه‌نكی بولوب، قالغانلاری مستقل عرب مملكتلری‌دیر. بو یارم آتاو یلغاسز واسسی هوالی بیك زور یایلادان عبارت: بونده یاڭغورلار بیك سیرك یاوالار؛ شوڭار كوره بونده اوسملكلر بیك ناچار هم بیك كوب ییرلری قوملی صحرالردن گنه عبارت. عربلر فقیر وكم بسنچه كوچمه خلق؛ آلار یارم آتاونڭ قریلارنداغنا مدنی‌رەوشده توروب بر آز ایگنچیلك ایته‌لر. آلار هیچ بر تورلی هنر وصناعت بلمیلر هم سوداگرلری ده بیك ناچار قویلغانلار. عربستاندان بشقه

(شكل ٢ نچی)

مملكتلرگه چغاروب ساتیلا تورغان نرسه باری قهوه گنه‌در؛ عربستان قهوه‌سی دنیاده ایڭ یاخشی قهوه‌لردن سانالا. آنڭ سوڭندا عربستان

اوزینک آتلاری بله‌ن ده بیك مشهورلار؛ آنداغی آتلار بیك آکای، چدام و بیك بوگرك بولالار! آلارنك آرالارندا اونارمك حتی یوزه‌رمك سوم توغانلاری‌دا بار.

عربستاننك ایك مشهور شهرله‌ری **مکه مکرمه** بله‌ن **مدینهٔ منوّره**‌در (شکل ۲ نچی). مکهٔ مکرمه پیغمبریمز محمد علیه السلامنك توغان یری بولوب، مسلمانلارنك حج قیلو اوچون بارا توغان شهرله‌ریدر. بو شهرنك اطرافندا حج اوچون بلو لازم بولغان **صفا، مروه، منا، عرفات، مزدلفه** دیگه‌ن اورنلاری بار؛ شهرنك اچنده مسجد الحرام هم آنك اورتاسندا بیت الله بار. بیت اللهنك پوچماقلارینا رکن حجز اسود، رکن یمانی، رکن شامی، رکن عراقی اسمله‌ری بیریلوب **زمزم** قویوسی‌دا بیت شریفنك جنوب شرقی طرفندا حجر اسوده‌ن ۳۹ آرشین قدر یراقدادر.

مدینهٔ منوّره مکهٔ مکرمه‌ده‌ن تون یاغینا تابا تەوه یوروشی بله‌ن ایکی تەولك بارورلق یراقلقدادر. بو شهرده مسجد شریف نبوی و پیغمبریمز محمد علیه الصلوة والسلامنك زیارتی بار.

هندچینی (Индо - Китай)

آزیانك جنوب شرقی طرفندا چغوب تورا تورغان اورنی هندچینی یارم آتاوی دیب آتالادر؛ آنك جنوبی تار اولوشینه مالاککا (Малакка)، یارم آتاوی دیه‌ر. بو یارم آتاو تاولار بله‌ن بوتونله‌ی تواغاندر. خلقی ساری وهمالیز جنسله‌رنده‌ن بولوب، شمال طرفندا قتایلارغا قەرنده‌ش کشیله‌ر هم جنوب طرفندا مالیزلار تورالار. بو خلقلارنك توسله‌ری قارا سوری، ماکلایلاری بییك. یوزله‌ری کیك، یا کفاق سویه‌کله‌ری زور وچغوب تورا، بورونلاری اوزون، چەچله‌ری قارا هم قاتی، ساقاللاری یوق، دیرلك. مالیز جنسینك خلقلاری مالاککا یارم آتاوینك جنوب شرقی طرفندا هم آزیا قطعه‌سینك جنوبی ساحله‌ری تیره‌سنده‌گی بارچا آتاولاردا تورالار. مالیز خلقلاری ایگنچیلك ایته‌ر، تورلی هنر وصناعت بله‌ن شغلله‌نه‌ر هم آتاو خلقلاری بله‌ن ساتو - آلو ایته‌ر. آلارنك سالمدان، چبقدان ویافراقدان اوزگه‌ن نه‌رسه‌له‌ری بیك

ماتور وبیك نقدر. آلار قلچ، حنجر کبی سالقن قوْرال یاسارغادا بیك اوْستالار. یارم آتاونك شمال طرفنداغی کشیلەری ایگنچیلك ایتەلەر؛ آلار بیگرەك اوزلەرینك برنچی رزقلارندان بولغان دوگی چەچەلەر؛ آنك آرطغن چیت مملکتلەرگە چغاروب ساتالار.

یارم آتاونك بیرمان ایمپیراطرلغی آتالغان غربی اوْلوْشی آنگلیچانلار ملکندە، شرقی اوْلوْشی فرانسوزلار ملکندە، اما یارم آتاونك اورتاسی اوز ایرکندەگی سیام (Сiямъ) کارولغیدر.

تکرار اوچون سؤاللر.

حریطەدەن هندستاننی کورسەتوب، آنك حقندا بلگەنگزنی سویلەگز. عربلەر قایداونیچك تورالار؟ مالا کـکا خلقلاری قایسی جنسدەن؟ آلار قایداونیچك کون ایتەلەر؟

یاوْروپا بلەن آزیا قطعەسینك عمومی احوال طبیعیەسی.

یاوْروپا هم آزیا قطعەلەری اوچ یاقدان سو بلەن چولغانوب، دورتنچی یاقلاری بلەن بر برسینە قوشیلوب تورالار. یاوْروپانی چولغاغان دیڭگزلەر آنك ساحللەرن یروب اچینە بیك یراق کرەلەر هم آندا اوْزوْن ـ اوْزوْن یارم آتاولار وآلارنك آراسندا کورفزلەر هر اچکی دیڭگزلەر حاصل ایتەلەر. اما آزیانی چولغاغان دیڭگزلەر آلای توگل؛ آلار آزیانك ساحللەرن یروب، اچکە بیك آز کرەلەر هم کویمە وپاراخودلار یوروتو اوچون دە اوڭایلی توگللەر، چونکە آلارنك قایسیلارندا یل بویی وقایسیلارندا یلنك دورتدەن اوچ اوْلوْشی قدر وقت بوزلار تولوب یاتالار؛ قایسیلارندا کوب وقت قاتی جیل وتولقنلار وقایسیلارندا همان قاتی توْمانلار بولادر.

بیرینك زورلغینا وخلقینك کوبلگینە قاراغاندا آزیا قطعەسی یاوْروپادان بر نیچە مرتبە زوردر: آزیانك ییری ٨٠٠ مڭ مربع میل، اما یاوْروپانك ییری باری ١٨٠ مربع میل گنەدر. آزیانك خلقی ٨٦٠

میلیوندان آرتغراق بولوب، یاۋروپانقئ باری ٤٠٠ میلیون‌غنادر. اما خلقلارینڭ طغز اوطرولارئ جهتندەن قاراغاندا یاۋروپا برنچی درجەدە بولوب، آزیا ایكنچی اورن آلوب تۋرماقدادر.

یېر اۋستەلەرینڭ توزۆلۆشلەرینە قاراغاندا یاۋروپا بلەن آزیا بر برسندەن بیك نق آیریلالار. یاۋروپادا آندادا موندادا تزمە تاولار بلەن یرغالانوب بتكەن اووالار آزیاداغینا قاراغاندا ایكئ اولوش كوبرەك! لكن آزیادە یایلالار یاۋروپاداغینا قاراغاندا ایكئ مرتبە كوبرەك. آزیانڭ یایلالارئ بیك زور وبیك بییكلەر هم آلار هر یاقلارندان تاولار بلەن چولغانغانلار آزیا قطعەلەرنڭ ایڭ تاولیسیدر؛ آندا بییك بییك تزمە تاولار بیك كوب. آزیا تاولارینڭ ایڭ زور وایڭ بییكلەرئ هیمالای تاولاریدر! بولارنڭ ایۋیریست (Эверестъ) اسملیسینڭ بییكلیگی ٨ یارم چاقرم بولوب، یاۋروپاداغئ آلپ تاولارینڭ ایڭ بییكلەرندەن بولغان مون - ملا (Монъ - блань) تاوینڭ بییكلیگئ بارئ ۴ چاقرم چاماسندادر. آزیادا یلغالار وكوللەر بیك كوب هم آلار بیك زورلار؛ لكن آزیا یلغالارئ یایلا بویلارنداغئ اووالاردان‌غنا آغالار؛ شوكا كورە آزیانڭ قیلارئ یاخشئ سوغاریلوب، اورتا بیرلەرئ سوغا بیك فقیر بولالار. یاۋروپا یلغالارئ كچیرەك بولسالاردا بۆتون بیرلەرن سوغارورلق بولوب تۆزۆلگەنلەر. روسیەدە گیلەرندەن باشقا یاۋروپا یلغالارینڭ ایڭ آتاقلیلارئ: دونای (Дунай) پو (По) رونا (Рона) وادی‌الكبیر (Гвадалквивир) گارونّا (Гаронна) لوآرا (Луара) سینا (Сена) رەین (Райнъ) ۋەزەر (Весеръ) ئەلبا (Эльба) اودیر (Одеръ) یلغالاریدر. آنڭ سوڭندا آزیا یلغالارینڭ كوبیسئ ایگزلەر، یعنی آلار بر طرفقا ایكیشەر ایكیشەر بولوب آغالار؛ بو ایگز یلغالارنڭ آتاقلیلارئ: اوب بلەن ینیسەی (Обь и Енисей) خوانخە بلەن یانتسزی ـ تزیان (Хуанъ - хе иянъ цзы-цзянъ)

دجله بلەن فرات، (Тигръ и Евфратъ) گانگ بلەن براهماپوترا (Гангъ и Брамапутра) هم صردریا (Сыръ - Дарья) بلەن اموددریا (нАму-Дарья) یلغالاریدر.

یاۋروپانك کورفزلەرواُچکی دیگـزلەر بلەن یرغالانوب بتکەن بارچا یرلەری‌دە دیگـز جیلـلەرینەآچق بولوب تۇرالار: بو جیللەر جەیگی اُسسیلکنی کیمیتب، قشقی سالقنلارنی یۇمشارتـالار، شوکار کوره یاۋروپانك هواسی اورتاچا هم تیگزدر. آنك سوگندا یاۋروپانك پارتیسندان، کوبرەگن چۇلغاغان دیـگـزلەر آنك بار یرلەرینەدە کیرەکلی یوشلـکنی بیروب تۇرالار، شوکار کوره آنداقۇری صحرالەر هم یاکغر یاومی تۇرغان یرلەر بردەیوق. یاۋروپاداغی کبی آزیانك‌دە شمالی یاغاسندا هواسی سالقن هم اورتاییرلەرندە اورتاچادر. لکن آنك اورتا یرلەری دیـگـزدەن بیك یراق بولغانغا کوره، دیـگـزلەردەن ایسکەن یوش جیللەرآندا باروب یتمیلەر. شوکار کوره اورتاییرلەرندەگی هواسی قۇری، قشلاری سالقن وجەیلەری اُسسی بولوب، آندا قۇملق صحرالەر واقسملـکسز یایلالاردابیك کوب. آزیا جنوبکه تابا یاۋروپادان آرتغراق‌سوزلغان، شوکار کوره‌آنك جنوبی اُولوشی یاۋروپانك جنوبی اُولوشندەن یلبراق‌هم ساحللەرینه یروب کرگەن دیگـزلەر بولغانلقدان هواسی‌دا یوشدر.

آزیادا یاۋروپاداغینا قاراغانـدا قیمتلی تـاشلار هـم معدنـلەر کوبرەك؛ آنـك تاولارندان آلطن، کۇمۇش، باقر، آق قورغاشن کبی معدنلەر هـم آلماس، یاقوت، فیروزه کبی قیمتلی تاشلاردا چغالار. لـکن تمر وییر کومری یاۋروپادا کوبرەك چغادر: بو سۇگغی ایکی معدەن یاۋروپادا باشقا قطعەلەرنك بارسیندا‌غنا قاراغاندادا بر نیچه مرتبه آرتق چغادر. ازیا اۆسملـکلەرینك یاۋروپانقیناقاراغاندا تورلەری‌دە کوب، اُزورلقلاری‌دا آرتق. آزیانك‌دا یاۋروپانك‌دا ایك شمالی یاغاسنداغی اۆسملـکلەری مۇك بلەن کەکری — بۇکوری یاتوب اۆسەتۇرغان قاین

قو واقلارندان باشلانوب، جنوبکه تابا همان تورلیله‌نه وارتا بارلار.
یاۋروپانڭ اۋسملکلری باریسی‌دا آزیادادا اۋسه‌لر، لکن آلارنڭ کوبیسی آزیادا یاخشیراق بولوب اۋسه‌لر، چونکه آزیا آلارنڭ برنجی توغان‌یرله‌ریدر. مثلا: ۋینا گراد، لیمون هم آفیلسون آغاچلاری، دنگزی، کعبه بغدایی، بغدای، آرش، گروشا هم آلما آغاچلاری اوّل زمانلاردا آزیاداغنا اۋسکه‌نلر؛ آلارنی یاۋروپاغا سوڭندان کوچرگه‌نله‌ر.
آنڭ سوڭندا آزیادا یاۋروپادا بولماغان هم بولا آلمایاچاق اۋسملکلرده بار؛ مثلا: بانانلار، ساگو هم کوکوس پالماله‌ری، بامبوق، بۋروچ، قلنفر، آفیون کبی اۋسملکلر.
آزیادا یاۋروپادا بولا تۋرغان حیوانلاردان باشقا فیلل‌ار، جاموسلار (Буйволъ)، بار جنوبی اورمانلارندا یولبارسلار، آرسلانلار، کرکدانلار (Носорогъ)، تورلی نوع مایمونلار، بیك زور آغولی جلانلار هم سولارنداه تمساحلار بار.

تکرار اۋچون سؤاللر.

یاۋروپانی نیندی دیڭگزلر چولغاب آلغانلار؟ آزیانی نیندی دیڭگزلر چولغاغانلار؟ بو قطعه‌لرنڭ قایسیسینا دیڭگز طرفندان کرو اوڭای هم نی اۋچون؟ آزیا یاۋروپادان نیچه مرتبه زور هم آنڭ خلقی یاۋروپانقندان نیچه اۋلوش آرتق؟ یاۋروپا بیرله‌رینڭ اۋستی نیندی؟ آزیا بیرله‌رینڭ اۋستی نیندی؟ بو قطعه‌لرنڭ قایسی یاخشیراق سوغاریلا؟ یاۋروپانڭدا، آزیانڭدا آتاقلی یلغالارن خریطه‌ده‌ن کورسه‌تڭز.
نیندی معدنلر یاۋروپادا ونیندیله‌ری آزیادا کوبره‌ك؟ یاۋروپانڭ هواسی نیندی؟ آزیانڭ هواسی نیندی؟ یاۋروپانڭ آزیانڭدا آتاقلی اوسملکلرن أسمله‌ری بله‌ن ثه‌یتب چغڭز. یاۋروپادا نیندی مملکتلر بار؟ آزیادا نیندی مملکتلر بار،

آفریقا.

آفریقا قطعه‌سی‌نون یاغندان آق دیڭگز، قوْیاش چغشی یاغندان شاب دیڭگزی وبحر محیط هندی، قوْیاش بایشی یاغندان بحر محیط آطلاسی بله‌ن چیکله‌نمشدر. شمال غربی طرفی بله‌ن بو قطعه یاۋروپاغا

یاقن بولوب، آندان تارغنا جبل الطارق (Гибралтарскій проливъ) بوغازی بلەن آیریلا؛ شمال شرقی طرفندان آزیا قطعەسینە سویش (Суэцкій) برزخی بلەن توتاشادر. بوندان ۱۷ یل ألك بو برزخ آرقلی سویش قانالی قازلغان.

آفریقانی چولغاغان دیڭگزلەر آنڭ ساحللرینە یروب کرمیلەر؛ شوڭا کورە آنڭ ساحللرندە کورفزلەر بیك آز؛ (آنداغی کورفزلەرنڭ ایڭ زورسی «کینئە» در، (Гвинейскій проливъ) لیکن آند الیمانلار بردە یوق. آنڭ اوستەوینە بو دیڭگزلەرنڭ سولاری دا بیك شەب أغا هم آنداغی وقتی - وقتی بلەن بولا تورغان جیللەر بیك قاتی داولەلار کوتەرەلەر. بولار باریسی دا آفریقا ساحللرینە کیلیب توقتارغە چیتنلك کیتەرب، آنڭ سودا أشلرینە زور ضرر ایتەلەر.

آفریقانڭ اوستی.

آفریقانڭ اوستی کوبسنچە بییك یرلەر بولوب، تاولار بلەن چولغانمشدر؛ لیکن آفریقانڭ تاولاری آزیا تاولاری کبك بییك توگەللەر؛ آلارنڭ اورتاچا بییکلکلەری ۱ — ۳ چاقرم قدردر باری کینیە بلە قیلیمانجارو (Кенія и Килиманджаро) تاولارینڭ بییکلکلەری گنە آلتی چاقرم قدردر. ترمە تاولارنڭ ایڭ زورلاری **آطلاس هم دراکون** تاولاریدر. آفریقانڭ بییك وتیگز یرلەرینڭ ایڭ آتاقلیسی اورتاسندەغی صحرای کبیردر. صحرای کبیردە یا کُفردا بردە یاومی هم اوسملکلردە یوق، شوڭا کورە آنڭ هواسی بیك قوری وبیك أسسیدر.

أچکی سولاری. آفریقا یاغالارینڭ کوبیسی، مثلا **نیل مبارك** (Нилъ)، **سنەگال** (Сенегалъ) **نیگر** (Нигеръ)، **قونغو** (Конго) هم **اورانژ** (Оранжевая) بحر محیط آطلاسیغا قویوب، باری بر نیچەسی گنە مثلا: **زامبزی** (Замбези) بحر محیط هندیگە أغادر. بو یلغالار قطعەنڭ اورتاسندەغی بیکلکلەردن قریلاوینا تابا آغوب باسقچ

یاسقچ بولوب توشه‌لر، شوگار کوره آلارنڭ اوزه‌کله‌رنده بیك کوب بوساغـالار حاصل بولوب، کویمه ویاراغودلار یورتو اوچون بیك اوڭایسزلاردر. آفریقا یلغالارینڭ ایڭ کوب سولیلاری قونغو هم نیگر یلغالاری بولوب، ایڭ اوزونی دانیل مبارکدر. آفریقادا کول وسازلقلار کبی آقمی تورغان سولاردا بیك کوبدر. بو کولله‌رنڭ ایڭ کوب ییری آفریقـانڭ اچی بولوب، آلارنـڭ ایڭ زوریسی ڤیکتوریا نیانزا (Викторія Ньянца)در، بو کول بزنڭ لادوغا کولیـه قاراغاندا دورت مرتبه زورراقدر.

اقلیم. آفریقانڭ کوبره‌ك ییری دنیانڭ اسسی طرفلارندادر؛ شوگار کوره آنڭ هواسی‌دا عادتده‌ن طش اسسیدر. شمالی وجنوبی طرفلارینڭ هواسی اول قدر اوك اسسی توگل. شولای‌دا یاوروپانڭ ایڭ یلی طرفلارنداندا یلیراقدر؛ شمالی آفریقادا یلیلق قشقی آیلاردادا بزده‌گی یلیلق چاقلی بولادر. آفریقانڭ کوب ییرله‌رنده بوتون یل بویی بر تورلی اسسی گنه بولوب تورا؛ آنده ایل ایکی گنه فصلغا بولینا: یاڠغرلی هم قوری فصللارغا. یاڠغرلار آفریقانڭ هر بر ییرنده‌ده تیگز یاومیلار. آنڭ شمالی هم جنوبی قریلارندا دیڭگز ساحلله‌رنده یاڠغرلار ییته‌رلك یاوب، قطعه‌نڭ اورتاسندا حتی کوبره‌ك‌ده یاوالار؛ بوندا یلنڭ بیلگیلی وقتلارندا بر نیچه‌شه‌ر آی ره‌تدن هر کوننی بیك قاتی یاڠغرلار یاوا؛ بو وقتدا هوابیك یوشله‌نه؛ شول یاڠغرلار آرتندان اوق تاغی بر نیچه آیلار ره‌تده‌ن یاڠغر یاوو توگل کوك یوزنده بر بولوت‌دا بولمی. قطعه‌نڭ اورتاسی بله‌ن شمالی هم‌جنوبی قریلاری آراسندا یاڠغرلار بیك آز یاوا تورغان، یا که برده یاومی تورغان ییرله‌رده بار؛ شوگار کوره بوندا بر آز اوله‌نلی دالالار بله‌ن قوملی صحراله‌رگنه‌در.

معده‌ن، اوسملك هم حیوانلری. بو زمانغا قدر آفریقا قطعه‌سی اوزی‌ده هم آنڭ معده‌ن بایلقلاری‌دا بیك آز تیکشرلگه‌نلر؛ شولای‌دا قطعه‌نڭ جنوب طرافنده‌غی آلتون وآلماس تاشلاری چغاراتورغان ییرله‌ری

حاضر بیك مشهورلەردر. آفریقانڭ اوسملكلەری آرتق كوب یوق؛
آندا اورمانلار بیك آز. قویراق وزور راق اورمانلاری گۋینەی كورفزن
چۋلغاب نیگر و قونغو یلغالارینڭ اورتا آغملارینا تابا هم آندان شرقگه
تابا نیل مباركنڭ باشینا قدر سوزیلالار. یاكغرلارنڭ كوبرەك یاوغان
یيرلەری اوشبو اورمانلی طرفلاردر؛ بو اورمانلارنڭ مهم آغاچلاری
زیتون هم ریزینكه آغاچلاریدر؛ حیوانلارینڭ آتاقلیلاری آرسلان،
نمرج (Леопардъ)، گیینا هم چقال كبی یرتقچ كییكلەردر. بو كییكلر آفریقانڭ
باریيرلەرنده اوچریلار؛ اورمانلارینا مخصوص رەك حیوانلار: تورلی قوشلار،
هوام هم كشیگه اوخشاشلی گوریللا هم شیمپانزه اسملی مایمونلاردر. اورمانلاری
ئەیل نەسنه قطعەنڭ صحرای كبیرگه قدر بولغان جنوبی اولوشین آلوب تورا
تورغان اولەنلی دالالار بار. بو دالالارنڭ قای بر یيرلەرنده بامبوك آغاچی،
سوتلی آغاچ، دوم پالماسی كبی آغاچلاردا اوسەلەر. بو طرفلاردا بولغان
حیوانلارنڭ ایڭ زوریسی دیگز آیغری، تمساح، فیل، ایكی موكزلی
كركدان (Двурогій Носорогъ) زرافه (Жирoффъ)، جاموس
(Вуйволъ)، وحشی آت (Зебра) هم انتیلوپلار بولوب، قوشلاردان
نەوەقوشلاری، ایبیس هم فلامینگو قوشلاریدر، صحرای كبیرده اوسملكلەرده
هم حیوانلاردا بیك آز تورلیدر: ایڭ مشهورلەری خرمه آغاچی هم بر
اوركەچلی تەوەدر.

خلقی. آفریقانڭ خلقی یاخشی اوق طغز اوطرغان؛ آنڭ بار خلقی
۱۸۰ میلیون قدر بولوب، اوزینڭ اصل ییرلی خلقینا هم كوچوب كیلگەن
كشیلەرگه بولینەلەر. توب خلقینڭ كوبرەگی قارا، یاكه زنجی جنسندەن
بولغان نیغرلاردر؛ بو خلقنڭ توسی قارا، چەچلەری قارا هم بودرەلی،
ماڭغایلاری تەبەنەك، ایرنلەری بیك قالن هم آسلنوب تورا، بورونلاری
كیڭ هم یەنچك. نغرلار بیك كوب تورلی واق خلقلارغا بولینب،
تورلیسی تورلی اسمده یوریلەر هم تورلی تلده سویلاشەلەر. آلارنڭ قایسیلاری
چی مجوسلەر بولوب، حیوان آسرا اوچیلق، آوچیلق هم بالق توتو بلەن

کسب ایته‌لەر؛ آلار بر نیچه‌شەر مك بولوب، جماعت رەوشنده ترکلك ایته‌لەر هم آلارنی اداره قیلوچی باشلقلاری بولا. باشقالاری بر آز مدنیتده‌ن خبردار بولوب، مملکتلەر توزوب تورالار؛ آلاری ایگنچیلك وسودا بلەن کسب ایته‌لەر هم کییم اورنینا کییك تیریسینه، قابق وەأمق ماتیر بەلەرگه تورونوب یوربلەر. بو قوملەر هر وقت بر بریسی بلەن دشمانلقدا بولوب، سوغشوب تورالار. سوغش وقتندا اسیر توشکه‌نلەرن اوزلەرینه قول ایته‌لەر، مدنیتده‌ن خبرلەری بولغان قوملەر بر آز هنرده بلەلەر؛ مثلا: کیندر سوغالار، آغاچدان نقشلەب تورلی نەرسەلەر یاسیلار؛ ساوت ـ سابا آشلیلەر، جوکه‌دەن هم سالامدان یومشاق ونچکه کییملەر حاضرلیلەر. آلارنك کوبیسی آت، که‌جه، سارق آسری هـم ایگنچیلك بلەن کسب ایته؛ لکن ایگنچیلك آلاردا بیك توبەن درجه‌ده؛ آلارنك ایگن ایگه تورغان قوراللاری بـاری آرقلی بالتادان (Мотыга) غنا عبارت، آلارنك قرلارندا اوسه تورغـان نەرسەلەرنـك مهملەری نیغر تاریسی، دوگی هم کعبه بغدایی؛ بولاردان باشقا آلارنك بیك یاخشی اوسدره تورغان نەرسەلەری شیکەر قامشی، قهوه هـم مامق آغاچی. نیغرلارنك باریسی‌دا بیك بلچراق ویالقاولاردر؛ آلار اچەرگه، بییرگه هم موزیقا اوینارغا بیك یاراتالار؛ موینلارینا، قوللارینا وآیاقلارینا بیك، کوب باقر وتیمر بالداقلار کییب اوزلەرن زینتلیلەر. آلارنك کوبیسی مجوس ومسلمان بولوب، خریستیان دینن قبول ایتکه‌نلەری بیك آزدر.

آق جنس (کافکاز جنسی) خلقلاری جنوبی آفریقانك بر اولوشنده هم آق دیگز ساحللەرنده ترکلك ایته‌لەر. یاوروپا مملکتلەری الك آفریقانك قریلارن غنا آلوب، حاضر ایندی آنك اچکی اولوشلەرنده اوز آرا بولشکه‌نلەر. آفریقا بو مملکتلەرگه اوزینك اشلەنمه‌گه‌ن چی نەرسەلەرن ساتوب آلاردان صنعی نەرسەلەر آلادر.

آفریقاداغی آیزم مملکتلەرنڭ مهمرەکلەری **فاس** (Марокко) **جزایر** (Алжиръ)، **تونس** (Тунисъ) **طرابلس غرب** (Триполи) **مصر** (Египетъ) **حبشستان** (Абиссинія) هم جنوبی آفریقاداغی بریتانیه یيرلەریدر.

فاس مملکتی- بو مملکت مستقیل (اوز ایرکنده) بولوب، آطلاس تاولاری طرفنداغی ییرلەرنڭ ایڭ غربی وایڭ یاخشی توپراقلی اولوشن آلوب تورماقدادر. خلقی آق جنسدەن بولغان بربریلەر هم عربلەردر؛ دینلەری اسلام بولوب، کسبلەری حیوان آسراوچیلق هم ایگنچیلکدر. پادشاهلارینا امیر وسلطان دیلەر. بو مملکتنڭ پایتختی **مراکش** (Марокко) شهری بولوب، ایڭ زور ومدرسەلەری بلەن ایڭ مشهور شهری **فاس** (Фецъ) در.

جزایر مملکتی- بو مملکت فرانسوزلارنڭ مستملکاتی بولوب، آطلاس تاولاری طرفنداغی ییرلەرنڭ اورتا اولوشن آلوب تورماقدادر. ییرلی خلقی شول اوق آق جنسدەن بولغان بربریلەر بلەن عربلەر بولوب، باریسیدا مسلمانلاردر، لکن بوندا یاۋر وپادان کوچب کیلگەن فرانسوزلاردا بیك کوب. جزایر آفریقادا ایگنچیلگی هم هنر وسوداسی جهتندەن ایڭ آلدا تورغان مملکتلەردەن سانالماقدادر. بوندا هر تورلی آشلق وییمشلەر اوسەکدەدر، شوڭار کورەجزایر فرانسوزلارنڭ «آشلق آمباری» دیب آتالادر. بو مملکتنڭ مهم شهری جزایر (Алжиръ) در.

تونس مملکتی. تونس آطلاس تاولارینڭ شرقی طرفنداغی اوزینڭ ولیی طرفندان اداره قیلنماقدا بولغان مستقل بر مملکتدەن سانالا، لکن اول واقعدا بوتونلەی فرانسیه قول آستندادر. بو مملکتنڭ جنوب طرفلاری اسسی قوم صحرالەرندەن عبارتدر. مهم شهری تونس در.

طرابلس غرب مملکتی. (Триполи).

بو مملکت تونسکه کونشی ایتالیه قول آسطنداغی بر ولایتدر؛ هواسی بحر سفید ساحلنده اورتاچا وجنوب طرفلارندا اسسی وآوردر. بو مملکتنك اچنده خرمه، زیتون، لیمون وآفلیسون آغاچلاری هم ساحللرنده بغدای، کعبه بغدایی، آرپا، تاری کبی آشلقلار اوسه‌لر. بو ولایتنك مرکز اداره‌سی طرابلس غرب (Триполи). شهرنده بولوب، مرزوق (Мурзукъ) مهم ومشهور شهرلرندن‌در.

مصر. (Египетъ).

مصر دنیادا اڭ ایسکی مملکتلردن بولوب، نیل مبارك بلن سوغاریلا تورغان یاغشی توپراقلی وادیغا قورولغان؛ اول بورونغی زمانلاردا وقتینا کوره بیك بای ومدنی مملکت بولغان. بوندا بزنك تاریخلاریمزدا فرعون دیب مشهور بولغان پادشاهلار حکم سورگه‌نلر. قاهره شهرینك جنوبنده جیزه شهری یانندا اهرام اسمی بلن آتالا تورغان تاشدان بیك بیك تاولار کبی ایتب سالنغان یادکارلار بار. بو یادکارلار فرعونلرنك قبرلری اوستینه سالنغان تربه‌لر بولوب، قایسیلاری آلتی‌ملك‌یلدان بیرلی تورماقدەلار. خلقی اون میلیون چاماسندا بولوب، ایسکی خلقلاری بلن قاتشقان تورك وعربلردن عبارت. مصرلیلار حیوانلاردان تەوه هم سارق آسریلار؛ لکن آلارنك اڭ مهم کسبلری ایگنچیلکدر؛ بوندا نیل مبارك آرقاسندا ایگنچیلك بیك آلغا کیتکن؛ نیل یلغاسی یلنك بیلگیلی وقتندا تاشوب، آنك بوتون ئەیلەنه تیرەسن سو باسادر؛ بو سودان اوطرغان یوشقندا دوگی، مامق، خرمه، آفلیسون قاربوز وقاونلار بیك یاغشی اوسه‌لر. بو مملکتنك پایتختی القاهره (Каиръ)، شهری بولوب، اسکندریه مصرنك لیمانی وآفریقانك اڭ ماتور شهریدر.

حبشستان.

حبشستان یير له ری بییك وتاولقلی بولغان بر مملکتدر. بو مملکتده یاغرلار کوب یاوا، هواسی اسسی؛ هر تورلی اوسملك وحیوانلارغا بیك بایلقدر. خلقی ۳/۱ ٤ میلیون چاماسندا بولوب، بر بریله ر نسلنده ن بولغان حبشیله ردر؛ دینله ری خریستیان هم مهم کسبله ری ایگنچیلك بولوب، تورلی آشلقلار چه چه لر، تورلی ییمش آغاچلاری هم قهوه آغاچلاری اوسدره لر. حکمدارینه نیگوس یا که نجاشی دیله ر.

جنوبی آفریقاداغی آنگلیه ییرله ری

کاپ مستملکاتی، اورانژه هم جنوبی آفریقا جمهوریتله ری حاضر آنگلیه ییرله ریدر. بو ییرله رنك هواسی قوری هم سلامتلك اوچون یاخشی؛ یاخشی بولونلاری، ییردن چغا تورغان آلطن وکوموش کبی معدنله ری هم آلماس کبی قیمتلی تاشلاری دا بیك کوبدر. خلقی یاوروپادان کوچب کیلگه ن آق جنس کشیله رنده ن هم ییرلی خلقی بولغان قارا جنس کشیله رنده ن عبارت. آفریقا ساحلله رینك قالغان اولوشله ری ده اچکی ییرله ری کبی پارتوغالیه، فرانسیه، گیرمانیه، آنگلیه هم ایتالیه قوللارندادر. آفریقا ساحلله رنده توروچی خلقلار یاوروپا مملکتله ری بلن بیك یاخشی سودا ایته لر. آفریقانك اچکی ییرله رنده گی خلقلاری ساحلله رنده گی شهرله رگه کروانغا تویه ب فیل تشی، سمیچ، تهوه قوشینك یونون آلطن قومی، خرمه ییمشی، چیکله وك، قهوه، ایمبیر هم بوروچ کبی نه رسه لر کیتروب ساتالار؛ آندان قایتقاندا اویله رینه مامق جبنده ن اشله نگه ن کیملکله ر، ملطق کبی قوراللار، داری، تویمه تزگه ن موین باولاری وباشقا نه رسه لر آلوب قایتالار.

تکرار اوچون سؤاللر: آفریقا قطعه سی قای اورندا تورا؟ آنی نیندی دیگزله ر چولغاغانلار؟ یاوروپا، آفریقا هم آزیا قطعه لرینك زوراغی هم اوستله رینك توزولوشن چاغشدرگز: خریطه دن بو قطعه لرنك مشهور تزمه تاولارن کورسه تگز. آفریقانك

یلغالاری، هواسی، اوسملگی هم حیوانلاری نیندی؟ آفریقانڭ خلقلاری قایسی جنسلەردەن، آلار کملەرگە بولینەلەر هم نیچك ترکلك ایتەلەر؟ قارا جنس خلقلاری بلەن آق جنس خلقلارن چاغشترگز. آفریقاداغی مشهورەك مملکتلەرنی اسمەری بلەن ڤەیتب حریطەدەن کورسەتگز. آلارنڭ نایسیلاری مستقل (اوز ایرکندە). قایسیلاری باشقا مملکتلەر قول آسطندا یا کە یاڤروپا خلقلارینڭ مستملکاتی بولوب تورالار؟

آمریقا.

یاڤروپا خلقلاری یېر یوزندە باری یاڤروپا، آزیا هم آفریقا قطعەلەری گنە بار دیب اویلاب یورگەنلەر، آلار یېرنڭ دورتنچی قطعەسی بولغان آمریقانڭ بارلغن فقط ١٥ نچی عصرنڭ آخرندا اغنا بلگەنلەر. بو قطعەنی تابوچی ایتالیە مملکتینڭ خریستافور کالومب اسملی کشیسی بولغان. کالومب کچی یەشدەن اوڭ بیك کوب سیاحتدە یورگەن؛ اول بر زمان هندستانغادیگزگز بلەن بارو اوچون یاڭا یول ازلەرگە ایسەب ایتکەن. بو وقتقا قدر هندستانغا بارو اوچون آفریقانی ئەیلەنب یوریلەر ایکەن؛ اول یاڤروپادان غربکە تابا توغری بارلسا، هندستانغا باروب چغاچاغینا هم بو یولنڭ قسقادا، اوڭای‌دا بولاچاغینا بیك اشانغان. اول، بو اویننی اویلاب کوب یللار یورگەچ، تورلی پادشاهلاردان هم تورلی بای کشیلەردەن بو یاڭا یولنی آچارغا یاردم ایتولەرن سوراغان. آخرندا، ایسپانیە پادشاهسی آڭا ناچارغنا اوچ کاراب بیرگەن هم قورقونڭ نەرسە ایکەنن‌دە بلمەگەن یورەکلی کالومب بر نیچەگنە ماتروسلار (دیڭگز پاراخودلارندا یوروچیلەر) بلەن اوچسز - قریسز دیڭگزگە کرب کیتکەن. بولار شولای ایتب بر آی، ایکی آی بارغانلار، لکن آلارندا سو بلەن کوکدەن باشقا بر نەرسەدە کورنمەگەن. ماتروسلار کوب مرتبە کیری قایتیق دیب شاولاشقالاغانلاردا، لکن کالومب یالنغاچ همان آلغا بارورغا راضی‌بولغانلار. منە باراتورغاچ بر وقت یېر کورنگەن، لکن بو یېر آلار بارورغا تلەگەن هندستان‌بولماغان، بلکە اول زمانغاچاقلی معلوم بولماغان بیك زور وبیك بای یاڭا یېر - آمریقا بولغان.

آمریقانڭ اوستی. آمریقا اوزینڭ رەوشینه قاراغاندا باشقا قطعەلەردەن بیك نق آیریلا: اول ییر یوزینڭ ایڭ شمالی طرفندان آلوب جنوبینه قدر سوزیلا هم جنوبی وشمالی آمریقا اسمنده ایکی اولوشکه بولینەدر. بولار بر برسینه پانام برزخی بلەن توتاشالار. آمریقانی بحر محیط کبیر بلەن بحر محیط آطلاسی چولغاب، آنڭ ساحللەرنده بیك کوب وبیك یاخشی پریستینلەر حاصل ایتەلەر. بو دیڭگزلەرده بولاتورغان قاتی جیل وداوللار بیك اوك قورقنچلی توگللەر، چونکه آلار آندا معلوم وقتلاردا هم معلوم اورنلاردا غنا بولالار؛ شولای اینب، آمریقا یاوروپا قطعەسی کبی باشقا قطعەلەر بلەن اش قیلو اوچون بیك جایلی وبیك اوڭایلیدر. آمریقا اوستینڭ توزولوشی جهتندەن بیگرەك یاوروپا قطعەسینه اوخشاغان؛ آندا یایلالارغا قاراغاندا اووالار کوبرەك. آنڭ ایڭ زور وایڭ بییك تاولاری هر ایکی آمریقانڭ غربی ساحلی بوینچا شمالدەن جنوبکه تابا سوزلغانلار؛ آنڭ بو تاولاری «کوردیلیاروس» دیب آتالالار. بولار دنیاداغی تاولارنڭ ایڭ اوزونلاری بولوب، آلارنڭ ایڭ بییك باشلاری ییدی چاقرم قدردر. اووالاری بو تاولارنڭ شرق طرفندادر؛ بو اووالار یاوروپا قطعەسندەگی اووالاردان کوب زور هم بیك زور آیرمالاری بار. بولارنڭ قایسیلاری بیك زور آچق دالاه بولوب، بییك اولەن بلەن قابلانغانلار؛ بو دالالاردا بوتون یل بوئی آت صییر، سارق کوتولەری یوریلەر. قایسی بر اووالاری یروب یوری آلماسلق زور وقویی اورمانلار بلەن قابلانغانلار، لکن باشقالاری یل وقتلارینا قاراب اوزگەره تورغان اووالاردر. بولار یاڭغرسز وقتدا اسسی وقوملی صحرالەر بولوب، وقتندا چغوب اولگره آلماغان هر بر جان ایەسینڭ هلاك بولا تورغان اورنلارینا ئەیلەنەلەر، لکن یاڭغرلاردان سوڭ چیکسز - قریسز اولەن دیڭگزینه ئەیلەنەلەر، بو وقتدا آلاردا میلیونلارچا تورلی حیوانلار قاینەب تورالار. بحر محیط آطلاسی نڭ ساحللەرینه یاقن شرق طرفندان بو اووالارنی تاغی یایلالار

چولغاب آلالار؛ بو یایلالار شمالی آمریقادا «آله‌گان» (Аллеганскія) هم جنوبی آمریقادا «گویئان» (Гвіанское). یایلالاری و «برازیلی» (Бразилсьская) تزمه تاولاری دیب آتالالار.

آمریقانینک اچکی سولاری. آمریقا باشقا قطعه‌لرگه قاراغاندا سوغا بایراق: آندا کولله‌ر هم یلغالار بیک کوبدر. آنینک یلغالاری سوغا بیک بای بولوب، اوزله‌ری بیک اوزونلاردر؛ شوکار کوره آلار پاراخودلار بله‌ن مال یورتو اوچون‌ده بیک اونکایلی یوللاردر. آمریقا یلغالارینینک کوبیسی کوردیلیاروس تاولاردان باشلانوب، شمال، شرق وجنوب طرفلارینا آقماقدالاردر. شمالی آمریقانینک اینک زور یلغالاری **مه‌کینزی** (Макензи)، **میسسیسیپی** (Миссисипи)، **سوءتوی لاورینتی** (Св. Лаврентія)، هم جنوبی آمریقانینک **اورینوکو** (Ориноко)، آمازونکه (Амазонка) هم پارانا (Парана) یلغالاریدر. میسسیسیپی یلغاسینینک باشی آنکا قویا تورغان **میسسوری** یلغاسینینک باشیندان ایسه‌بلگه‌نده، اول دنیاداغی اینک زور وایک اوزون یلغالاردان سانالادر. **ویرخنی** (Верхнее) **میچیگان** (Мичиганъ)، **هورون** (Гуронъ)، **ئه‌ری** (Эри) **هم اونتاریو** (Онтаріо) کولله‌رینینک سولاری سوءتوی لاورینتی یلغاسینا آغالار. ئه‌ری بله‌ن اونتاریو کولله‌ری آراسندا مشهور نیاغار شارلاماغی بار. دنیادا اینک کوب سولی یلغا آمازونکه یلغاسیدر؛ بو یلغا بیک بای واورمانلی اوالار بوینچا آغوب یاتماقدادر. پارانا یلغاسینینک تاماغی دینگیز کورفزی بولوب، «لا پلاتا» (Ла - плата) دیب آتالماقدادر.

اقلیمی. آمریقا شمالدن جنوبکه تابا بیک اوزون بولوب سوزلغانلقدان آنینک هواسی بیک تورلیچه‌در. آنینک بیک سووق وبیک اسسی، بیک قوری وبیک یوؤش هوالی یرله‌ریده باردر. لکن آنینک اچنده بولغان کوب یلغا وکولله‌ری، طشندان چولغاب آلغان دینگزله‌ری آنینک هواسینینک

عموما یؤوش بولووینا سبب بولالار.

معده‌ن، اوسملك وحیوانلاری: آمریقانوزینك معده‌ن بایلغی بله‌ن‌ده هیچ بر قطعه‌ده‌ن کیم توگلدر. آندا هر تورلی معده‌ن بیك کوب تابلادر. کلیفورنیه بله‌ن میکسیکه‌ده آلطن وکوموش بیك کوب تابلا. برازیلیه‌ده‌ن بیك کوب آلماس وباشقا قیمتلی تاشلار چغا؛ آله‌گان تاولارندان چقغان تیمر بله‌ن بیر کومرینك ایگی - چیگی یوقدر، هواسی تورلی بولغانلقدان آمریقانك اوسملکله‌ریده تورلیچه‌در. ایسکی دنیادا اوسه تورغان نه‌رسه‌له‌رنك همه‌سی ده آمریقادا اوسمه‌کده‌در. آمریقا قطعه‌سینك شمالی ساحلی توندرا بله‌ن قابلانغان؛ آندان جنوبکه تابا ألسلی هم یافراقلی آغاچلی اورمانلار باشلانوب، آلار میسسوری یلغاسینا قدر، حتی آنداندا جنوبکه‌رەك سوزیلالار. ألسلی اورمانلارندا کوبره‌ك نارات آغاچلاری اوسه‌له‌ر. میسسوری یلغاسندان جنوبکه تابا اوله‌نلی دالالار باشلانالار. قرایب دیڭگزی، میکسیکه کورفزی هم بحر محیط کبیر بله‌ن چولغانغان اورتا آمریقانك هواسی اسسی؛ شوڭار کوره بوندا آفلیسون، آناناس، کاکتوس، آغاؤا هم لیانی (اورمه اوسملك) له‌ر اوسه‌له‌ر. آمازون یلغاسی تیره‌سنده هندستان اورمانلارندان‌دا شه‌ب اورمانلار بار. بوندا تورلی - تورلی پالماله‌ر، ریزینکه آغاچلاری، قزل هم قارا آغاچلار، آمریقا چیکله‌وگینك آغاچی (Бертолиція) هم‌خین آغاچلاری اوسه‌له‌ر. آمازون یلغاسی تیره‌سنده‌ن جنوبکه تابا اوله‌نلی دالالار جه‌یلب یاتالار. جنوبی آمریقادا فایدالی اوسملکله‌ر شمالی آمریقاداغینا قاراغاندا کوبره‌کدر. کعبه بغدایی، میمچ بورچاغی هم ته‌مه‌کینك توغان یری شمالی آمریقادر؛ لکن بوندا اورچیته توغان باشقا اوسملکله‌رنك باریسن‌دا یاؤروپادان کیتر گه‌نله‌ر. خین وشیکالاد آغاچینك، کاکاین، دیگه‌ن داروی چغارا تورغان کوك قوواغی هم به‌ره‌نگینك توغان یری جنوبی آمریقادر. بوندا باشقا یرله‌رده‌ن کیترلگه‌ن اوسملکله‌رنك بیگره‌ك تارالغانلاری بزنك آشلقلار، شیکه‌ر

قامشئ هم قهوه آغاچیدر. عموما آمریقا اوسملکلری باشقایر اوسملکلرنڭ اوزلرینڭ زورلقلارئ بلن آیریلالار؛ آنداغئ آغاچلار کبی بییك ویوان آغاچلار هیچ بر ییرده یوقدر؛ بونڭ سببی ایسه آمریقا هواسینڭ اُسسئ و یوُش بولویدر. آمریقا اوزینڭ حیوانلارینڭ کوبلگئ و تورلیلگی جهتندەن ده ایسکئ دنیا قطعەلرینڭ برسندەن ده کیم توگلدر. آنڭ سولارندا، اورمانلارنداودالالارندا هر تورلئ هوام (سوُ یەکسز واق حیوان) وقوُشلار، ببك زور کەلته جلانلار هم قورقنچلئ، آغولئ جلانلار یەشیلەر. بالالارن سوُت ایمزب اوُسدره توُرغان حیوانلاردان قارا آیو، تاپیر، یا گووار (یولبارس جنسدەن)، لینیوُیتس (یالقاو حیوان) بیزون وباشقا بییك کوب حیوانلار توُرالار. آمریقادا مایموللاردا بیك کوب هم آلارنڭ ایسکئ دنیا مایموللارندان آیرمالارئ دا بیك زوردر.

خلقی - آمریقانڭ بار خلقی ۱۴۱ میلیونلاب بولوب، آق، سارئ هم قارا جنسلەرگه بوُلینەلەر. آنڭ اصل ییرلئ خلقی سارئ جنسدەن بولوب، یگرمئ میلیون چاماسندادر؛ بولار تاغئ آمریقا هندلیلەرئ (Индѣецъ) هم ایسکیموسلارغا بولینەلەر. آمریقا هندلیلەرئ اوزلەرئ تاغئ بر نیچه واق خلقلارغا بولینەلەر؛ بولارنڭ بیك آزلارئ غنا آوللار توُروُب، ایگن ایگب، اوزلەرئ سوقغان مانیر یەلردەن کیملەر تگب مدنی رەوشده یەشیلەر؛ قالغانلارینڭ باریسئ دا معرفتسز بولوب، آوچیلق وبالق توُتو بلن کوُن کورب بدوئ رەوشده یەشیلەر. بولارنڭ کوبرەگئ خریستیان بولوب قالغانلارئ مجوسلەردر. ایسکیموسلار آمریقانڭ شمالنده هم آنداغئ آتاولاردا توُرالار؛ آلار کوب یوق؛ اوزلەرئ مجوسلەر بولوب، آوچیلق هم بالق توُتو بلن کوُن کورەلەر. قارا جنسدەن بولغانلارئ زنجیلەردر؛ آلار بارئ اون ایکئ میلیون چاماسندادر.

۱۴۹۲ نچی یلدا آمریقا تابلغاچ یاوُروپا خلقلارئ آفریقاداغئ قارا زنجیلرنئ توُتوُب اسیر ایتب موندا کیترب قـر اُشلەرئ اُشلەو اوُچوُن قوُللقغا ساتا باشلاغانلار هم زنجیلەر ۱۸۶۰ نچی یلغا چانلئ

آمریقادا قۇل بولوب یەشەگەنلەر. لکن مذکور یلدا قۇللاق بترا گەن هم حاضر زنجیلەر باریسئ‌دا ایرکدە هم باریسئ‌دا خریستیان بولوب، یاۋروپالیلار کبی ترکالك ایتەلەر.

آق جنـدەن بولغانلارئ یاۋروپادان، بیگرەکدە آنگلیە بیلەن ایسپانیەدەن کۆچکەن خلقلارنڭ نسللەریدر.

یاۋروپاخلقلارئ آمریقاغا کۆ چکەچ اوزلەرینە آیرم یېرلەر بیلەب تۇرا باشلاغانلار.

شمالی آمریقا

جماهر متفقه. آمریقانڭ ایڭ زور مملکتئ قرق دورت واق جمهوریتدەن اۇیۇشقان جماهر متفقه، یاخود شمالی آمریقا جمهوریتیدر. بو مملکتنڭ توفراغئ بیك یاخشئ واورمانلارئ بیك کوب؛ ایگنلەر بیك یاخشئ اوڭالار: جنوب شرقی طرفلارندا مامق وشیکەر قامشلارئ اۇسەلەر؛ تاولارندان تۆرلیٔ معدەنلەر، نیفت هم یېر کومرلەریٔ بیك کوب چغادر.

بونداغئ خلق اۆلدە یاۋروپادان کۆچگەن خاقلارنڭ نسللەرندەن اۆرچیگەنلەر؛ حاضرگیٔ کۆندەدە بوندا بل ساین ئەللە نیچەشەر مڭ خلق کۆچب تۆرماقدادر. خاقینڭ کوبرەگیٔ آنگلیچەنلەر نسلندەن بولوب، رسمی تللەریٔ‌دە انگلیزچەدر. خلقئ هنر، صناعت ومعارف اشلەرندە بیك آلغا کیتکەن. بونداغئ مکتبلەرنڭ، فابریك وزاۋودلارنڭ هم تیمر یوللارینڭ هیچ ابسەبیٔ - حسابئ یوق دیب ئەیترلکدر. بو مملکت یاۋروپا وباشقا قطعەلەرگە میلیون پۇتلار مامق، یۇن، جیدن وکیندر سوسلەریٔ، آغاچ، کۆن، میخ هم بالق چغاروب ساتا. آنڭ تیمر وقۇرغۇچدان اشلەگەن نەرسەلەریٔ، بیگرەکدە ماشینالارئ مشهور بولوب، بۆتۆن دنیاغا تارالماقدادر؛ صوڭغئ یللاردا بو مملکتدەن یاۋروپاغا آشلق‌دا بیك کوب چغاریلادر.

بونداغئ جمهوریتلەرنڭ هر بریسیٔ اۇزلەرینڭ اچکیٔ اشلەرندە

ایرکلیلەردر. لکن پاریسینا بر تیگز کیرەکلی ایشلەر حقندە کیڭەش
ایتواوچون هر بر جمهوریتدەن وکیللەر سایلاب یاسالغان بر کونگرەسلەری
بار. و کونگرەسدە جمهوریتلەرنڭ پاریسیندا باش ایتب دورت یل
ساین بر رئیس (باشلق) سایلیلار. رئیسلەری ۋاشینگتون (Вашин-
гтонъ) شهرندە تورادر. شوڭار کورە بو ۋاشینگتون شهری شمالی
آمریقا جمهوریتلەرینڭ پایتختلەری بولوب سانالادر. نیو-یورك (Нью-
Іоркъ) چیکاگو (Чекаго) سان فرانسیسکو (Санъ-Франциско)
هم فیلادلفیە (феладельфія) جماهیر متفقەنڭ ایڭ زور و ایڭ
آتاقلی شهرلەریدر.

شمالی آمریقاداغی جماهیر متفقەدن شمالگە تابا بولغان یرلەری
انگلیز قول آستندا بولوب. بریتانیە یرلەری دیب آتالادر. بو یرلەرنڭ
ایڭ باشی اورنلاری زور کوللەر هم سوتوی لاورینتی یلغاسی
تیرەلەریدر. بوندا هوا اورتاچا، توفراق یاخشی، اورمانلار، معدنلەر هم
شهرلەر کوب لکن باشقا اورنلاردا خلق بیك سیرەك اوطرغان.

میکسیکا جمهوریتی. جماهیر متفقەدن جنوبکە تابا پانام بر-
زخینە چاقلی بولغان یرلەردە تاغی برنیچە جمهوریت بار؛ بولارنڭ ایڭ
زوریسی میکسیکا جمهوریتیدر بو مملکت بیك یایلادا تورا. بو یایلا
اوزن چولغاغان سولارغا تابا باسقچ-باسقچ بولوب تەبەنەکلەنە بارادر؛
بو یایلانڭ ایڭ یاخشی یری جنوبی آوغوشیدر؛ بوندا آنڭ توپراغی دا
هواسی دا بیك یاخشی؛ شوڭار کورە بوندا دوگی، کعبە بغدایی، قهوە
و بانانلار بیك یاخشی اوسەلەر. بونداغی خلق ایگنچیلکدن باشقا حیوان
اسراوچیلق، آوچیلق هم معدنچیلك بلەن دە شغللەنەدر. بوندا مامق،
شاکالاد، شیکەر، روم هم ایکور اشلەو صناعتی بیك آلغا کیتکەن. میکسیکا
(Мексика) بو مملکتنڭ ایڭ آتاقلی شهریدر.

جنوبی آمریقا.

جنوبی آمریقادا ونه سوئلا (Венецуэла) کالومبیا (Колумбія) خطاستوا جمهوریتی (Экуадоръ)، برازیلیه (Бразилія) آرگینتینا (Аргентина)، پیرو. (Перу) بولیۋیه (Боливія)، چیلی (Чили) پاراگۋای (Парагвай)، اوروگۋای (Уругвай) اسملی اون مستقل مملکت بار هم بولاردان باشقا آنگلیه، گوللاندیه، فرانسیه مستملکاتی بولغان گۋیئانا (Гвіяна) مملکتی بار.

بو مملکتلەرنك خلقی تورلی جنسلەردەن بولوب، بیك سیرەك اوطرغانلار: بوندا معارف ویول اشلەری هم فابریك وزاۋودچیلق صناعتی بیك آز آلغا کیتکەن. خلقینك باش دینی کاتولیك مذهبیدر.

بو مملکتلەرنك بایلغی قیمتلی آغاچلاردان، ایت، مای، یون وتیری کبی نەرسەلەردەن، قیمتلی تاشلاردان هم آلطن، کومش، سیلیترە کبی معدنلەردەن عبارت. بوندان بو نەرسەلەرنی یاۋروپا وشمالی آمریقا خلقلاری آلوب کیتب، آلارغا اوزلەرینك فابریك وزاۋودلارندا اشلەنگەن نەرسەلەرنی ساتالار. بو آلو -ساتو اشلەرن بیگرەك کوب یوروتوچی جمهوریتلەر آرگینتینا بلەن برازیلیەدر. آرگینتینانك پایتختی بوئنوس - آیریس (Буэносъ-Айресъ) هم برازیلیەنك پایتختی ریوژانیرو (Ріо-Жанейро) شهرلەریدر.

آمریقانك اورتاسندان شرقگه تابا بیك کوب آتاولار بار؛ بو آتاولار باریسی برگەغربی هندستان (Вестъ-Индія) دیب آتالوب، زور آنتیل، کچکنه آنتیل هم باهاما (Багамскіе) اسملەری بلەن اوچکه آیریلا. قوبا (Куба)، پورتوریکو، (Пoрторeко) یامایکا (Ямайка) هم هایتی (Гаити) زور آنتیل آتاولاریدر. زور وکچکنه آنتیل آتاولاری بییك وتاولقلی بولوب. باهاما آتاولاری تەبەنەکدر؛ بولارنك هواسی اسسی ویوش، اوسملکلەری بیك کوب، اوسملکلەرینك

مشهورلەری شیکەر قامشی قهوه آغاچی هم تەمەکیدر.

خلقی بیرلی زنجیلەر هم یاۋروپالیلار بولوب، بیگرەك شیکەر قامشی، تەمەکی هم قهوه آغاچی اوسدرو بلەن شغللەنەلەر. بوندا فابریك وزاۋود چیلق صناعتی بیك آز آلغا کیتکەن.

قوبا هم پورتوریکو آتاولاری جماهر متفقه قول آسطندادر.

یامایکا، باهاما هم کچکنه آنتیل آتاولارینك کوبرەگی آنگلیه قول آسطندا.

هایتی آتاوندا آیرم — آیرم ایکی زنجی جمهوریتی بار.

تکرار اوچون سؤاللەر: آمریقا قایچان تابلغان؟ اول نیندی رەوشدە و نیندی دیڭگزلەر بلەن چولغانغان؟ آنڭ اوستی، سوغاریلووی، هواسی، اوسملگی هم حیوانلاری نیندی؟ خلقی کوبمی و نیندی جنسلەردەن؟ شمالی هم جنوبی آمریقانیندی مملکتلەرگە بولینەدر؟

آفستراليا.

آفستراليا ایڭ سوڭ تابلغان وقطعەلەرنڭ ایڭ کچکنەسی بولغان بیشنچی قطعەدر. بو قطعە یاۋروپا و آمریقا قطعەلەرندەن بیك یراقدا بولوب، دیڭگزلەر اورتاسندا یاتادر؛ بونڭ تیرەسندە آتاولاریدا بیك کوب. آفستراليا توگەرەك گنە بر قطعەدر. آنی چولغاغان دیڭگزلەر آنڭ ساحللەرینە بیك آز یروب کرەلەر؛ شوڭار کورە آنڭ ساحللەرنی کورفزلەر هم یاخشی. پریستیلەر بیك آز.

اوستی. آفستراليا قطعەسینڭ جنوب شرقی طرفلاری تاولق وباشقا یرلەری تیگزلکدر.

قطعە اچندە کچکنە یلغالاری هم تورلی کوللەری بولسالاردا، آتاقلیلاری یوق درجەسندە آزدر. یلغالارینڭ ایڭ زوریسی جنوب شرقی طرفنداغی موررەی (Муррей) یلغاسیدر؛ باشقا یلغالاری یلنڭ اسسی وقتلارندا قوروب، یاڭغرلی وقتلارندا بواغانچق سولارغاغنا ئەیلەنەلەر. هواسی قوری هم کوب یرلەرندە اسسی؛ یاڭغرلار شمالی هم شرقی ساحللەرندە گنە بیك کوب یاوب، قار ایسە باری ایڭ جنوبی طرفلارنداغنا یاوادر.

مەدەن، اوسملك وحيوانلارى. آفستراليادا مەدەنلەر بيك كوب چغا، لكن آلارنى أشلەوچى آز؛ آندان بو كونگەچە قدر بارى آلطونغەنا بيك كوب چقارديلار هم حاضردە آندا آلطون بيك كوب تابيلا. آفستراليانك هواسى بر تورلى بولغاناقدان، آنك اوسملك وحيوانلارىدا اوزلەرينە مخصوص بر تورليدر. اورمانلارى بارى شرقى وشمالى ساحللەرندەگنە بار؛ آلاردا بزدەگى كبى قويى هم كولەگەلى نوگل. بو اورمانلاردا كوبسنچە كازوآرين (١) هم (٢) ئەفكەليپت آغاچلارى اوسەلەر. بو آغاچلا-رنك يافراقلارى سورى - يەشل توسدە بولوب قاتى، تار هم بوتاقلارينا تابا ياتوب تورالار؛ شونكار كورە بو آغاچلارنك كولەگەلەريدە آز بولادر. آفستراليانك بو اورمانلاردان باشقا يرلەرى كوبسنچە اوتلەنلى دالالار، ياكە قوملى صحرالەردر. آفستراليانك وحشى اتلارى بلان يار-قاناتلارندان باشقا حيوانلارى بزنەن قطعەلەردەگى حيوانلارغا بردە اوخشاماغانلار؛ آلار باريسى دا قابچقلى هم اوردەك بورونلى حيوانلار نسلندەن. قابچقلى حيوانلارنك ايك زورىسى قونغورادر. قونغوراننك زورلغى بزنك سارق چاقلى بولادر. آندا قوشلار بيك كوب؛ آلارنك ايك آتاقليلارى قارا آق توش ليرا اسملى موزيقە قورالينا اوخشاغان قويروقلى قوش، بوركلى توطى قوشلارى: كاكادو هم كازوآر.

ياوروپادان كوچكەن خلقلار آفستراليغا باشقا قطعەلەرنك اوسملك وحيوانلارن كيتروب اورچتكەنلر مثلا: آشلقلار، شفتالو، شيكەر قامشى، سارق، آت وباشقا يورت حيوانلارى؛ بولارنك كوبيسى آفستراليا هواسينا عادتلەنوب، حاضر آندا بيك كوب تارالغانلار.

خلقى. آفستراليانك خلقى بيك سيرەك اوطرغان؛ آلارنك كوبرەگى آق جنسدەن بولوب، ياوروپادان كوچكەن كشيلەردر؛ اصل يرلى

---

(١) كازوارين يافراقسز اوزون وآسلنغان بوتاقلى آغاچ.

(٢) ئەفكەليپت بويلارى ٧٠ ساژينغا قدر يتە تورغان سولامالى آغاچلار.

خاقی قارا جنسدەن بولغان آفستر الییسلەردر؛ آلار حاضر بیك آزایغانلار، باری آلتمش مڭلەب کنه قالغانلار.

آفسترالیالیلارنڭ تەنلەری قارا وبیك بوگولوچەن، گوزلەری یراقدان کوره وقوللاقلاری یراقدان ایشته هم آیاق وقوللاری نچکه ویۆ مشاقدر. آلار عقللارینڭ ترقیاتی جهتندەن زنجیلەردەن دە آرتدا بولوب، دنیاداغی خلقلار آراسندا ایڭ وحشیلەریدر. آلار بیگرەك آوچیلق وبالق تۆتو بلەن کۆن کورەلەر هم نی توغری کیلسە، شونی آشیلار: قۆرتلارنی دا، تچقانلارنی دا، بالق دا هم حیوان ایتیٔ ده آشیلار. آلارنڭ کییملەری آغاچ قابغندان یاسالغان آلیاپقچدان، یا که آرقالارینا سالغان قونغورا تیریسندەن عبارت؛ آلار یوزلەرن تۆرلی بویاولار بلەن بیزیلەر هم تەنلەرن ماتورلاو اوچون آلارنی کیسکەلەب تیرەن - تیرەن جویلەر یاسیلار. آلار تۆرو اوچون اوی یاسامیلار، بلکه تاو تیشکلەرندە، چوقورلاردا هم آغاچ قوشلارنداغنا تورالار. آلارنڭ باریسی دا، دیرلك، مجوسلەردر.

آفستر الیا و آنڭ یاننددا بولغان تاسمانیه آتاوی باشدان آیاق آنگلیه قولنددر.

کوچب کیلگەن خلقلار آفسترالیانڭ ساحللەرندە تورالار؛ آلار آندا بیك کوب زور وماتور شهرلەر سالغانلار، ایگنچیلك، حیوان آسراوچیلق، معدەنچیلك هم سودا بلەن شغللەنەلەر. آلار سارقلارنی بیگرەك دە کوب آسراب، آلارنڭ یۆنن ومایِن یاؤرو پاغا کیترب ساتالار. آنداغی شهرلەرنڭ ایڭ آتاقلیلاری سیدنەی (Сидней) هم میلبورن (Мельбурнъ) شهرلەریدر. بۆتۆن قطعەنی اداره قیلو اوچون آنگلیە طرفندان قویلغان گینیرال گوبیرناطر سیدنەی شهرندە تورماقدادر.

اوقیانوسیه (Океанія)

آفسترالیا تیرەسندەگی آتاولار باریسی بردەن اوقیانوسیه دیب

آتالالار؛ زور آتاولارى باريسى دا بييك تاولقلى، اما كچكنه آتاولارى تەبەنەكلەر، هوالارى اسسى ويوش، اوسەلك وحيوانلار ينك اوزلەرى دەآز هم توزلەرى دەكوب يوق. اوسملكلەرينك خلقغا ايك فايدالى بولغانلارى ايكمەك آغاچى، قونوس چيكلەوگيدك آغاچى (نارجيل) هم تارودر. ياۋروپاليلار كوچكەنچى بوندا يۆرت حيوانلارندان بارى تاوقلار، اتلەر هم دوڭغزلارغنا بولغانلار؛ حاضر ايندى ياۋروپاداغى يۆرت حيوانلار ينك باريسى دا بار. بو آتاولارنك ايك زورلارى ياڭا گوينيه (كينهٔ جديده) هم ياڭا زيلانديه (زيلاند جديد) آتاولاريدر. ياڭا گۋينيه آتاوينك حالى بو كونگه قدر بوتونلەى بلەب بيتكەنى يوق؛ شولاى بولسادا، آنك جنوب طرفلارن آنگليچانلار اوزلەرينه آلغانلار.

ياڭا زيلانديه آتاوينك اوّلده اصل يېرلى وحشى خلقلارى بولغان بولسادا، حاضر آلارنى، آنگليچانلار تمام قروب بترگەنلەر، ديېرلك.

واق آتاولارنك آتاقليلارى ساندۋيچ آتاولاريدر. گونولولو (Гонолулу) بوآتاولارنك مشهور شهرلەرندەندر. بو آتاولارداغى مملكت حاضرگى كونده شمالى آمريقا جمهوريتينك قول آسطنداەدر.

ييرنك رەوشى (يۆمۆرياغى).

ييرشارشيكللى يۆمۆرى، لكن آنك هرايكى قطبى (*) بر آز يەنچكدر. ييرنك يۆمۆريلغينا كشيلەر بيك اوزاق زمانلارغا قدر اشانميچى يورگەنلەر. اوّلگى زمان كشيلەرى ييرنى همان ياسسى ديب اعتقاد قيلوب يورگەنلەر. عيسى عليه السلامنك توووندان ٦ يوز يل الك يونان حكيملەرندەن مشهور پيفاگور آى توتولغان وقتدا ييرنك آيغا توشكەن كولەگەسينك توگەرك بولووندان استدلال قيلوب، ييرنك يۆمۆريلغن بيك آچق اثبات قيلسادا آڭار اشانوچى بولماغان، بلكه آندان مسقل ايتب كولگەنلەر. عيسى عليه السلامنك تووندان ١٦٠٠

(*) قطب: ييرنك ايك جنوبى هم ايك شمالى ايكى نقطەسيدر.

یل اوزغاج ایتالیه عالمه‌رندەن خریستافور کالومب یرنڭ یومورینغن تمام اثبات ایتکەن. اول زمانلاردا بورۆچ، قلنفر، دارچین کبی نەرسەلەر هم قیمتلی تاشلار کیترو اوچون یاۋروپادان هندستانغا باروب کیلب یوروچی سوداگرلەر کوب بولغان، کالومب یاۋروپادان چغوب همان غرب طرفینا تابا بارلسا، بر وقت هندستانغا باروب چغو ممکن ایکەنلگن دعوا قیلغان هم هندستانغا بارورغا یول ازلەب بحر محیط آطلاسی بلەن سفر قیلا تورغاج آمیریکاغا باروب چغوب، آنی کشف قیلغان. ایڭ اوّل دنیانی ئەیلەنب سیاحت قیلوب قایتوچی کشی، کالومب نڭ زماندا شلارندان ما گیللان اسملی کشیدر.

ما گیللان پارتوگالیەدەن بحر محیط آطلاسیغا قاراب بیش کاراب بلەن سیاحتکه چغوب کیتکەن.. آمیریکاغا باروب یتکەندەن سوڭ آنڭ بوینجا باروب جنوبی آمیریکانڭ جنوبندەگی بوغازدان اوزغان. بو بوغازدان برنچی اوزوچی کشی ما گیللان بولغانلقدان، اول بوغازنی ما گیللان بوغازی دیب آتاغانلار.

سیاحتدە یورگەندە داوللار ما گیللاننڭ دورت کارابن هلاك قیلغانلار ما گیللان قالغان بر کارابی بلەن همان سیاحتندە دوام ایتکەن. نهایت اسسی یاقلارغا کیلب یتکەچ ما گیللاننڭ کارابندە زەنگلە حستەلقلاری پیدا بولغان. مانروسلار شول آورو سببلی حالسزلەنگەنلکەن جیلکەنلەرنی آلماشدرا آلماغانلار. جیل کارابنی اوزی تلەگەن یاقغا آلوب کیتب آزیانڭ جنوبندەگی فیلیپپین آتاولارینا کیترو ب تاشلاغان. بو آتاوداغی وحشی خلقلار ما گیللاننی اولترگەنلەر. ما گیللاننڭ ایدەشلەری بیك قاوشاغانلار. اوزلەرینڭ قایدا تورغانلقلارن هم قایدا باراچاقلارن بلمەگەنلەر. بولارنڭ بختینە قارشی یاۋروپادان آفریکانڭ جنوبندەن ئەیلەنب هندستانغا کیلە تورغان بر کاراب اوچراغان. بولار شول کاراب بلەن برگە اوزلەرینڭ یوللارندا دوام ایتب آفریکانڭ جنوبندەگی امید

بۈروٗنندان اوٗتب اوزلەرینڭ یۈرتلارینا ساو- سلامت قایطب ییتگەنلەر هم ییرنڭ شار کبی توگەرەك ایکەنلگن دنیاغا اعلان قیلغانلار.

شول کوٗندەن باشلاب خلق ییرنڭ یۈمۈریلغینا اٗشانا باشلاغان. ماگیللاندان سوڭ سیاحت قیلغان کشیلەرنڭ حاضرگی زماندا ایسەبی هم حسابی یوقدر. حاضرگی کوٗندە گل قۈیاش چغشینا تابا کیتب، قتای ویاپونیەنی اوزوب بحر محیط کبیر آرقلی آمیریکاغا بارو، آندان همان دا قۈیاش چغشیناتاباباروب، آمیریکانی اوزوب بحر محیط آطلاسی آرقلی یاۋروپاغا کیلب چغو هر کم اوٗچوٗن ممکندر. بونڭە اوٗچوٗن باری اوٗچ - دورت آی قدر وقتقنا کیرەك.

ییرنڭ یۈمۈریلغن اثبات ایتو اوٗچوٗن بوندان باشقادا بیك کوب دلیللەر بار:

١) بز ییرنڭ اوٗستوٗندە قای اورندا غنا تۈرساق‌دا هر یاغمزدا توگەرەك صزق رەوشندە افق کورەمز. بو اورندان نی قدر یوغاری تابا منسەك، شول قدر کورە تۈرغان توگەرەك صزغمز زورایا بارادر. بو ایسە ییرنڭ یۈمۈریلغندان بولا.

٢) آی توٗتۈلغان وقتدا، آیغا ییرنڭ کولەگەسی توگەرەك بولوب توٗشە: اگردە ییر یۈمۈری بولماسا، آنڭ کولەگەسی هر وقتدادا توگەرەك بولوب توٗشمەس ایدی.

٣) تیگز قۈری ییردە، یاکە دیڭگز اوٗستوٗندە تۈرانۈرغان کشی ایڭ یراقداغی نەرسەلەرنڭ ایڭ اٗلك باشلارینغنا کورە، آندان بر آز یاقنلاشقاچ، اورتالاری هم بیك یاقن کیلگەچ بوٗتونلەین کورە. شولایوق بز بر نەرسە یانندان یراقغا کیتە باشلاساق، ایڭ اوّل اول نەرسەنڭ توبلەری

سوكرا اورتالاری، ایك آخردان باشلاری كوزده‌ن یوغالا، بو نه‌رسه‌له‌رنك همه‌سینك برده‌ن كوزگه كورنمه‌وی هم كوزده‌ن برده‌م یوغالماوی یێرنك توگه‌ره‌كلگ‌ده‌ندر. (شكل ۳ نچی.)

یێرنك كونلك حركتی.

یێر هیچ بر ایگو – چیگی بولماغان بوشلقدا اوزینك كوچه‌رنده همان ئه‌یله‌نب تورماقدادر. (یێرنك كوچه‌ری دیب آنك بر قطبنده‌ن ایكنچی قطبینه قدر اچنده‌ن اوزغان ایتب فرض قیلنا تورغان موهوم صزقغا ئه‌یتله‌در.) یێر اوز كوچه‌رنده یگرمی دورت ساعتده بر مرتبه ئه‌یله‌نب یتەدر. یێرنك اوز كوچه‌رنده بر مرتبه ئه‌یله‌نووی بر ته‌ولك بولا. آنك بو ئه‌یله‌نووی «كونلك حركتی» دیب آتالادر. یێر شار شیكللی یومورێ بولغانلقدان قویاش آنك هر یاغن دا بر یولی یاقتیرتا آلمی. قویاشنك یاقتیسی بر یولی باری آنك یارتیسیناغنا توشه آلا. شونلقدان قویاشنك یاقتیرتقان طرفندا كون، یاقتیرتماغان یاغندا تون بولادر. (شكل ۴ نچی) یێر همان اوز كوچه‌رنده ئه‌یله‌نب تورغانلقدان قویاشنك یاقتیسی بر طرفدان بتەبارا، آنك اورنینا ایكنچی طرفقا قویاشنك

(شكل ٤ نچی.)

یاقتیسی توشه بارا. شول سببدن کون آرتندان تون، تون آرتندان همان کون بولوب تورماقدادر. شول طریقه کون بلن توننك همان آلماشنوب تورووی ییرنك کونلك حرکتندن، یعنی اوز کوچرنده ئەیلەنووندن کیلەدر.

بز اوزمزنی ییرنك بور نقطەسنده توروب شرق طرفینا قاراب تورغان فرض ایتیك. شول وقتدا بزگه ایك اول قویاشنك یوغاری قریی، سوکرا اورتاسی، آندان سوك بوتونلەیی کورینه باشلی. بو ییر اوزینك کوچرنده ئەیلەنب تورغانلغندان بزگه شولای کورینەدر. ییر اوزینك کوچرنده غربدن شرقغه تابا ئەیلەنەدر. تون اوزغاچ قویاش بزگه شرق طرفندان کورینه باشلی. بوندا اول بردن برگه کورنمیچی یوغاریدا ئەیتلگەنچه آقرنلاب کورینه، چونکه آنی بزگه بر یولی کورنودن ییرنك گەودەسی قابلاب تورا. ایندی قویاش چقدی، ایرته بولدی. ئەلی قویاش بیك توبەن. آنك یاقتیسی‌دا ییرگه قییق بولوب توشه. شول سببدن کشینك کولەگەسی اوزون بولوب ییرگه توشه. ییر برده توقتاب تورمی، همان ئەیلەنە، شول سببدن بزنك باسوب تورا تورغان نقطەمز همان قویاش چققان طرفقه تابا بارا بیره. آکاتابا بارغان ساین قویاش بزنك باش اوچمزغا تابا منگەن توسلی کورینه هم کولەگەده قسقارا باشلی. بز همان ییر بلن برگه ئەیلەنومزده دوام ایتەمز، نهایت بزنك تورغان نقطەمز نق قویاش توغریسینا کیلب ییته بو وقتدا قویاش بزنك باش اوچمزدا توسلی کورینه، کولەگەده قسقارا، بو کون اورتاسی بولا (عربچه زوال دیلەر).

بز همان ییر بلن برگه ئەیلەنەمز، ایندی قویاش بزنك آرتدا قالا باشلی، کولەگه آلغا چغا هم همان قویاشدان یراقلاشقان ساین اوزونایا بارا، قویاشنك نوری قییق توشه باشلی؛ کون بر آز فارانغیلانا؛ آخرندا بزنك تورغان نقطەمز بیك یراقلانغاچ، قویاش افقده بولا: بو کیچ بولا. ییر همان حرکتنده دوام ایته، آنك بلن برگه بزنك باسوب تورغان

نقطه‌مزده حرکت قیلا، ییرنك گه‌ودەسی قویاش نورن بزده‌ن قابـلی، شولای بولسادا قویاشنك اطرافغا چه‌چلگه‌ن نـورلاری همان قزاروب غرب طرفندا یاقتی بولوب کورنب تورالار. بوسی شفق دیب آتالادر. بز ییر بله‌ن ئه‌یله‌نه تورغاچ قویاش بزنك تورغان نقطه‌مزنك بو تونل‌ی ایکنچی قارشی یاغندا بولا. بو وقتدا بزنك کوزگه آنك یاقتیلاری بو تونل‌ی کورنمی. بو وقت تون هم تونك اورتاسی بولا. بز همان ییر بله‌ن برگه ئه‌یله‌نه‌مز، قویاشقا یاکادان یاقنلاشا باشلیمز، بر وقت تـاغن ایکنچی یاقدان قویاشنك اطرافغا تارالغان نور وباقتیلقلاری یاکا دان کورینه باشلیلار. بز بونی تانك دیب ئه‌یته‌مز. ییر همـان ئه‌یله‌نه بزهمان قویاشقا یاقنایا بارامز. برزمان قویاش تاغن افقده‌ن کورینه باشلی. بز یاکادان ایرته‌نی قارشی آلامز. اوشبوره‌وشچه اللهنك قدرتی بله‌ن ییر همان یللار، عصرله‌ر هم نیچه ملك یللار ئه‌یله‌نوونده دوام ایته هم کون بله‌ن تون همان آلماشنوب تورالار.

ییرنك یللق حرکتی (حرکت سنویه‌سی)

ییرنك اوستونده اوزکوچه‌رنده ته‌گه‌ره‌ب بارا تورغان برشارهمان آلغا تابا کیتکه‌ن کبی، قویاش تیره‌سنده وکوك بوشلغندا اوزکوچه‌رنك ئه‌یله‌نه تورغان یومری بیرده همان آلغا تابا بارا هم همـان قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده ئه‌یله‌نب وته‌گه‌ره‌ب یوریدر. ییر قویاش ئه‌یله‌نه‌سن بر یل اچنده یعنی ٣٦٥ کون، ٥ ساعت. ٤٨ مینوت هم ٤٨ سیکونتدا(*) بر مرتبة ئه‌یله‌نب چغا. ییرنك قویاش اطرافندا بو ره‌وشچه ئه‌یله‌نوون یللق حرکت (حرکت سنویه) دیب آتالادر.

(*) یلنك اوزونلغی، یعنی ییرنك قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده‌گی حرکتی ٣٦٥ کوننده‌ن آرتغراق بولغانغا کوره، یلنی اوچ یل ره‌تده‌ن ٣٦٥ کوننده‌ن، دورتنچی یلنی ٣٦٦ کوندن حساب قیلالار، اوّلـگی اوچیسی عادی یلـلار، دورتنچیسی کبیسه‌یلی دیب آتالادر. کبیسه یلندا فیورال ٢٩ کون بولا.

بیر قۇیاش تیرەسندە ئەیلەنگەندە قۇیاش بیرنڭ تۇرلی اورنلارن
تۇرلیچە یاقتیرتا هم تۇرلیچە یلیتادر.

بیر قۇیاشقا قایسی آیلاردا شمالی یـاغی بلەن (مثلا بزدە جەی
بولغان وقتلاردا) وقایسی آیلاردا جنوبی یاغی بلەن (مثلا بـزدە قش بولغان وقتلاردا) قاریدر بیر شمال یاغی بلەن قاراغا- ندا یاقتیلق هم یلیاق اول یاقدا کوبرەك بولا جنوب یاغی بلەن قاراغا- ندا شمال یاغندا سالقن بـولوب، جنوب یاغندا ایلیلق کوبەیە. بیرنڭ جنوب باشی بلەن شمال باشنڭ اور- تالغنداغی اورنغا (خط استواغا) قۇیاشنڭ یلیلغی یل بویی بر تیگز تۇشکەنلکدەن، اول یاقلاردا ایلیلق قشن، جەین همان بر تیگز بولوب تۇرا. شولایوق بو بیردە کۇن بلەن تۇننڭ اوزۇنلق- لاری دائم وقتدا بر تیـگز بـولا. (شکل ٥ نچی) بیرنڭ باشقا نقطە- لەرینە قۇیـاش تۇرلی وقـتدا تۇرلیچە قاراغاند- لقدان یلیلق هم

(شکل ٨ نچی.)

یاقتیلقلاریدا تۇرلیچە بولوب، یلنڭ فصللاریدا آلماشینـدا هم کۇن
بلەن تۇننڭ اوزۇنلقـلاریدا اوزگەرەدر. ۹ نچی مارتـدا بیرنڭ
شمال یاغیدا، جنوب یاغیدا قۇیاشقا توغری قاراغان بولمی. شوکار
کورە اول کـونی کۇن بلـەن تۇنـنـڭ اوزۇنـلغی بـر

تیـگز بولا. (کون هم تونننك یازغی تیگزلـگی) بو وقتدا یـیرنك شمالی یارتیسندا قش فصلینك آخرئ هم یاز فصلینك باشئ بولا، ییر اوزینك ئهیلهنووندە همان دوام ایته. بو کوندەن باشلاب ییر شمالی یاغی بلەن قویاشقا توغری قاری باشلی؛ ییرنك شمالی یارتیسندا کونلەر اوزایا هم یلیلقلار آرتا باشلیلار. ۱۰نچی ایپونـگه قارشی ییر شمالی یارتیسی بلەن قویاشقا بوتونلەی توغری قاراغان بولا. بو وقتدا ییرنك شمالی قطبنده قویاش باتمی هم شمالی یارتیسندا جەی بولا. جنوبی یارتیسندا بوتونلەی بونك کیریسنچه قش بولا هم اول یاقداغی قطب قویاش یوزن بوتونلەی کورمی. بو وقتدا ییرنك شمالی یارتیسندا کونلەر بیك اوزون وتونلەر بیك قسقا بولالار. اوننچی ایپوندەن سوك قطب شمالی قویاشنك نورلارندان آز - آز چیتکه کیته باشلی هم ییر یاکادان جنوبی یارتیسی بلەن قویاشقا قاری باشلی. ییرنـك شمالی یارتیسندا کونلەر قسقارا هم تونلەر اوزونایا باشلیلار. اوننچی سینته بردە تاغی ییرنك بر قطبیده قویاشقا توغری قاراماغان بولا هم بو وقتدا هر ییردە کون بلەن تون بر تیـگز بولا. (کون هم تونلەرنك کوزگی تیگزلـکلری) و وقتدا بزدە کوز هم ییرنك جنوبی یارتیسندا یاز باشلانا. اوننچی سینتهبردەن سوك قطب شمالی قویاشدان چیتکه کیته باشلی. ییرنك شمالی یارتیسندا هوالار سالقنایا، کونلەر قسقارا، تونلەر اوزونایا. بو وقتدا ییرنك جنوبی یارتیسندا بونك کیریسنچه: کونلەر اوزونایا، تونلەر قسقارا. بزدە قش بولا، آندا جەی بولا. ۱۰نچی دیکهبردە ییرنك قطب شمالی نقطهسینك قویاشدان ایك یراق کیتکەن وقتی بولادر. شول سببدەن قطب شمالی بوتونلەی قویاش یوزن کورمی هم ییرنك شمالی یارتیسندا قش بولادر. اوننچی دیکهبردەن سوك ییرنك شمالی یارتیسی یاکادان قویاشقا تاباقاری باشلاب، تونلەر قسقارغا، کونلەر اوزونایورغا هم یلیلقلار آرطرغا باشلیلار. اوننچی مارتدا تاغن کون بلەن تون بر تیگز بولادر.

شول رەوشچە اللەنڭ اختیاری بلەن یېر قۇیاش ئەیلەنەسندە نیچە مڭ یللاردان بیرلی همان ئەیلەنب تۇرا هم یلنڭ فصللاری همان آلماشینالار.

کرۀ مجسمەدەگی صزقلار (گلوبوسداغی صزقلار)

یېرنڭ تۈرلی اورنلارن آچق بلو اوچون گلوبوس اوستینە تۈرلی طرفقا: ١) غربدەن شرقغە، ٢) شمالدەن جنوبکە تابا صزقلار صزالار. غربدەن شرقغە تابا صزلغان صزقلار دوائر متوازیە (پاراللیلنی کروك) هم کیڭلك صزقلاری دیب آتالالار. بو دائرەنڭ اچندە بولغان اورنلارنڭ هر برسینەدە قۇیاش بر تیگز تۈشە هم بر تیگز یلیتادر.

گلوبوسنڭ نەق اورتاسندان غربدەن شرقغە تابا صزلغان دائرە خط استوا دیب آتالادر. بو خط استوا تیرەسندەگی اورنلاردا هر وقت کۈن بلەن تۈن بر تیگز بولادر. خط استوا بلەن یېر ایکی یارتی شارغا بۇلینەدر. بوندان شمالغە تابا یاقدا بولغان یېر شمالی یارتی شار، جنوبکە تابا یاقدا بولغان یېر جنوبی یارتی شار دیب آتالادر.

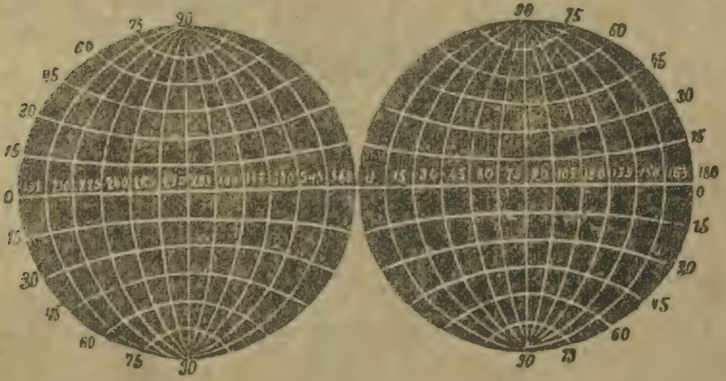

(شكل ٦ نچی.)

شمالدەن جنوبکە تابا صزلغان صزقلار دائرۀ نصف النهار (کۈن اورتاسی صزقلاری) دیب آتالالار.

بو صزق توغریسندا بولغان شهرلەر وە اورنلارنڭ هر قایسیندا کۈن اورتاسی بر وقتدا بولا، اما یلیلیق تۈرلیسندە تۈرلیچە بولا (یعنی

ةطبله‌رگه یاقن ییرله‌ری سالقن، خط استواغا یاقن ییرله‌ری یلی بولالار)
نصف‌النهار دائره‌له‌ری بله‌ن‌ده ییر ایکیگه: شرقی یارتی شار هم غربی یارتی شارغا بولینه.

گلوبوسنك نصف‌النهار صزقلاری بر ییرگه کیلب برله‌شکه‌ن اورنلارن (نقطه‌لرن) قطبله‌ر دیب ئه‌یته‌له‌ر. قطبلر ایکی: قطب شمالی هم قطب جنوبی.

نصف‌النهار صزقلاری اوزونلق صزغی هم دوائر متاوزیه صزقلاری کینکلك صزقلاری دیب یورتله‌له‌ر. گلوبوسدا بر شهرنك اورنن تابارغا کیره‌ك بولسا، «اول شهر فلانچه اوزونلق صزغی (طول) بله‌ن فلانچه کینکلك (عرض) صزقلاری آراسنداغی اورندا» دیب کورسه‌ته‌له‌ر. (یعنی فلان شهر برنچی نصف‌النهار صزغندان فلان قدر مسافه‌ده هم خط استوادان فلان قدر مسافه‌ده دیله‌ر)

مملکته‌رنك اوزونلق وکینکلکله‌رن‌ده شول اوق اولچه‌وله‌ر بله‌ن کورسه‌ته‌له‌ر.

ییرنك منطقه‌له‌ری.

ییرنی یایلق هم سالقنلقلارینا قاراب بیش بولن (منطقه‌غه بوله‌ر. بر اسسی منطقه، بونسی ییرنك اورتالغنداغی، یعنی خط استوانك ایکی طرفنداغی اورنلاردر. بو منطقه‌ده قویاشنك نورلاری ییرگه توب توغری توشه‌له‌ر. ایکی سالقن منطقه، بولار شمال هم جنوبده‌گی قطبله‌رگه یاقن اورنلاردر. بو منطقه‌له‌رگه قویاش توغری قارامی؛ آنك نورلاری ییر اوستینه قییقلاب‌قنا توشکه‌نلکدن هیچ بر یلیسی بولمی. ایکی معتدل (اورتا) منطقه، بولار اسسی منطقه‌نك ایکی طرفندا، سالقن منطقه‌له‌ر آراسنداغی اورنلاردر.

اُسسی منطقه.

اُسسیٔ منطقه‌نڭ آرقبلیسی شمالده‌ن جنوبکه تاپا اوٗلچه‌گه‌نـده ۴۷۰۰ چاقرم مقدارنـده‌در. بو منطقه‌نڭ اورتالغندا بوٗتوٗن یـل بویی کوٗن بله‌ن توٗن برابر بولا. بو منطقه‌نڭ اورتـالقلاری دائما اُسسیٔ بولالار. یا کُفرلاردا مارت‌هم سینتبر چیسلالارندا، کوبره‌ك کیچله‌رده گنه بولغالیلار. یلنڭ باشقا آیلارندا کوك هر وقت‌بوٗلوٗتسز بولوب. قوٗیاشنڭ‌توب‌توغریٔ‌توٗشکه‌ن نورلاریٔ بیرزیٔ کوٗیدرمه‌کده‌در. آفریکادا صحرای کبیرنڭ ایته‌کله‌رنده هم آمیریکانڭ اُسسیٔ دالالارندا، اُسسیلك قوٗتلیٔ آیلاردا طبیعت جانسزلانا. اوله‌نله‌ر وباشقا اوٗسمله‌کله‌ر تمام کوٗیوٗب بته‌له‌ر. آغاج‌یافراقلاریٔ‌قوٗیوٗلوٗب‌بتب، آغاچلار قش‌کوٗنله‌رنده‌گیٔ شیکللیٔ بالانغاچ قالالار؛ کولله‌ر تمام کیبه‌له‌ر. باقالار، که‌لته جلانلار هم جلانلار قوٗتلیٔ یا کُفرلاردان قالغان یوشقنلار اُچینه کرب یوٗقلیلار. باشقا حیوانلار اُسسیلکده‌ن قوٗتاو اوٗچوٗن باشقا سالقنراق طرفلارغا قاچالار. هوا اُسسیٔ هم قوٗم توزانلاریٔ بـله‌ن تولغان بولا. هوا غایت توزانلیٔ بولغانلقدان افق قارایا،هر نه‌رسه کوٗره‌ن توٗسده بولوب کورینه. بو منطقه‌نڭ ایکیٔ یاق ایته‌کله‌رنده کوٗن بله‌ن توٗن بر تیگز دیب ئه‌یترلك درجه‌ده بولسادا یلنڭ ایکیٔ فصلی بولادر. بر توٗتاشدان توقز آی کشیٔ طاقت توٗتا آلماسلق اسسیله‌ر بولغاندان سوڭ، یا کُفرلار یـاوب،

اسسیلکلەرنی بر آز کیمیتب یيرنی بر آزچانلاندرادر. یلنڭ بوفصلی اوچ آی قدر دوام ایتەدر. بوطرفلاردا اسسیلك منطقەنڭ اورتالقلارینا قاراغاندا آزراق بولسادا باشقا منطقەلارغا قاراغاندا هماندە اسسیدر. قویاش اسسیلگندە قزغان قوم اوستوندە تاوق یومورقالاری پشەرلك بولادر. بو منطقەنڭ شمالی طرفندا صحرای کبیر دیگەن زور بر چول باردر، کە بوندا اوسملك ذاتندان هیچ بر نەرسە یوق دیەرلکدر. بونڭ یير توزانغا ئەیلەنگەن بالچق بلەن قوم هم یالانغاچ تاشلاردان غنا عبارتدر. بوندا قویاش یيرنی هم هوانی بیك قاتی قزدرادر. اسسی هوا کیکەیب یيڭگلەیگەنلکدەن بوغاری کوتەریلە، شونڭ آرقاسندا یير اوستوندە قوتلی جیللەر باشلانا. بو اسسی داوللار شول قدر قوتلی بولالار، کە یيردەگی قوم هم توزانلارنی قارا بولوت شیکللی اوچرتوب آلوب کیتەلەر. جیل ایسە باشلاغاچدا اوشبو قزو قوم اویورمەلەری صحرا بوینچا یوری باشلیلار. بو داوللنی بدویلەر، «صحرادە اولم فرشتەسی یوری هم کشیلەر وحیوانلارغا اجل کیترە» دیب اعتقاد قیلالار. بو قزغان واق قوملار کوزلەرگە، قولاق، بورون، آوزهم اوبکەلەرگە کرب سولشلارنی تارایطب کشینی هلاك ایتەلەر. آلاردان قاچوب قوتلو هیچ ممکن بولمیدر. اوشبو جیل داوللار سببلی هلاك بولغان کشیلەرنڭ آغاروب یاتا تورغان سویەکلەری بزدەگی مایاقلار شیکللی یول بویلارندا تزلب یاتالار. قایسی وقتلاردا اسسی هواغا، بیك یراقداغی نەرسەلەرنڭ صورتلەری کوز کیگەتوشکەن شیکللی توشەدر. بو هواغا توشکەن صورتنی میراژ (سراب) دیلەر. اسسیلکدەن عذاب چیککەن، آرغان هم تالغان یولچیلارنڭ کوزلەرینە یاقنغنا یيردە

کوله گه‌لیٔ آغاچلقلار، سولار هم کولله‌ر کورینه. یولچیلار بوکا آلدانوب، بارا تۆرغان بوللارندان سابوب شول کورنگه‌ن اغاچلقلارغا تابا، آقنق کوچله‌رن صرف قیلوب بارا باشلیلار هم بارا - باراحالله‌رذن تایالار. سراب کدزده‌ن یوغالا، یولچی هنوز جانسز، قوملق صحراده قالوب، یولن یوغالطب هلاك بولا!

معتدل (اورتا) منطقه‌له‌ر.

أسسیٔ منطقه‌نك شمالی طرفلاریٔ بله‌ن جنوبی طرفلاریٔ ایکیٔ یاقلاب معتدل منطقه‌له‌ردر. (معتدل منطقه‌له‌رنك هر برسینك کیڭلکله‌ریٔ دورت مڭ اؤچه‌ر یؤز چاقرمدر.) بو منطقه‌له‌رنك أسسیٔ منطقه‌گه یاقن اورنلارند! جه‌ی کؤنله‌رنده کؤنله‌ر تؤنله‌رگه قاراغاندا بر آز اوٗزوٗنراق، قش کوٗنله‌رنده بر آز قسقاراق بولالار. بولار ایکی فصلغه، یعنی قش هم جه‌ی فصلله‌رینه بولینه‌له‌ر. قش اوٗچ آی اوٗزوٗنلغندا بولا، لکن هیچ بر وقت قار یاومیدر. شولای دا بولسا کیچله‌رده شاقدی غناسالقنلقلار بولغالی. قش کوٗنله‌رنده یاڭغرلار بیك کوب یاوا. بوندا قشلاو اوٗچوٗن شمال طرفلارندان بیك کوب قوشلار کیله‌له‌ر. جه‌ی کوٗنله‌رنده کشیله‌رنیٔ عذابلی توٗرغان بیك آرتق أسسیله‌کله‌ر بولمی. هوا هنوز بیك یاخشیٔ هم بیك یلیٔ بولادر. بو طرف خلقلارینك سووقدان ساقلانو اوٗچوٗن کییمگه احتیاجلاریٔ هیچ یوق: کشیٔ هیچ بر کییمسز یه‌شی آلادر. یلنك قایسیٔ فصلندا بولسادا آغاچلارندان ییمشله‌ر اوٗزوٗلوب توٗرمی، هر توٗرلیٔ ییمش آغاچلاریٔ یل بوییٔ چه‌چه‌کله‌ر آتوب وییمشله‌ر بیرب توٗرالار.

بو یبرله‌رده کشینك کوٗن کوروویٔ بیك ییڭگل. شول سببده‌ن بو طرفلاردا دنیا یاراتلغاندان بیرلیٔ خلق بیك کوب توٗرا. بو اورنلارداغیٔ مصر، بابل، پیرسیه، هند وقتای مملکتله‌ریٔ بیك ایسکیٔ زمانلاردان بیرلیٔ کیلگه‌ن مملکتله‌ردر. أسسیٔ منطقه‌دان شمال هم جنوب طرفلارینا

مكٔده ایللیُ چاقرم چامالارئ ییر كیتـكەچ هر ایكیُ طرفدان مكٔ بر یوُز چاقرم كیكٔلـگندەگیُ اورنلاردا جەی كوُنلەرندە كوُنلەرنك اوُزوُنلغئ، قش كوُنلەرندە توُنلەرنك اوُزوُنلقلارئ بیك یاخشئ سیز یلرلك (ایكی ساعت چاماسئ) بولادر. بو تیرەلەردە یلنك هر دورت فصلئ دا، یعنی یاز، كوُز، قش هم جەینك هر قایسئ دا بولا. قش كوُنلەریُ دائما یووش بولا، یاڭغرلار همان یاوب توُرالار. ییگٔلچەگنە سالقنلاردا بولوب، قایسئ وقت قارلاردا یاوا، لكن اوُزاق توُرمی، كیچ بلەن یاوغان قارلار كرب وقتدا ایكنچیُ كوُن اوُیله وقتینا قدر اُریب بته. قایسئ وقتلاردا صحرای كبیردە ایسكەن اسسیُ قوُملئ جیللەر یاوُر وپانك جنوبی ایتەكلەرینە قدر كیلب یتەلەر. شولای دا بولسا آق دیڭگزنك یووش هواسئ آنك اُسسیلـكلەرن بر آز كیمتـكەنلـكدەن، صحرای كبیردەگیُ قدر اوُك كشیلەرنك هلاكتینە سبب بولمیدر. بارئ تیك هوا اسسیُ توزان هم زهرلیُ گازلار بلەن تولغان بواغانلقدان باشئ آورتدرا هم كشینیُ بر آز حالسزلەندرەدر. بو تیرەلەرگە وقت وقت شمالنك سالقن جیللەریُ دە قارلار هم سالقنلقلار كیترب، ژینا گراد هم باشقا ییمش باقچالارن هلاك ایتەلەر.

اُسسیُ منطقەدەن شمال هم جنوب طرفلارینا ٢١٥٠ چاقرم قدر كیتەكەچ ١٢٠٠ چاقرم قدر كیكٔلـگندەگیُ ییرلەردە جەیگیُ كوُنلەر بلەن قشقئ توُنلەر بیك اوُزوُن (١٥ ساعتدەن دە آرتق) بولالار. بو تیرەلەردە یلنك فصللەرئ بیك بلنب هم آچق بولوب آلماشالار. بوندا دیڭگزدەن براق ییردەگیُ اورنلاردا جەی اُسسیُ، قش سالقن بولا. قش كوُنلەرندە آغاچلار یافراقلارن قوُیوُب یالانغاچ قالالار. قوُشلار یلئ یاقلارغا اوُچوُب كیتەلەر، باقالار، كەلتە جلانلار، جلانلار، ئەرلەنلەر، یوُموُرانلار هم شوكا اوُخشاشلئ باشقا حیوانلار ییر اُچلەرینە كرب قش بویئ یوُقلیلار.

اسسیُ منطقەدەن شمال هم جنوب طرفلارینا ٣٤٥٠ چاقرم قدر كیتـكەچ ٨٥٠ چاقرم كیلـگندەگیُ اورنلاردا جەیگیُ كوُننك اوُزوُنلغئ

١٨ ساعت، حتی آندان‌دا آرتغراق بولا، قش کوزنله‌رنده ایسه بوتو زنله‌ی بونك کیر یسنچه؛ کوزنله‌ر بیك قسقا بولالار. بو تیره‌له‌رده یلنك ایکی گنه فصلی، یعنی بیك قسقا جه‌ی بله‌ن بیك اوزون (توقز آی) قش‌قنا بولادر. یاز بله‌ن کوز قشقا قوشیلالار. قش کوزنله‌رنده بورانلار بیك قوتلی بولوب، بر کیچ اچنده قارنی تاو تاو ایتب اویوب قویادر، هواده بیك سووق بولوب، ٣٠، حتی ٤٠ گرادوسلارغا یبته‌در. کشیله‌ر سالقنلقدان ـولش آلا المیلار. قوشلار اوچوب بارغان وقتلارندا قاتوب اوله‌ر. قش کوزنله‌رنده یلی یونلی آیولاردا اوزله‌رینك اوزنله‌رینه کرب قش بویی یوقلیلار. باری شمال طرفینك بولانلاری‌غنا سووقلقدان قورقمیچی اوزله‌رینك کیك هم کوره‌کسیمه‌ن تو یاقلاری بله‌ن قال_ قارلارنی آقتاروب قار آسطندان رزق تابوب یه‌شیله‌ر.

سالقن منطقه‌له‌ر.

معتدل منطقه‌له‌رنك شمال هم جنوب طرفنداغی باشلاری هر ایکی یاغی‌دا سالقن منطقه‌له‌ردر. شمالی سالقن منطقه‌نك جنوبکه تابا باشینددا یل بویی، دیبرلك، یبرله‌ری قار بله‌ن هم اوکیانلاری بوز بله‌ن قابلانغان بولالار. قوتلی سالقنلارغا چدی آلمیچی قالن بوزلار هم یبرله‌ر یاریلا. جه‌ی اورتالارنداغنا بیك آز وقتقاغنا بوزلار شمالگه تابا کیتب یبر اوستله‌ری بر آز اریدر. بو وقتلاردا یلی یاقلاردان قوشلار کیلب اطرافنی بر آز جانلاندرالار هم قوش وجانوارلار آولاو اوچون کشیله‌رده کیلب چغالار. جه‌ی کوزنله‌رنده قویاش آلتی آتنا برده باتمی هم آلتی آتنا بر ره‌تده‌ کون گنه بولوب تورا. شولای اوق بو یاقلاردا قش کوزنله‌رنده آلتی آتنا بر ره‌تده‌ن قویاش برده چقمیچی تون گنه بولوب تورادر. بو منطقه‌نك ایك شماللنده قطب توغری یلارندا آلتی آی قویاش برده باتمی هم آلتی آی برده چقمی. قویاش چقغان وقتلاردادا نورلاری

بیك توبه‌نده‌ن قییق توشكه‌نگه كوره باری یاقتیلق‌غنا بیره، هیچ بر یلیلق بیره آلمیدر. قطبله‌رده یارتی یل كون، یارتی یل تون بولوب تورادر. بو یاقلارغا كشی هیچ بارا آلمی. بوندا كشی چدی آلماسلق سالقن قش‌قنا بولوب تورا. اوكیان مه‌نگیلك بوزلار بله‌ن قابلانغان بولا. قوری ییر اوستونده هیچ بر جان ایيه‌سی یوق. دیگزده گنه تورای زور بالقلار بله‌ن دیگز جانوارلاری غذایه‌شیه‌ر. بوندا بو حیوانلارغا بیك طنچلق و بیك راحت. دیگز توبنده‌سونك یلبلغی هیچ بر وقت ایكی گرادسدان‌دا كیم بولمیدر.

ییر اوستونده اوسملكله‌رنك تارالووی.

ییر اوستونده یوقشلك هم قویاشنك یلیتووی بر تیگز بولماغانلقدان اوسملكله‌رنك تارالووی‌دا هیچ بر ییرده بر تیگز توگل. یلیلق هم یوقشلك كوب بولغان ییرله‌رده اوسملكله‌رده یاخشی اوسه‌له‌ر. اوسملكله‌رنك آلغا كیتكه‌ن ییری اسسی منطقه‌نك سوغارلووی یاخشی بولغان اورنلار بدر. یوقوش هم اسسی یاقلاردا اوسملكله‌رنك تورله‌ری كوبره‌ك، اوزله‌ری‌ده بییگره‌ك، یووانراق هم ییمشلیره‌ك بولالار. آفریكانك اسسی یاقلارندا باغوباب اسملی زور بر آغاچ اوسه‌در، كه بونك یووانلغی اون اوچ قولاچ مقدارنك بولادر. آزیانك اسسی یاق اورمانلارندا‌تین (اسموكوڤ نیتسه) اسملی بر آغاچ اوسه، بو آغاچنك بوتاقلاری ییرگه سالنوب توشوب تامر جه‌یه‌له‌ر. شوندی آغاچنك قارتایغانلاری زور بر اورمانغا اوخشاشلی بولادر. بو یاقلارداشیكه‌ر قامشلاری ایكیشه‌ر ساژین اوزونلغندا بولوب اوسه‌له‌ر. قایسی اورنلاردا بر پوت دوگیده‌ن ایكیشه‌ر یوز پوت قدر دوگی حاصل بولادر. بزنك بو یاقلاردا قولماقلارغا اوخشاشلی اورمه‌لی اوله‌نله‌رنك بویلاری دورت-بیش آرشیندان آرتمی، اما اول یاقلاردا ایسه اورمه‌لی اوله‌نله‌رنك بویلاری اونار ساژین اوزونلقلارندا بولوب، یووانلقلاری بله‌ك یووانلقلارندا بولالار. اسسی یاق اوسملكله‌رینك چه‌چه‌كله‌ری بیك

چو وار هم بیك بر یاولی بولالار. اوسملکلر آراسنیا بیك شفالی سولیلاری بولغان کبی بیك زهرلی هم آغولیلاری دا بار. خطاستوادان شمال طرفینا کیتکه‌ن ساین اوسملکلرنك توره‌لری آزایا، اوزله‌ری کچره‌یه، هم یمشله‌ری ده آزایا بارادر.

معتدل منطقه‌له‌رنك یلی یاقلارندا مه‌نگی یه‌شل بولوب اوطرا توزغان بوکی، سروی، چه‌ی، کامفارا هم باشقا مشهور آغاچلار اوسه‌کله‌ردر. یمشلی آغاچلاردان شفتالو، اوروك، لیمون، آفلیسون هم میندال آغاچلاری دا بیك یاخشی اوسه‌لر.

معتدل منطقه‌له‌رنك سالقنراق یاقلارندا ایمه‌ن، اوره‌نگی، قاراما، جوکه، بوك آغاچلاری اوسه‌لر.

بو یاقلاردا اوسملکلرده‌ن بیگره‌ك خلقنك اوز طرشلقلاری بله‌ن ایگیله توزغان آرش، آرپا، سوله، بغدای، تاری، بورچاق، که‌بسته هم تورما کبی نه‌رسه‌لر هم حیوان آزغی بولغان تورلی اوله‌ن ویچه‌نلر اوسه‌لر. کشی اورچیته توزغان اوسملکلرنك توره‌لری قطبله‌رگه هم خط استواغا تابابارغان ساین آزایا بارالار. قطبله‌رگه تابا آلارنك آزایولاری سالقن بولغانلقدان هم نی قدر طرشلق بله‌ن ایگیلسه‌له‌رده اوله‌گرمه‌گه‌نلکله‌ندر. اماخط استواغا تابابارغان ساین آزایولاری بیگره‌ك آنداغی خلقنك یالقاولغندان کیلدر. یلی منطقه‌له‌رنك یوشره‌ك طرفلارندا خلقغا طرشوب ایگن ایکمی توروبدا، طبیعی یاراتلغان یمشله‌ر بله‌ن ده کون کورو ممکن. شول سببده‌ن اول طرفنك خلقلاری طرشوغا لزوم کورمه‌گه‌نلکده‌ن یالقاولقغا اویره‌نگه‌نله‌ر. معتدل طرفلاردا ایگنله‌رنك بولولاری خلقلارنك طرشولاریغا قاراب بولغانلقدان اول طرفلارنك خلقلاری طرشلق، غیرت هم تورلی هنر وصناعتکه اویره‌نگه‌نله‌ر. معتدل منطقه‌له‌رنك قطبله‌رگه تابا یاقداغی چیتله‌رنده قاین، اوساق میله‌ش، شومورت، چرشی، نارات، آق چرشی،

ۋاراغان، اُربت چیکلەوگی آغاچلاری هم آشلقلاردان: آرپا، آرش هم جیتن کبی نەرسەلەر اۋشەلەر. سالقن منطقەلەرگە کیتکەچ زور آغاچلار یوق. بوندا آرطش، یاتب اۋسە تۋوغان قاین، تال هم تۆرلی مۆکلەرگنە اۋسەلەر. قطبلەرگە یاقین تیرەلەردە اۋسملکلەر بۆتۆنلەی یوق.

ییر اۋستۆندە حیوانلارنڭ تارالووی.

حیوانلاردا اۋسملکلەر شیکللی هر جهتدەن ایرکن هم اوڭغای بولغان تیرەلەردە ایری هم قوتلی بولالار. اسسی یاقلاردا حیوانلار عموما بیك ایری بولالار اول طرفلاردا فیللەر، بیگیموتلار، کرکدانلار، آرسلانلار یولبارسلار، تمساحلار، تەوە قۋشلاری، کشیلەردەن‌دە زور گەودەلی مایمونلار هم کوگەرچن یۆمۆرقاسی زورلغندا اۆرمەکوچلەر یەشیلەر.

خط استوا تیرەسندەگی قۋشلار تۆرلی تۆرلی آچق تۆسلەردە بولوب بیك ماتور بولالار.

شمالگە تابا قۋشلارنڭ تۆسلەری بر تورلیرەککە ئەیلەنە بارادر. شمالی یاقلاردا آچق تۆسدەگی قۋشلار بۆتۆنلەی کورنمی.

حیوانلارنڭ اۋستەرن قابلاغان یۆنلاریدا تۆرلی یاقلاردا تۆرلیچە بولادر. سالقن یاق حیوانلارینڭ تیریلەری قویی ویۆمشاق یۆنلی هم قویی مامقلی بولالار. معتدل منطقەدەگی حیوانلارنڭ یۆنلاری بر آز سیرەگرەك هم قاتیراق بولا. اسسی یاق حیوانلارینڭ یۆنلاری بۆتۆنلەی سیرەك، قسقا هم قاتی بولادر، حتی قایسیلارینڭ یۆنلاری بۆتۆنلەی بولمی. (مثلا فیل، بگیموت هم کرکدان کبی حیوانلار).

حیوانلار تارالو جهتلەرندەن‌دە تۆرلی ییرلەردە تۆرلیچە بولادر کشی کوب ییرلەردە یۆرت حیوانلاری کوب بولوب، وحشی حیوانلار آز بولالار. کشی آز بولغان اورنلاردا بونڭ کیریسنچە: وحشی حیوانلار کوب، یۆرت حیوانلاری آز بولالار. یۆرت حیوانلاری معتدل طرفلاردا کوبرەك. وحشی حیوانلار اسسی هم سالقن منطقەلەردە کوبرەکدر.

بیرنڭ دورتدن اوچ اولوشین قابلاب تورغان اوکیان هم دیڭگزلەردە جان ایيەلەری قوری بیردە گندەن آز توگل. اوکیاننڭ تیرەن اورنلارندا کیت بالقلاری (بالالارن سوت ایمزب تربیە قیلا تورغان غایت زور دیڭگز حیوانلاری) مورژلار، تولینلەر، تورلی تورلی بالقلار، قسقچلار دیڭگز اورمەکوچلەری وباشقا واق جان ایيەلەری یەشەمەکدەدر. دیڭگزلەردە عادی کوز بلەن کورە آلماسلق درجەدە واق قورتلاردا غایت کوبدر. ایڭ زور کیت بالقلاری ایڭ سالقن یاقلاردا اوکیانلەردە یەشیلەر. بوندا یەشەو آلار اوچون اوڭغای هم طنچدر.

کشینڭ نسللەری (عرق بنی بشر).

بوتون یر یوزندەگی کشیلەر تیریلەرینڭ توسلەرینە هم یوزلەرینڭ صورت وقیافتلەرینە قاراب اوچ جنسکە بولینەلەر:

١) آق جنس. (شکل ٨نچی) بو جنس کشیلەرینڭ توسلەری اق، کوزلەری قارا هم زەنگەر، چەچلەری یومشاق هم قویی در. بو نسل خلقی بیگرەك معتدل منطقەلەردە بحر سفیددەن شمال، شرق هم جنوب طرفندەغی یرلەردە یەشیلەر. بو نسلنڭ خلقی غایت کوبدر. بولاردان بیك کوب کشیلەر

(٨ شکل)

آمیریکا هم آفستر الیاغادا کوچکەنلەر.

اسلاڤانلار، نیمسلەر، فرانسوزلار، شڤیدلەر، آنگلیچانلار،

ایتالیانلار، هندلیلەر، چیرکاسلار، عربلەر وباشقاقایسیٔ بر فرقه خلقلار اوشبو آق جنسکه منسوبلاردر. بو جنس خلقلاریٔ بوتون یر یوزنده دورت یوز میلیون قدر حساب ایتلەلەر. آق جنسکه منسوب خلقلار علم، معرفت، هنر ومدنیت جهتندەن باشقا جنسلەرگه قاراغاندا اوستونلەردر. آق جنس خلقلارینک کوبره‌گیٔ خریستیانلار. بولاردان باریٔ عربلەر هم قایسیٔ بر باشقا خلقلارغنا مسلمانلاردر.

۲) **ساریٔ جنس** (شکل ۹نچی) بو جنس خلقلارینک توسلەریٔ ساریٔ یاکه قزفلت، ماکفایلاریٔ کیک، یاکغاق سویه‌کلەریٔ چغنقیٔ، کوزلەریٔ کچکنه هم قسق، بورونلاریٔ یاسسیٔ، چەچلەریٔ تالن هم قاتیٔ. قتایلار، یاپونلار، تاتارلار، ساموییدلار، لوپارلار، بحر محیط کبیر تاولارنداغیٔ مالیز خلقلاریٔ هم بوتون آمیریکانک توب یرلیٔ خلقلاریٔ بولغان ایندیتسلەر هم ایسکیموسلار اوشبو جنسکه منسوبلاردر. بوتون دنیادا بو جنسکه منسوب آلتی یوز میلیون قدر کشیٔ بار. بو جنس خلقلاریٔ ترقی ومدنیتکه قابلیتلیٔ بولسالاردا، مدنیت ومعرفت جهتندەن آق جنس خلقلارینا قاراغاندا کوب توبەنلەردر. بولار آراسندا معارف ومدنیتده ترقی قیلغانلاریٔ یاپونلار هم آلاردان قالا قتایلاردر. بو نسلگه منسوب خلقلارنک قایسیلاریٔ، مثلا: قرغز وقالمقلار کوچمه حالدەوقایسیلاریٔ. مثلا: ایسکیموسلار، لاپلاندیلار یارتیٔ وحشی حالده

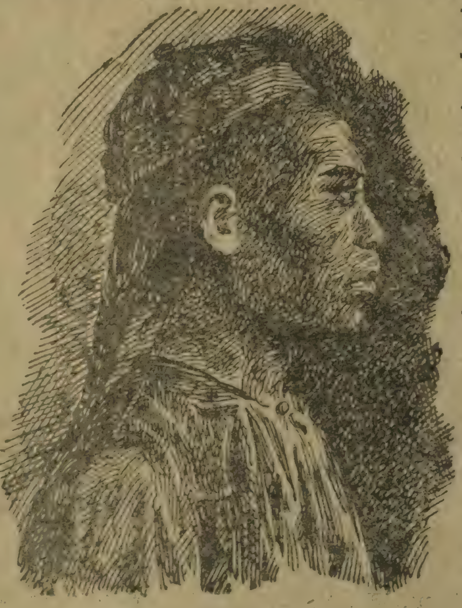

(۹ شکل)

تورکلک ایته‌له‌ر. بو جنس خلقلارینك بر اولوشی مسلمانلار وقالغانلاری مجوسیله‌ردر.

۳) قارا جنس. (شکل ۱۰ نچی) بو نسل خلقلارینك توسله‌ری قارا، چه‌چله‌ری قارا هم بودره‌لی، ایرنله‌ری بیك قالن هم آسلنوب توْرا، کوزله‌ری زور. أسسی منطقه‌نك اصل ییرلی خلقلاری، جنوبی آفریقا نیغرلاری هم آفستراليانك ییرلی خلقلاری اوشبو قارا جنسکه منسوبلاردر. بوْتوْن دنیایوزنده‌گی کشیله‌ر بر مبلیارد آلتی یوز میلیون مقدارنده‌در.

آی.

آی‌دا ییر شیکللی یوموری، لکن اول ییردن ایللی اولوش کچکنه‌در. ییر اوزینك کوچه‌رنده ئه‌یله‌نگه‌ن کبی آی‌دا دائم اوز کوچه‌رنده ئه‌یله‌نه‌در. ییر قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده ئه‌یله‌نگه‌ن شیکللی آی‌دا ییر اطرافندا ئه‌یله‌نه‌در. آی ییر ئه‌یله‌نه‌سنده‌گی دورن بر آی أچنده (۲۷ کون

(شکل ۱۱ نچی.)

۱۲ ساعتده) بر مرتبه تمام ایته. بز آینی ییر ئه‌یله‌نه‌سنده ئه‌یله‌نگه‌ن وقتدا یا بوتون دائره، یاکه یارتی دائره، یا که اوراق شیکللی گنه‌نچکه ایتب کوره‌مز، یاکه بز آینی بوتونله‌ی کورمیمز. آینك بو تورلی

کورنشلەری آینك فازالاری (وجه‌الت) دیب آتالالر. (شکل ۱۱نچی)

آینك اوشبو حاللەری یا ڭا **آی، اوّلگی چیرگی، تولی آی** هم **سوڭغی چیرگی** اسملەری بلەن دورتکە بولینەلەر.

یا ڭا **آی**. قویاش، آی هم یبر بر صزق اوستوندە بولوب، آینك قویاش بلەن یبر آراسندا توغان وقتندا بولادر. بو وقتدا آی بزگه قاراڭغی یاغی بلەن قاراب توغانلقدان کورنمیدر. آی اوز ینڭ یبر تیرەسندەگی حرکتندە دوام ایتب قویاشدان یراقلاشا بارا هم آنك قویاش یاقتیرتقان یاغی بزگه کورینه باشلی. اوّل بز آنك باری اوراق شیکللی تارغنا بر قربین، سوڭرا یارتی دائرەسن (اوّلگی چیرگن) کورەمز. آی یبر تیرەسندە ئەیلەنووندە دوام ایتب قویاشدان همان یراقلانا بارا. بر زمان قویاش، یبر هم آی تاغن بر صزقغا کیلەلەر. بو وقتدا یبر قویاش بلەن آی آراسندا بولا. آی بزگه بو وقتدا بوتونلەی یاقتی یاغی بلەن کورینه. بز بو وقتدا آینك بوتون دائرەسن کورەمز. بو **تولی آی** بولا. آندان سوڭ آی تاغن قویاشقا یاقن کیله باشلی هم یا ڭادان بزگه قاراڭغی یاغی بلەن کورینه باشلی. بز تاغن آنك یارتی دائرەسن، یعنی سوڭغی چیرگن کورەمز. آخردان تاغن اوراق شیکللی گنه کورب، یا ڭادان آی یبر بلەن قویاش آراسینا کرگەچ بوتونلەی کورنمەس بولا.

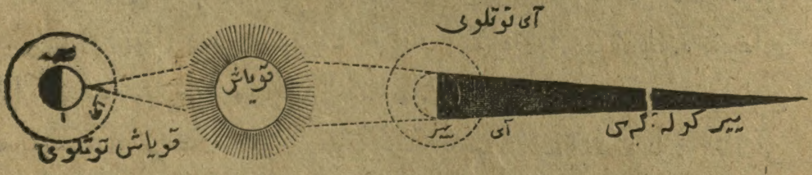

(شکل ۱۲نچی.)

آینك توتولولاری هر وقتدا ۱٤ ــ ۱۵ نچی کیچلەرندە بولا، چونکه بو وقتدا یبر آی بلەن قویاش آراسینا کرگەن بولا. یبرنڭ آرتینا سوزلغان کولەگەسی آیغا توشوب، آنك یاقتیلغن قابلی. اگر

یېرنڭ کۈلەگەسى آینى بۈتۈنلەى قابلاسا، آی بردە کورنمەس بولا. اگر آنڭ بر کیسەگن گنە قابلاسا، آی یارتى، یاخود چیرك رەوشدە کورینە. (شکل ١٢ نچى)

قۈیاش تۈتۈلولار هر وقتدا یاڭا آی تووار آلدندان بولا، چۈنکە بو وقتدا آی قۈیاش بلەن یېر آراسینا کرگەن بولا، آینڭ گەودەسى قۈیاش یافتیاغن قابلاغانلقدان بزنڭ کوزگە کۈرنمەس بولا. اگر آی یېر بلەن قۈیاش آراسینا بۈتۈنلەى کرسە، قۈیاش بۈتۈنلەى کۈرنمەس بولا. اگر اول بر آزغنا کرسە، اول وقتدا قۈیاش یارتى بولوب کۈرینە.

آی زگە بر کیچ اچندە تۈرلى اورنلاردا بولوب کۈرینە. بو یېرنڭ اوز کوچەرى ئەیلەنەسندە بوروندەن کیلەدر.

قۈیاش عالمى.

آی یېر تیرەسندە، یېر ایسە آی بلەن برگە قۈیـاش اطرافندا ئەیلەنەدر: آى یېرنڭ یولداشى دیب آتلادر.

یېر بلەن آی هر ایکیسىدە قارا ڭغى جسملەردر. بولار هـر ایکیسى یاقتیلقنى قۈیاشدان آلالار.

قۈیاش ئەیلەنەسندە ئەیلەنە، تۈرغان زور قارا ڭغى جسملەرنى سیارات (پلانیتا) دیب، سیارات اطرافندا آلارغا ایەرب ئەیلەنە تۈرغان قارا ڭغى جسملەرنى سیارات یولداشلارى دیب ئەیتەلەر. قۈیـاش ئەیلەنەسندە حرکت ایتوچى قارا ڭغى جسم بر یېرگنە تۈگل. آنـدان باشقادا قۈیاش اطرافندا ئەیلەنە تۈرغان بر نى قدر سیارەلەر بار. آلاردا بزنڭ یېر شیکللى قۈیاش اطرافندا ئەیلەنەلەر. بولارنڭ قایسیلارى بزگە قاراغاندادا قۈیاشقا یاقنلار، قایسیلارى بزگە قاراغاندا بیك کۈب یراق مسافەلەردەن ئەیلەنەلەر. بولارنڭ قایسیلارینڭ یانلارندا ایيەرب

یۆری تۆرغان یولدۇشلارىدا بار (*) قۆیاش ئەیلەنەسندە سیارەلەردەن باشقا قویرقلی یۆلدۆزلار (کامیتەلەر) دا یۆریلەر. قۆیرقلی یۆلدۆزلار سیارەلەردەن اوزلەرینك شکللەری بەلەن دە هەم اجزالەرینك ترکیبلەری بەلەن دە بیك آیریلالار. قۆیرقلی یۆلدۆزلار کۆبسنچە گەودە بلەن اۆزۆن قۆیرقدان مرکب بولالار. آلارنك بو قۆیرقلاری یا تارایا، یا کە کیڭەیەدر. کوب وقتدا بۆلارنڭ گەودەلەری هم قۆیرقلاری آرقای باشقا یۆلدۆزلارنك گەودەلەری کورنب قالالار. شونك اۆچۆن قۆیرقلی یۆلدۆزلارنی گاز شیکللی اوتەسندەن کۆرینە تۆرغان ییڭگل بر جسم دیب گمان قیلالار. قۆیرقلی یۆلدۆزلار قۆیاش ئەیلەنەسندەگی حرکتلەرن اونلار، یۆزلەر، حتی مڭلەرچە یللار اچندە بر مرتبەگنە تمام ایتەلەر. (شکل ١٣ نچی)

قۆیاش کوك یۆزندە یالتراب تۆرا تۆرغان یاقتی بر جسمدر. قۆیاش یرگە قاراغاندا اغنا تۆگل، بلکە اوز ئەیلەنەسندە حرکت ایتە

(شکل ١٣ نچی)

(*) قو یاشقا ایڭ یاقن سیارە عطارد یولدوزی بلەن زهره یولدوزی هم اوزینڭ ایبدەشی آی بلەن برگە ییردر. یراقدان ئەیلەنە تورغان سیارەلەر مریخ یولدوزی استیوائد اسمندە بیك واق سیارەلەر. یوپیتر یولدوزی (ئەیلەنەسندە دورت آیی بار) ساتورن - زحل (ئەیلەنەسندە سیگز آیی هم یافتروب تورا تورغان ایکی بالداغی بار) اوران (ئەیلەنەسندە آلتی آیی بار) نیپتون (ئەیلەنەسندە ایکی آیی بار)

تۆرغان سیارەلەر هم قۆیرقلی یۆلدۆزلارنڭ هممسن :رگه جیغاچ، شولارنڭ باریسیندان دازور بر جسمدر. قۆیاش دا یېر شیکللی اوز ینڭ کۆچەری ئەیلەنەسندە ئەیلەنەدر.

قۆیاش ئەیلەنەسندە حرکت ایتە تۆرغان سیارە هم قۆیرقلی یۆلدۆزلارنڭ باریسینا بردەن قۆیاش عالمی (سولنیچنایا سیستیما) دیب ئەیتەلەر.

عالم.

بزنڭ کۆزمزگە کوك یۆزندە قۆیاش، سیارات هم قۆیرقلی یۆلدۆزلاردان باشقادا چیکسز کوب حرکتسز یۆلدۆزلار (ثابت یۆلدۆز) کورینەلەر.

ثابت یۆلدۆزلارنڭ هر قایسی بزنڭ قۆیاش شیکللی اوك زور، حتی آندان ئەللە نیچە اۆلوش زور یاقتی قۆیاشلاردر. هیئت عالملەری هم حکیملەر شوندی هر بر یۆلدۆزنڭ اوز اطرافندا ئەیلەنب آلاردان یاقتیلق آلوب تۆراتۆرغان سیارەلەری، قۆیرقلی یۆلدۆزلاری هم اوزلەرینڭ قۆیاش عالملەری باردر دیب فرض قیلالار.

بو یۆلدۆز-قۆیاشلار اصلدە بیك زور بولسالاردا بزدەن بیك یراقدا بولغانلقدان بزنڭ کوزمزگە کچکنە یاقتی نقطەلەرگنە بولوب کورینەلەر.

بلکه قۆیاش اوزی دە اوزینڭ طرافندا ئەیلەنە تۆرغان سیارەلەری بلەن برگە ایکنچی بر زور قۆیاش ئەیلەنەسندە ئەیلەنە تۆرغاندر؛ بلکه بزنڭ کوزمزگە تیك تۆرا تۆرغان تۆسلی بولوب کورنگەن قۆیاش-یۆلدۆزلاردا هر قایسی اوز عالملەرندە سیر قیلا تۆرغانلاردر. لکن آلار بزدن بیك یراقدا بولغانلقدان بز آلارنڭ یۆرگەنلکلەرن، یا که تیك تۆرغانلقلارن آیروب بلە آلمیمز. منە بو قۆیاش-یۆلدۆزلار، سیارەلەر، قۆیرقلی یۆلدۆزلار ایگی - چیگی بولماغان کوك بوشلغندا الله تعالی نڭ قدرتی بلەن تۆرا تۆرغان حسابسز کوب جسملەرنڭ همەسینە بردەن عالم دیب ئەیتلەدر.